

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

VI. ve VII. YÜZYILLARDA KIBRIS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Do. Dr. Aydın ÇELİK

HAZIRLAYAN
Seyhun ŞAHİN

ELAZIĞ-2006

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
VI. ve VII. YÜZYILLARDA KIBRIS
Seyhun ŞAHİN
Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
2006, s. IX+144

Kıbrıs, tarihin en eski devirlerinden beri Doğu Akdeniz için egemenliğin sembolü olarak görülmüştür. Bundan dolayı, Ada her zaman için bu hedef doğrultusunda saldırılara uğramıştır. Kıbrıs kendi kendini yönetme fırsatına neredeyse hiç sahip olamamıştır. Bu noktada Ada'nın coğrafi konumunun etkisi büyüktür. Ada, coğrafi olarak Anadolu'nun bir parçasıdır. Bundan başka olarak Ada'ya en yakın kara parçası yine Anadolu'dur. Bu nedenledir ki Kıbrıs tarihinin her döneminde burasıyla yakın ilişki içerisinde olmuştur.

VI. ve VII. yüzyıllar ise Kıbrıs Tarihi için çok önemlidir. Çünkü bu tarihlerde yoğun bir Bizans baskısı Ada üzerinde söz konusudur. Bundan dolayıdır ki Kıbrıs halkı kendi öz kimliğinden kopmuş ve kendilerini Rum sanmağa başlamışlardı. Bunlara ilave olarak 649'da ilk defa olmak üzere Müslüman-Arapların akınları başladı. Bu ilk saldırının ardından Kıbrıslılar ile Müslüman- Araplar arasında anlaşma yapıldı. Bundan sonra Ada Bizans ile Müslüman-Araplar arasında ortak ikili bir yönetim altında idare edildi. Fakat Kıbrıs her açıdan önemini korumağa devam etti.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs, Akdeniz, Suriye, Bizans, İslam Devleti, Araplar.

SUMMARY

Master Thesis

CYPRUS İN 6th and 7th CENTURİES

Seyhun ŞAHİN

Universty of Fırat

Social Sciense Institute

Turkish History Department

2006; p. IX+144

Cyprus has been accepted a symbol of the sovereignty for the East Mediterranean. For this reason, the island has always been attacked for this aim. Cyprus has never got a chance to administer herself. Her geographical place is very important for this point. The island is a part of Anatolia. Moreover, Anatolia is the nearest land to Cyprus. So, Cyprus had related to Anatolia in the past.

6th and 7th centuries were very important for the history of Cyprus. Because, then there was Byzantine's pressure on the island. Therefore, The Cypriots have forgotten their personalty and traditions. So, These people have supposed themselves as Greek. In addition, The Arabs attacked the island firstly time in 649. After this, The Cypriots and The Müslim-Arabs accepted a agreement. According to the agreement, the island has been administered by Byzantine and The Müslim-Arabs. But Cyprus have gone on saving her important every time.

Key Wards: Cyprus, Mediterranean, Syria, Byzantine, İslam's State, The Arabs

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I.
SUMMARY.....	II.
İÇİNDEKİLER.....	III.
ÖNSÖZ.....	VI.
KISALTMALAR.....	VIII.
HARİTA ve RESİMLER.....	IX.
GİRİŞ.....	1.

BİRİNCİ BÖLÜM

VI. YÜZYILDA VE VII. YÜZYILIN BAŞLARINDA DOĞU AKDENİZ DÜNYASININ GENEL DURUMU

I. BİZANS'IN VI. YÜZYILDAKİ GENEL DURUMU.....	26
II. BİZANS'IN KIBRIS'A HÂKİM OLMASI	31
III. VI. YÜZYILDA KIBRISTAKİ GELİŞMELER.....	33
IV. KIBRIS'IN FETHİNE KADAR ARAP-BİZANS İLİŞKİLERİ.....	40
1. İSLAMİYET ÖNCESİ BİZANS-ARAP İLİŞKİLERİ.....	40
2. İSLAMİ FETİHLERİN İLK YILLARINDA BİZANS-ARAP İLİŞKİLERİ VE FETİHLER.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN-ARAPLARCA KIBRIS FETHİ ÖNCESİ YAPILAN HAZIRLIKLAR VE KIBRIS'IN FETHİ

I. VII. YÜZLYIL BAŞLARINDA AKDENİZ VE BİZANS.....	50
II. KIBRIS'IN MÜSLÜMAN-ARAPLARCA FETHİNİN SEBEPLERİ	54
III. İLK İSLAM DONANMASININ OLUŞUMU	55
1. İSLAMİYET'TEN ÖNCE ARAP DENİZCİLİĞİ.....	55
2. HZ. PEYGAMBER VE DÖRT HALİFE DÖNEMİ DENİZCİLİK	58
3. İLK İSLAM DONAMASININ OLUŞUMU VE KIBRIS'IN FETHİNE YÖNELİK YAPILAN HAZIRLIKLAR.....	64
IV. KIBRIS'IN FETHİ VE SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER....	68
1. KIBRIS'IN FETHİ.....	68
2. FETH SONRASI KIBRISLILAR İLE YAPILAN ANTLAŞMA	74
3. KIBRIS'IN İKİNCİ DEFA FETHİ	78
V. KIBRIS'IN FETHİNİN ARDINDAN DOĞU AKDENİZ'DE İSLAM- BİZANS MÜCADELESİ	81
1.ZATÜ'S-SEVÂRİ DENİZ MUHAREBESİ.....	81
2. GİRİT VE RODOS'UN FETHİ.....	83
3. İSTANBUL'UN MÜSLÜMAN-ARAPLARCA KUŞATILMASI	85
VI. VII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA KIBRIS'IN İSLAM-BİZANS ARASINADKİ DURUMU	89
1. MUAVİYE DÖNEMİ	89
2. YEZİD B. MUAVİYE DÖNEMİ	95

3. ABDULMELİK B. MERVAN DÖNEMİ.....	98
-------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS'IN SOSYAL, KÜLTÜREL ve EKONOMİK DURUMU

I. SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMU	108
1.KIBRIS'IN ETNİK YAPISI VE NÜFUSU	108
2. BİZANS DÖNEMİNDE KIBRIS'IN DİNİ YAPISI VE KIBRIS DİLİ ...	112
3.KIBRIS'TA SANAT VE DÜŞÜNCE HAYATI.....	116
II. KIBRIS'TA EKONOMİK HAYAT	118
III. KIBRIS'TA SANAT VE MİMARİ ESERLERİ.....	128
1. SALAMİS SİTESİ.....	128
2. ROMA DEVRİNDEN KALAN ÖNEMLİ ESERLER	129
3. VUNİ SARAYI	131
4. ENGOMİ (ALAŞYA) SİTESİ.....	131
5. HZ. ÖMER TEKKESİ VE TÜRBEŞİ.....	132
6. HALA SULTAN TEKKESİ VE ÜMMÜ HARAM BİNTİ MİLHAN (HALA SULTAN).....	132
SONUÇ.....	135
BİBLİYOGRAFYA.....	138

ÖNSÖZ

Kıbrıs, Akdeniz'in Doğusunda Jeopolitik ve Stratejik öneme sahip olan bir adadır. Ayrıca Akdeniz ticari hayatı için de vazgeçilemeyecek bir ayrıcalığa sahiptir. Kıbrıs, bu özellikleri nedeniyle tarihin her devrinde göz önünde olmağı başarmıştır. İlkçağlardan bu güne kadar Akdeniz'de özellikle Doğu Akdeniz'de Kıbrıs, egemenliğin sembolü olarak görülmüştür. Bu nedenle tez konumuzda ele aldığımız dönem içersinde Kıbrıs, Bizans ile henüz tarih sahnesinde yer alan İslam Devleti arasında Akdeniz'de gelişen mücadelenin ilk adımını oluşturmıştu.

Çalışmamız, erken dönem Bizans ve erken dönem İslam Tarihi devirlerinde Kıbrıs ve onun etrafında yaşanan gelişmeleri konu almaktadır. Kıbrıs'ın VI. yüzyılda Bizans egemenliğindeki durumunu ve VII. yüzyılda başlayan Bizans-İslam mücadelesindeki konumunu değerlendirmeye çalıştık.

Kıbrıs Tarihi ile ilgili olarak yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu Kıbrıs'ın yakın tarihi ile ilgilidir. Buradaki asıl sebep, Kıbrıs'ın yakın tarihlerde yaşamış olduğı gelişmelerdir. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de tüm dünyanın gözlerini diktiğı bir konumdadır. Bununla birlikte Ülkemiz için Kıbrıs, çok farklı bir anlam taşımaktadır. Ada üç yüz yılı aşkın bir süre Osmanlı egemenliğinde kalmış ve bu süre içerisinde Kıbrıs'a Anadolu'dan göçler yaşanmıştır. Bu gün Ada'nın Kuzey bölgesinde var olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıslı Türklerin bağımsız ve güvenli bir şekilde yaşamlarının teminatıdır. Yakın tarihinin bu kadar yoğun gelişmelere sahne olması sebebiyle Kıbrıs'ın yakın tarihi ile ilgili çalışmalar oldukça fazladır. Fakat ne yazık ki Ada'nın ilk ve özellikle Ortaçağı ile ilgili

Araştırma veya çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Özellikle ülkemizde bu durum çok üzücü bir durumdadır. Yaptığımız araştırmalarda ülkemizde Kıbrıs tarihinin Erken-Ortaçağı ile ilgili ciddi bir araştırmaya rastlayamadık. Dış kaynaklı araştırma eserlerden ise en dikkat çekici olanı Costas P. Kyrris'in History of Cyprus'u idi ki, yaptığı eleştirel yaklaşımlar ve tespitlerle, bizi bu konu üzerinde yeni düşünceler kurmağa sevk etti. Bunun yanı sıra Kıbrıs Tarihi denilince akla ilk gelen isimlerden olan George Hill de önemli ayrıntılarıyla çalışmamızda başvurduğumuz başucu araştırma eserlerden oldu. Kaynak eserler olarak el- Belazurî'nin Fütuhu'l-Buldân'ından, Theophanes'in kroniğinden özellikle karşılaştırmalı olarak yararlandık. Diğer kaynak eserlerden de verilen bilgileri aynı metotla değerlendirdik.

Araştırmamızda ulaşabildiğimiz kaynaklar ışığında Kıbrıs'ın tarihi serüveninde en ilginç gelişmelerden bazılarının yaşandığı VI. ve VII. yüzyıllardaki olayları, siyasi ve kültürel bakış açısıyla değerlendirmeye çalıştık.

Araştırmamız esnasında bizden desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR ve Yrd. Doç. Dr. Aydın ÇELİK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca araştırmamızın en ilk safhasından itibaren gösterdiği ilgi ve sunduğu tavsiyelerle bize destek olan İnönü Üniversitesi Öğretim üyelerinden Sayın Yrd. Doç. Dr. Recep DÜNDAR'a da saygılarımı sunar teşekkür ederim.

KISALTMALAR

- A. U. A. : Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz., bkz. : Bakınız
Çev. : Çeviren
F. Ü. : Fırat Üniversitesi
KKTK : Kuzey Kıbrıs Türk Tarih Kurumu
İ. A. : İslam ansiklopedisi
M.Ü. : Marmara Üniversitesi
s. : Sayfa
S. : Sayı
Trz. : Tarihsiz
U. Ü. : Uludağ Üniversitesi

HARİTA ve RESİMLER

1. **Harita 1.** , VI: yüzyılda Doğu Akdeniz Dünyası.....s. 33.
2. **Harita 2.** , Akdeniz’de İslam-Bizans Mücadelesi ve Ortak Yönetilen Yerler
..... s.107.
3. **Harita 3.** , Ortaçağ boyunca Akdeniz’de takip edilen ana rotalar, hakim akıntılar
ve rüzgar yönleri.....s. 127.
4. **Resim 1.** , Salamis Harabeleri.....s. 129.
5. **Resim 2.** , Salamis’te Roma dönemine ait antik tiyatro kalıntıları.....s. 130.
6. **Resim 3.** , Hala Sultan Tekkesi Larnaka.....s. 134.

GİRİŞ

I-KIBRIS ADININ MANASI

Kıbrıs adının kökenine ilişkin olarak araştırmacılar birçok fikir ileri sürmüşlerdir. Kına çiçeği adı verilen bir çiçekten veya Kınıros'un kızının isminden veya aşk tanrıçası Kibris'ten geldiği söylenmektedir¹. Firuzan KINAL, ise dil ile ilgili araştırmalara dayanarak Kıbrıs kelimesinin Akadca “zabar” kelimesinden çıktığını, Akadca'da “zabar” kelimesinin bakır anlamına geldiğini, İngilizce'de ve Almanca'da bakır anlamına gelen “copper” ve “kuffer” isimlerinin kökeninin Akadca olan bu kelime olduğunu ileri sürmektedir².

Bunlara ilave olarak Kıbrıs adının; eskilerde Ada'da bolca bulunan kınaçiçeğinin İbranice'deki “kophar” sözcüğünden veya Ada'da bol oranda bulunan bakırın Latince adı olan “cuprum”dan geldiği de belirtilmektedir³. Eski devirlerde Ada halkının kullandığı yerel bir dil de mevcuttu. Bu yerli alfabeye sikkelerde Kıbrıs adının kısaltılmış olarak kullanıldığı tespit olunmuştur. Bu adın kökü ne İndo-Avrupa ne de Sami dillerden gelmektedir. Ada'da bol miktarda bakır bulunduğu ve İlkçağda, M.Ö. 3. binden itibaren bakır elde edildiğinden, Kıbrıs adı bakır ile münasebete sokulmuştur. Yani bakır, Kıbrıs ismiyle aynı anlamı taşımaktadır. Büyük ihtimalle Kıbrıs, bakır anlamında kullanılıyordu. Böylece Kıbrıs adının da Ada'nın yerli dilinden geldiği anlaşılmaktadır⁴. Bununla beraber Yakut el-Hamevî de Kıbrıs kelimesinin iyi bakır anlamına geldiğini Mücemu'l-Buldân'da belirtmektedir⁵.

¹ H.F. ALASYA, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara, 1977, s. 13.

² Kinal, bu iddiasını fonetik açıklamalarla desteklemektedir. Bkz. Firuzan KINAL, “İlkçağlarda Kıbrıs”, *Belleten*, XII, 111, 1964, s. 404.

³ B. Hakkı HAKERİ, *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara, 1993, s. 7.

⁴ Afif ERZEN, “İlkçağ Tarihinde Kıbrıs”, *Belleten*, XL, 15, 1976, s. 96.

⁵ Yakut el-Hamevî, *Mücemu'l-Buldân*, C.4, Beyrut, 1995, s. 305.

Bunlara ilave olarak asıl önemli nokta şudur ki; Kıbrıs'ın yerli halkı Anadolu'dan Kıbrıs'a geçmişlerdi. Tabiatıyla kullanmış oldukları dil de Anadolu'ya aitti. Kıbrıs'ın yerli dili hakkında yapılan araştırmalar ışığında bu dilin Anadolu dili ile aynı olduğu tespit olunmuştur. Kıbrıs kelimesi Kıbrıs yerli diline ait bir sözcük ise kelimenin kökeni Anadolu'ya ait olmalıdır. Yani Latince, Grekçe' veya Akadca değildir. İlk dönem Anadolu yerleşim merkezlerinin bilinen isimleriyle Fonetik ve yapı olarak büyük benzerlik gösterdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu isim Latince'ye, Grekçe'ye ve diğer batı dillerine bu kaynaktan geçmiştir denilebilir.

Kıbrıs ilkçağda Hitit, Mısır, Asur ve Fenikeliler tarafından da farklı isimlerle anılmıştır. Hitit ve Mısır kaynaklarında "Alaşya", Asi, Asur belgelerinde "Yatnana " ya da yalnızca "Ya", İbrani kaynaklarında "Kittim" denilmiştir. Ancak en çok şöhretli olanı "Alaşya"dır ki dilimizde Alasya denilmektedir. Bakır memleketi olarak Kıbrıs'ın o dönemde Alaşya ismiyle anılmasında şaşılacak bir şey yoktur. Alaşya'nın o dönemde Kanlıderenin denize döküldüğü yerde bir krallığın adı olduğu tespit olunmuştur. Hitit ve Mısır krallarının muhatabı olacak kadar önem kazandığını gördüğümüz bu şehir krallığının Ada'da diğer şehir krallıklarına karşı egemenlik kurduğunu ve bundan dolayı da (Adanın hâkimi olması sebebi ile) Ada için bu dönemde muhatap olarak Alaşya krallığının alındığını düşünüyoruz.

Diğer bir önemli nokta, Anadolu'da Köroğlu Dağları'nda ve Ankara'nın Elmadağ'ında Kıbrıs ve Kıbrıscık gibi köy adlarına rastlanmasıdır. Yerleşim tarihleri oldukça eski olması gereken bu köylere Kıbrıs'tan göçmen gelip

yerleşmiş olması ihtimalden uzaktır⁶. Kıbrıs adasının veya isminin Anadolu'daki bu köylerle ne gibi bir ilişkisi olduğu önemle araştırılması gereken bir konudur.

II.- KIBRISIN COĞRAFİ KONUMU VE ÖZELİKLERİ

Kıbrıs, Akdeniz'in kuzeydoğu köşesinde, Asya ve Afrika kıtaları arasında bir köprü teşkil eden fakat Asya'dan sayılan bir adadır. 40 deniz mili kuzeyinde anavatan Türkiye, 60 mil doğusunda Suriye, 100 deniz mili güneydoğuda Lübnan, 120 deniz mili güneydoğuda İsrail, 240 deniz mili güneyde Mısır ve 500 deniz mili kuzeybatıda Yunanistan yer almaktadır.⁷ Görüldüğü gibi Ada'nın mesafe olarak en yakın olduğu kara parçası Türkiye'dir. Yukarıda anavatan Türkiye tabiri dikkat çekebilir. Bu tabiri istisnasız sadece Türk tarihçileri veya coğrafyacılarının dışında yabancılar da kullanmaktadır. Kıbrıs yeryüzü şekilleri itibariyle güney ve kuzeyden dağlarla çevrili ve ortası çukur olması nedeniyle üç büyük bölgeden oluştuğu için Anadolu'ya benzetilmektedir. Esasen jeolog ve coğrafyacıların incelemelerine göre Ada, Toros sistemi içine alınmakta ve 3. jeolojik zamanın genç kıvrımlarına ait olduğu kabul edilerek, 4. zaman başlarında Dış Toroslar veya Amanoslar'ın bir devamı olmakla Kıbrıs'ın Hatay ilinin dağ ve ova sıralarıyla bağlantısı ispatlanmıştır⁸. İklim açısından da Türkiye'nin güneyi ile aynı iklime sahip olan Ada üzerinde yaşayan hayvan türleri de aynıdır. Bu ilgi ve alakayı ilkçağ'ın coğrafyacı ve tarih yazarlarından olan Strabon'un eserinde de tespit olunmaktadır. Strabon Kıbrıs'ın coğrafyasından ayrıntılarıyla söz eder. Ada'yı tanıtırken özellikle liman şehirlerinin üzerinde durur ve deniz komşularıyla yakınlığını belirtmektedir. Bakın Strabon Kıbrıs hakkında neler

⁶ C. Arif ALAGÖZ, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş" , *Milletler Arası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğler*, Ankara, 1971, s. 20

⁷ Ali BEYOĞLU, *Kıbrıs Coğrafyası*, Lefkoşe, 1967, s. 12.

⁸ Afif ERZEN, a.g.m. , s. 93.

söylüyor: “...verimlilik yönünden Kypros, adaların herhangi birinden aşağı değildir. Çünkü hem iyi yağ ve hem iyi şarap ve hem de kendi kullanımına yetecek kadar tahıl yetiştirir. Tumassos’da içinde bakır sülfatı ve pası bulunan zengin bakır madenleri vardır. Bakır pası tıbbi amaçlarla kullanılır. Eratosthenes eski zamanlarda ovanın sık ormanlarla kaplı olduğunu, ağaçlarla örtülü toprağın bu nedenle işlenemediğini söylüyor. Madenler durumun biraz değişmesine yardımcı oldu, çünkü halk bakırı ve gümüşü yakabilmek için ağaçları kesmek zorunda kaldı ve deniz, filolar için güvenli bir ulaşım sağladığından beri, gemi yapımı da ağaç kesiminde yardımcı oldu. Fakat bununla da ormanın büyümesine hâkim olamadılar. İsteyen başarabilen herkesin ağaçları kesmesine ve böylece ağaçtan temizlenmiş toprağı vergisiz olarak kendi malıymış gibi kullanmasına izin verdiler.”⁹. Yine Antik dönemde yaşayan Pomponius da Kıbrıs’tan ve İskenderun körfezine olan yakınlığından söz etmiştir¹⁰.

Bir takım girinti ve çıkıntılara sahip olan Kıbrıs, 782 km. uzunluğundaki sahilleriyle kendine has bir şekle sahip olarak, şahadet parmağı Türkiye’nin İskenderun körfezini gösteren bir ele benzetilebilir. 35°kuzey paraleli ve Greenwich başlangıcına göre 33°doğu meridyeni Ada’nın içerisinde geçmektedir¹¹.

Kıbrıs’ta nehir özelliğini taşıyan bir akarsu bulunmamaktadır. Yağmur suları ile coşan ve yağmurun düşüş miktarına göre akmağa devam eden, dere diyebileceğimiz akarsuları vardır. Bu derelerden bazılarının isimleri; Kanlıdere, Yayla deresi, Diyariza deresi, Ezusa deresi, Kuru dere’dir.

⁹ Strabon, *Coğrafya*, Kitap XIV, VI. 3, (İngilizce’den Çev: Adnan PEKMAN), İstanbul, 1981

¹⁰ Claude Delaval Cobhom, “de Chorographia” M.S. 40–41, Mela Pomponius, “*Excerpta Cypria*”, , (Çev. Ata ATUN), Magusa, 2000, s. 8.

¹¹ Cevat GÜRSOY, “Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye” , *Milletler Arası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 1971, s. 42.

Kıbrıs Adası birçok körfeze sahiptir. Gazimagusa, Larnaka, Ağratur, Yalova, Hirsofu, Güzelyurt en önemli olanlarındandır. Aynı şekilde Ada'nın burun çıkıntıları da oldukça fazladır. Burunların isimleri de: Zafer, İlya, Poyraz, Çite, Kedi ya da Gata, Beyoz, Dire Panum, Arnavut (Akama), Poma, Erenköy ya da Koccina; Kuruçam ve Pilokati'dir. Ada'nın oldukça küçük ölçekli gölleri ise; Tuz Gölü, Ağratur ve Poralimmi. Ada'nın iklimi Türkiye'nin güney kıyılarındakine ile aynı olan Tipik Akdeniz iklimidir. Ada genel olarak yıllık, 500 mm.yağış ortalamasına sahiptir¹².

Kıbrıs Akdeniz'de çok önemli bir Jeopolitik konuma sahiptir. Kıbrıs (9283 Km.2) Akdeniz'de, Sicilya (25461Km²) ile Sardunya (23800Km²) adalarından sonra gelen üçüncü büyük adadır ve bu Ada'yı Korsika, Girit (8380Km²) ve Rodos (1412Km²) adaları takip eder. Dünyadaki diğer memleketlerle kıyaslanacak olursa belki önemli bir yer işgal etmez fakat şimdi olduğu gibi eski zamanlarda da Doğu Akdeniz'e ve buradan geçen ticaret yollarına egemen bir konuma sahipti. İşte bu sebepten dolayıdır ki, tarihi devirlerde sık sık istilalara uğradı ve Akdeniz'e egemen olmak isteyen devletler Kıbrıs'ı ele geçirdiler¹³. Kıbrıs Doğu Akdeniz egemenliğinin ve ticaretinin kontrol simgesi olmuştur. Tarih bizi bu yönden haklı çıkarmaktadır. Doğu ile ilişkilerde bulunan güçlü devletler için dost elinde olan önemli durakları bilmek önemli bir şeydi¹⁴.

¹² M. Tevfik TARKAN, *Kıbrıs*, Ankara, 1975, s. 35.

¹³ H.Fikret ALASYA, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, s. 13.

¹⁴ W. HEYD, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* , (Çev. E. Ziya KARAL) , Ankara, 2000, s. 334.

III. TARİH ÖNCESİ DEVİRLERDE KIBRIS

1. Neolitik Devirde Kıbrıs

Kıbrıs'ta Yontma taş Devri'ne ait kalıntılar tespit edilmemiştir¹⁵. Kıbrıs'ta şimdiye kadar yapılmış olan arkeolojik araştırmaların ışığında Ada'da Neolitik devirle birlikte yerleşmelerin var olduğu görülmektedir¹⁶. Neolitik kültür devri, insanların avlanarak meyve ve tohum toplamaktan kurtulup, kendi emekleriyle topraktan gıdayı ürettikleri bir çağdır. Kıbrıs'ta bu çağın öncesinin bulunamaması, bu medeniyetin Ada'ya dışardan geldiğini göstermektedir. Demek oluyor ki, Neolitik çağlarda insanlar basit de olsa denizi aşarak buraya gelebilecek kapasiteye sahiptiler¹⁷.

Neolitik devrin en önemli yerleşim yerlerinin başında gelen Khirokita ve Sotira'da elde edilen buluntular, Anadolu ve Ön Asya ile Kıbrıs arasındaki yakın ilişkilere işaret etmektedir. Bunlar arasında obsidyen aletler Anadolu ile talos (daire) planlı evler Kuzey Mezopotamya'daki Arpocıya ile olan ticari ve kültürel ilişkileri açıklamaktadır¹⁸. IV. Bin yılda beş-on hanelik köylerdeki Neolitik sakinleri ana tanrıçaya tapınıyorlardı¹⁹. Ana tanrıça idolü Anadolu'nun inanç kültürü idi. Anadolu ile aynı idole tapınan Kıbrıs halkının, Anadolu halkı ve kültürü ile yakın ilişkileri ve akrabalıklarının var olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu döneme ait kalıntılar, Anadolu'nun dışında Kıbrıs'ın Kuzey Mezopotamya ile de ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Kıbrıs'ta Neolitik devrin tam olarak başlangıç ve sonlanışına ilişkin iddialar aşağı yukarı uzlaşmaktadır. Bu devrin

¹⁵ H.Fikret ALASYA, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, s. 14.

¹⁶ Afif ERZEN, a.g. m., s. 97.

¹⁷ Firuzan KINAL, a.g.m. , s. 383.

¹⁸ Afif ERZEN, a.g.m. ,s. 97.

¹⁹ Firuzan KINAL, a.g. m. , s. 383.

başlangıcı olarak MÖ.6000–5800 gösterilirken son bulması olarak MÖ. 2600–2300 yılları gösterilmektedir. Kıbrıs'ın ilk halkı, Asya'dan bu Adaya gelerek medeniyeti buraya getirmiştir. Yapılan kazılar da bunu ispatlamıştır²⁰. Kıbrıs'ta ilk yerleşme merkezlerine, Neolitikte, yeşilirmak taşı denilen Petrotan Limniti, Khirokita, Erimi, Kalovassa ve Sotira'da rastlanmıştır.

2.KALKOLİTİK DEVİRDE KIBRIS

Kıbrıs'ın yine güney sahil bölgesinde Erimi'de Neolitik devir ile Erken Bronz devri arasında bir geçiş devri olan ve aşağı yukarı MÖ. 3000–2300 arasına tarihlenen Kalkolitik çağa ilişkin önemli buluntular ele geçirilmiştir²¹. Neolitik devrini kesintisiz olarak Kalkolitik'in takip etmesi Ada'nın yerli halkının medeniyet olarak ilerlemiş olduğunu göstermektedir. Keramik şekilleri ve süslemeler, idoller ve mimari kalıntılar Neolitik devrin sonunda yeni bir kültür hareketinin başladığına işaret etmektedir. Yeni elemanların Ön Asya'dan özellikle Filistin'den veya yukarı Suriye'den geldiği anlaşılmaktadır. Bu devirde Ada'ya Anadolu'dan göç devam etmiştir. Etnik bakımdan Dolichokephol ırkının arttığı görülmüşse de büyük bir değişim olmamıştır²².

Bu devirde insanlar bakırdan aletler yapmağa başladılar. Bakır madeni Ada'da bolca bulunduğu için bakırın kullanımı giderek artmağa başladı. Ada'da Kolovuson, Sotira, Tirodos I ve Girne çevresinde rastlanan bu eski yerleşme merkezlerinde yapılan kazılarda, bu devire ait madenden yapılmış (bakır) küpe, iğne, silah yanında sert taştan yapılmış taş kaplar da bulunmuştur. Fakat bu

²⁰ H.Fikret ALASYA, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, s. 14.

²¹ Afif ERZEN, a.g.m., s. 98.

²² Afif ERZEN, a.g.m. , s. 98.

yerleşmeler arasında Kıbrıs Adası'nın kalkolitik kültürünün temsilcisi Güney sahilindeki Erimi'dir.

3. KIBRIS'TA BRONZ ÇAĞ

Kalkolitik devrini kesintisiz olarak Ada'da Bronz Devri takip eder. Bu devirde maden işleme teknikleri oldukça ilerlemiştir. Erken Bronz devrinde (M.Ö.2300–2000) Ada yeni bir yerleşime sahne olduğu gibi doğal kaynakların zenginliği ve coğrafi durumundan dolayı ekonomik olarak gelişmiş ve komşularıyla da sıkı ticari ilişkiler kurmuştur²³. Çünkü bu devir, M.Ö. 2300'lerde Anadolu'dan Ada'ya bir kavmin gelip yerleştiği görünümünü vermektedir. Bağlantı delili olarak buna bir örnek verilecek olursa; Konya, Isparta ve Burdur seramiklerinin etkisi Kıbrıs'ta Philia ve Kyra'da kolaylıkla görüldüğü söylenebilir²⁴.

Ancak Ada'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda pek az yerleşim yerine rastlanmıştır, buna karşılık o zamanlar yerleşim yerlerinin dışında kalan mezarlıklar bulunmuştur. Bunların çoğu, oda mezarlar olup içlerinde zengin bronz eşya ve seramik bulunmuştur. Bu devirde Kıbrıslıların, maden işlemede Anadolu ustalarının etkisi altında kaldıkları ve onlardan çok şey öğrendikleri görülmektedir. Vannos'ta bakırdan yapılmış “Kıbrıs hançeri” Türkiye'de Alaca Höyük'te bulunan hançerlerle büyük benzerlik göstermektedir²⁵.

Kazılar sonucunda elde edilen kalıntılar, bu yerleşim merkezlerinin Orta ve Batı Anadolu ile ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Arkeolojik belgelerin

²³ Afif ERZEN, a.g.m. , s. 99.

²⁴ M Tefik TARKAN, a.g.e. , s. 44.

²⁵ M Tefik TARKAN, a.g.e. ,s. 44.

açıkladığı bu durumu filolojik deliller de desteklemektedir. Son yıllardaki incelemeler, bütün Anadolu'nun ve Kıbrıs'ın eski Anadolu dil sahasına dahil olduğunu göstermiştir. Kıbrıs'taki Amamassos, Arobondas, Nemesos, Melanthos, Paphos, Tomassos, Tegassos, Arsos, Nemesos, Melndro, Leukara, Asine, Pergomon, İdolion, Lymberia, Alamğria gibi yer adları Anadolu diline aittirler²⁶. Bu açıkça şunu göstermektedir ki; bu devirde Kıbrıs Anadolu dilinin ve kültürünün egemenliği altında bulunuyordu. MÖ.3. bine kadar gidebilen ve eski Anadolu dillerinden biri olduğu varsayılan Kıbrıs'ın bir yerel dili vardı. Eski Kıbrıs dili (Eteo Kypros) denilen bu dil, Romalılar devrine kadar yazılmış ve konuşulmuştur²⁷.

Orta Bronz devrinin başlamasıyla birlikte Kıbrıs'ta refah seviyesinin oldukça yükseldiği anlaşılmaktadır. Gerek keramik gerekse madeni eşya bakımından yüksek sanat seviyesi göstermekte ve Yakın-Doğu ve Mısır ile ticari ilişkilerde bulunduğu anlaşılmaktadır²⁸. Kıbrıs'ta Orta Bronz devri ile ilgili olarak ele geçen eserler arasında keramikler renk, desen ve şekil bakımından Türkiye'deki Truva ve Yortan kalıntılarında ele geçenlerle çok yakın benzerlik göstermektedir.

Bu devirde Mısır'a yapılan Hiksos saldırılarından Kıbrıs da etkilenmiştir. Hiksos istilasını etnik olmaktan ziyade politik ve askeri bir görünümde gerçekleştirmiştir. Nitekim MÖ. 17.yüzyılda Hiksos saldırılarına karşı koyabilmek için Ada'nın ortasında Hoisos Sazamenos'da, kuzey Kirini'de ve doğuda Karpas Yarımadası'nda Nitoviklo'da ihtişamlı kaleler inşa edilmişti. Hiksos istilasının Geç Kıbrıs I döneminde ortadan kalkmasına Mısır'ın direkt olmasa da filolarını göndererek katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

²⁶ Afif ERZEN, a.g.e. , s. 100.

²⁷ Afif ERZEN, a.g.e. ,s. 100.

²⁸ Afif ERZEN, a.g.e. ,s. 101.

Bu devir, Kıbrıs'ta üçe ayrılarak incelenmiştir: Geç Bronz I(MÖ.1600–1400) , Geç Bronz II (MÖ.1400–1200) , Geç Bronz III (MÖ.1200–1000)²⁹.

Bunlardan birinci devirde “Doğunun karanlık çağı” veya “Ortaçağ” denilen asırlara rastlamaktadır. Bu karanlık çağın nedeni, olasılıkla Hind-arî menşeli Mitanni kavimlerinin Ön Asya memleketlerini istila etmeleridir. Doğudan batıya yönelen bu kavimler hareketi neticesinde yalnız Mezopotamya ve Anadolu’da değil Mısır’da dahi bütün yazılı kaynaklar susar ve Ön Asya tarihi karanlıklara gömülür³⁰. Bu dönemde, Kıbrıs hakkında net bilgilere sahip olamıyoruz.

Mısır-Hitit münasebetleri MÖ.1288’de Kadeş savaşı ile alt üst olmuşsa da Kadeş antlaşmasından sonra elli yıl Doğu Akdeniz ülkeleri için bir altın devir olmuştur. Üç büyük kuvvet olan Aka, Hitit ve Mısır arasında bir denge sağlanmıştı. Bu devrede ticari ve kültürel ilişkilerin arttığı söylenebilir³¹.

Bu devreye ait olan antropolojik malzemelere göre; Orta Bronz’dan Geç Bronz II’ye kadar ki bu dönemde baskın olan halkın Brakisefal olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, Ada’nın bu devirlerde Mikenler tarafından yoğun bir şekilde kolinize edildiği asılsız kalmaktadır³². Böyle bir kolonizasyon mevcut olsaydı; Enkomi gibi en çok Miken etkisinde kaldığı ileri sürülen bir şehirde Aka-Miken halkına ait antropolojik kalıntıların bulunmuş olması gerekirdi. Bu durum,

²⁹ Firuzan KINAL, a.g.m. ,s. 398.

³⁰ Firuzan KINAL, a.g.m. ,s. 398.

³¹ Afif ERZEN, a.g.m, s. 107.

³² Bazı Batılı araştırmacılar tarafından asılsız olarak bu devirde Mikenlerin, Kıbrıs’a yoğun olarak yerleştikleri ileri sürülmektedir. Fakat ele geçirilen arkeolojik kanıtlar bunun aksini ispatlamıştır. Özellikle de antropolojik buluntular burada ileri sürüldüğü gibi bir Miken kolonizasyonunun var olma ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

etnik olarak bir Miken Kolinizasyonun Kıbrıs'ta kabulüne olasılık vermemekle beraber ticari Miken emporyanlarının varlığını göstermektedir.³³ Miken kültürünün taşıyıcıları ticari kaygıları olanlar, yağmacılar ve yurtlarından kopmuş göçmen topluluklarıydı³⁴.

4.KIBRIS'TA DEMİR ÇAĞI (MÖ.1000–325)

Geç Bronz devrinin ortalarından itibaren Ada'da demirin işlenmesine başlandığı görülür. Bu devriden itibaren demir neredeyse tamamen bakırın yerini aldı. Askeri mimarinin gelişmesine rağmen yine de eski Baf'ın (Paphos bugünkü Kukla'nın yeri) duvarları İÖ. VII. Yüzyılın sonlarında Pers saldırılarına karşı yapıldı³⁵. Bu dönemde mimari açıdan önemli gelişmeler görüldü. Özellikle ev mimarisi oldukça ileri bir düzeye ulaştı.

IV.-TARİHİ DEVİRLERDE KIBRIS

1.Roma Hâkimiyetine kadar Kıbrıs

1.1.-Hitit-Kıbrıs İlişkileri

MÖ. 14–12. asırlara ait Hitit vesikalarında Alaşya'dan daima Hitit krallarının düşmanı olan şahısların sürgün edildikleri yer olarak söz edilir³⁶. Yine tekrar edelim ki Alaşya tüm Kıbrıs'ın adı değildir; sadece Kıbrıs'ta mevcut olan şehir krallılarının üzerinde bir otoriteye sahip olmasından dolayı muhatap alınan

³³ Afif ERZEN, a.g.m. ,s. 108.

³⁴ George THOMSON, *Tarih Öncesi Ege*, C. II, (Çev. Celal ÜSTER), İstanbul, 1991, s.105.

³⁵ B. Hakkı HAKERİ, a.g. e. ,s. 19

³⁶ Firuzan KINAL, a.g.m. ,s. 407.

bir şehir Krallığı idi. Uzunca bir dönem vesikalarda Kıbrıs adının yanında Alaşya ismi de anılacaktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Hitit vesikalarında ülkeden sürgün olunanların Alaşya'ya yani Kıbrıs'a sürülmeleri gösterir ki; bu dönemde Ada Hitit egemenliğindedir. Mesela, veba dualarında, Şüppiliuma'nın tahta geçtiği sırda gerçekleşen suikast anlatılırken, öldürülen tahtın varisi Tuthalya'nın düşmanlarının Alaşya'ya sürgün edildiği bildirilmektedir³⁷. Bütün bunlara göre, Şüppililiuma I (MÖ.1375–1335) zamanından itibaren büyük gelişme gösteren Hitit devletinin nüfuz sahasına dahil olan Kıbrıs, Hattuşili III(MÖ.1275–1250) devrinde vasal bir devlet olmuş ve Tudhaliya IV(MÖ.1250–1220)tarafından ele geçirilerek Hitit egemenliği altına alınmıştır. Olasılıkla da, bu kralın ölümü üzerine Aşlaya –Kıbrıs kralı isyan etmiş ve Şüppililiuma II Hitit egemenliğini yeniden kurmak için Kıbrıs üzerine bir sefer düzenleyerek, gerek denizde ve gerekse karada Kıbrıs ordusunu yenmişti³⁸. MÖ.14. yüzyılın başlarından Hitit Devletinin Ege Göçleriyle yıkılışına kadar Ada Hitit'lere bağlı kaldı.

Kıbrıs'ta Hitit dönemine ait eserler çok azdır. Bunun sebebi, Hititlerin ele geçirdikleri ülkelere yerleşmemeleri ve oraları sadece anlaşmalarla vergi karşılığında kendilerine bağlamalarıdır. Bunlara rağmen, inanç kültleri ve yazın alanında Ada'da Hitit tesiri belirgindir. Hititlerin fırtına tanrısı, Kıbrıslıların tapındıkları tanrılar arasında yer almıştır. Hititlerin kullandığı çivi yazısı da, Kıbrıs'ta kullanılmıştır. Bunlara ilave olarak Hititler ile Kıbrıs halkı arasında etnik olarak birliktelik bulunduğu iddiaları da vardır³⁹.

³⁷ Firuzan KINAL, a.g.m. ,s. 407.

³⁸ Afif ERZEN, a.g.m., s. 106.

³⁹ Bkz. Naci KÖKDEMİR, *Kıbrıs*, Ankara, 1956, s. 9.

1.2.Mısır-Kıbrıs İlişkileri

Mısırlılar tarafından Hiksos tehdidinin ortadan kaldırılmasından ve Kıbrıs'tan çıkarılmalarından sonra, Kıbrıs'ın Mısır'ın egemenliğine girdiği anlaşılmaktadır. MÖ. 1504–1450 arasında hükümdarlık yapmış olan Tutmosis III devrine ait Karnak tapınağındaki zafer listesinde Kralın çeşitli harp seferleri sırasında yendiği ülkeler arasında “Alaşia=Kıbrıs”ın adı da geçmektedir⁴⁰. Tutmosis III bir donanma ile Fenike sahillerine yöneldikten sonra Kıbrıs'a hareket etmişti. Kıbrıs'ın Alaşia kralı, Mısır'ın Kıbrıs üzerindeki egemenliğini tanıdığı gibi Mısır'a düzenli olarak bakır ve kurşun gibi değerli madenler göndermeğe başladı. Ancak Mısır'ın bu egemenliği Tutmosis'in ölümüyle kesintiye uğramışa benziyor. Fakat sanıyoruz ki sadece Mısır'ın egemenliğinden çıkmıştır. Çünkü Mısır Firavunlarıyla Alaşia krallarının ilişkileri devam etmektedir. MÖ. 14. yüzyılın birinci yarısına tarihlenen El- Amarna tabletlerinde Alaşia, yani Kıbrıs kralı Mısır kralına sekiz mektup yazmıştır ki, bunlar yayınlanmıştır. Bu vesikalarda ne Alaşia kralının ne de Mısır Firavunun ismi tespit olunmamıştır. Fakat bunlardan EA 33 Numaralı mektupta “babanın tahtına oturduğunu işittim” şeklinde, bu mektubun gönderildiği firavunun tahta yeni çıktığına ilişkin bir ima bulunduğu için, Alaşia mektuplarının III Amenofis'in oğlu IV. Amenofis'e gönderildiği kabul edilmektedir ki, bu tarihlendirme tamamen doğrudur⁴¹.

Yukarıda açıkladığımız gibi, bu mektuplaşmanın yapıyor olması Kıbrıs Adasının Mısır'a tabi olması anlamına gelmez. Çünkü Alaşia kralı, Firavuna daima “biraderim” diye hitap etmektedir. Amarna çağının protokol adetlerince ancak bir birleriyle eşit seviyede olan hükümdarlar bu tarz ifade kullanabilirlerdi.

⁴⁰ Afif Erzen, a.g.m, s. 102.

⁴¹ Firuzan KINAL, a.g.m. ,s. 404.

Mısır'a tabi olan küçük şehir kralları ise Firavuna “güneşim, beyim” derler ve önünde yedi kere yedi defa yere kapandıklarını yazarlardı. Bu Amarna mektupları gösteriyor ki, Mısır'ın Kıbrıs üzerinde bir egemenliği söz konusu değildir.

Bundan kısa bir süre sonra Kıbrıs'ta Hitit hâkimiyeti başlayacaktır. Fakat Ege Göçleriyle son bulan Hitit hâkimiyetinden kısa bir süre sonra tekrar Mısır hâkimiyeti Ada üzerinde kurulacaktı. II. Sethi'den sonra bir Suriye kralı, kendini Firavun ilan etti. Setnak onu devirmeği başarıp Mısır'da XX. Sülaleyi kurdu (MÖ.1200) . Oğlu III. Ramses Mısır'a eski ihtişamını kazandırdığı gibi egemenlik sahasını da genişletti. Bu dönemde Kıbrıs Mısır'ın egemenliğine tekrar girdi. MÖ. 525'te Mısır'ın Kıbrıs'taki hâkimiyeti sona erdi.

1.3. Fenikeliler, Asurlular ve Perslerin Kıbrıs Hâkimiyetleri ve Dor-Aka-Kıbrıs ilişkileri

1.3.1. Akalar ve Dorlar

Egeli kavimlerin M.Ö. XII. Yüzyıldaki karmaşık hareketleri tüm Doğu-Akdeniz dünyasını sarsmıştı. Daha sonra Pelopenez'e Dorların istilaları neticesinde; Akalarında bu tazyikle Kıbrıs'a doğru yöneldikleri görülür. Önemli olan ve belki de doğru olan kayıtlar Kıbrıs'ın kuzey kıyısındaki Teukrosun⁴² karaya çıkış yeri olan Aka kıyılarıdır. Ancak bunlar sadece basit kolinizelerdi. Bu olaylar MÖ. 1000 yıllarında gerçekleşmişti. Yerli Kıbrıs kültürünün korunduğu, etnik bakımdan büyük değişikliğim olmadığını, yerli dil ve yazının devam etmesi ve arkeolojik belgeler ispatlamaktadır. Bunların Salamis ve Baf'ta koloni

⁴² Teukros'un Salamisli olduğunu da George Thomson belirtmektedir. Bkz. George Thomson, a.g.e., s. 119.

kurdukları belirlenmiştir. Bunların dışında Moriyon Kurium ve Soli’de de bulundukları anlaşıyor. Bazı Dor kabilelerinin Pamfiya ve Kıbrıs’a da ulaşmış olduklarını, bu ülkelerde konuşulmuş olan lehçelerdeki Dor unsurlarından anlaşılmaktadır⁴³. Kıbrıs’ta belirlenen Dor kolonileri, Kurium, Morion, Acpia ve Soli’dir⁴⁴. Bu koloniler tamamen ticari amaçlarla kurulmuşlardı.

1.3.2. Fenikeliler İdaresinde Kıbrıs

Fenikelilerin Kıbrıs’ı kolinize etmeleri büyük bir olasılıkla Asurluların baskısı altında kalmaları sebebiyle olmuştur. Fenike’nin Kıbrıs üzerindeki etkisinin ancak Demir Çağında, MÖ. 1000 yıllarında başlamış olduğu ispat edilmiştir. Sami ırkından olan Fenikelilerin Kıbrıs’a yönelmelerinin sebebi; Ada’nın zengin bakır madenleri, verimli ovaları, zengin ormanları ve elverişli limanlarıydı. MÖ. 1000 yıllarında Fenike Kralı Hiram, Kıbrıs’ı ele geçirdi. Fenikelilerin Kıbrıs’ta kurduğu ilk sömürge olan Kutium, ülkelerindeki iki ana kent olan Tır ve Sidon’un tam karşısındaydı. Bu kentin ardından bugün de bilinen Amathus, Lapithos, Tamassus, İdilion ve Lambussos’u şehirlerini kurdular⁴⁵. Fenikeliler Kitium ve Amathus şehirlerinde bakır madeni çıkartıp bu madenleri işlettiler.

Fenikeliler Kıbrıs’ın sadece madenleri ve ticari hayattaki rolü ile alakadar olmakla kalmadılar. Aynı zamanda dinlerini de Kıbrıs’a yaydılar. Kinire adını taşıyan bir Fenike sülalesi böylece Kıbrıs’ın hem dini hem de siyasi hâkimi oldu⁴⁶. Fenikelilere ait olan çeşitli kitabeler, onların Kıbrıs egemenlikleriyle ilgili

⁴³ Arif M. MANSEL, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1988, s. 56.

⁴⁴ B. Hakkı HAKERİ, a.g.e. , s. 51.

⁴⁵ B. Hakkı HAKERİ, a.g.e. , s. 52.

⁴⁶ H.Fikret ALASYA, a.g.e. , s.17.

deliller taşımaktadırlar. Fenike kitabelerinin çoğu MÖ. 4. yüzyıla ait olup Kitium, İdolion, Tamassus, Lapithus, Galgia'da bulunmuştur⁴⁷. Fenikelilerin Ada'daki hâkimiyetleri MÖ. 709 yılında Asurluların Aday'ı ele geçirmelerine kadar devam etti. Fenikelilerin halktan çok ağır vergi talep ettikleri için halk onların egemenliğine karşı çıkmıştı.

1.3.3. Asurlular İdaresinde Kıbrıs

Büyük Hitit Devleti'nin çökmesinin ardından giderek Asur Devleti bütün Ön Asya memleketlerine yayılma siyaseti izledi. Asur devletinin iktisadi gelişmesinin Akdeniz sahillerinin zaptı ile mümkün olacağını III Salmonassar, III Tiglepileser ve III Tukalti-Ninurta gibi krallar anlamakta gecikmediler ve Asur Devletinin dış siyasetine, bu hedef doğrultusunda yön verdiler⁴⁸. Asur devletinin sınırlarına Suriye'yi de dahil eden II. Sargon (MÖ.722–705) ve halefleri olan Sargonitler zamanında ise Asur devleti için hedef, Mısır Devleti olmuştu. Doğu-Akdeniz'i egemenliği altına almağı planlayan II. Sargon, Fenike şehirleri olan Soydu, Sidon ve Tyr gibi şehirleri aldıktan sonra Kıbrıs'a yöneldi. Sargon'un başarılarını gören Kıbrıslılar, Fenikelilerden de hoşlanmadıkları için II. Sargon'a bağlılıklarını sundular. Haraç ödemek şartıyla Kıbrıs, Asur idaresi altına girdi (MÖ. 709) .

Kıbrıs, Asur devletine vergi ödeme, asker ve gemi verme şartları karşılığında bağlanmıştı. Bu şartların Asur devletinin zayıflamasına kadar sürdüğü kesindir. Ancak çökmek üzere olduğu zaman Kıbrıs krallarının bağımsız davrandıkları düşünülebilir. Bu döneme ait bilgiler net olmamakla birlikte eldeki

⁴⁷ Afif ERZEN, a.g.m. , s. 111.

⁴⁸ Firuzan KINAL, a.g.m. , s. 414.

bilgiler, aksini belirtmemektedirler. MÖ. 612’de Asur devletinin yıkılmasından sonra Kıbrıs’ın Mısır ile olan ilişkisi yeniden ön plana geçti. Firavun Amosis tarafından (MÖ.569–526) Kıbrıs’ın ele geçirildiği anlaşılmaktadır⁴⁹.

1.3.4. Pers Hâkimiyetinde Kıbrıs

Mısır’ın son firavunlarından Amosis ve oğlu Pisametik III devirlerinde Persler güçlendiler. Amosis ile İran hükümdarı Keyhüsrev zamanında iki devlet iyi ilişkiler içerisinde bulunuyorken, Hüsrev’in ölümünden sonra Mısır, Pers devletinin içişlerine müdahale etmeğe çalıştı. Bu durum ilişkileri zaten gergin bir durumda olan iki devletin arasının açılması için iyi bir bahane oldu. MÖ. 530’da II Kambyses Perslerin başına geçti ve kısa süre içerisinde Kambyses Suriye’de bulunan Pers ordusunun başında Mısır’a saldırdı. Kıbrıs kralları Doğu Akdeniz’in bu yeni efendilerine kendiliklerinden bağlılıklarını sundular(M.Ö. 525) . Tıpkı Asurlu II. Sargon’a sundukları gibi. Kıbrıslılar, Perslerin Mısır’a karşı düzenlemekte oldukları sefere bir donama filosuyla katılıp Perslere destek verdiler. Bu sırada Mısır tahtında Pisametik III bulunmaktaydı. Yapılan savaşlar neticesinde Pisametik yenildi ve esir alınarak Sûs şehrine sürgün ve tutuklu olarak gönderildi. Böylece Mısır’da Firavunlar saltanatı sona erdi (MÖ. 525) . Kıbrıs, Perslere yıllık olarak vergi vermeği kabul ediyorlar ve bundan başka Pers hükümeti, Kıbrıs şehirlerini eskiden olduğu gibi krallar tarafından idare edilmesine engel olmamıştır⁵⁰.

⁴⁹ Afif ERZEN, a.g.m. , s. 112.

⁵⁰ A. Müfid MANSEL, a.g.e. , s. 258.

Perslere karşı bazı isyan hareketlerine Kıbrıslılar da katıldılar. İonyalılar'ın⁵¹ MÖ. İsyane edip Sardes'i ele geçirmeleri ve Pers Satrapının Akopol'e sığınmasıyla Perslere karşı bu isyan büyük bir yankı yarattı. Bu yankı tesirini, Konya, Likya ve Kıbrıs'ın bazı şehirlerinin destek vermesiyle gösterdi. Kıbrıs MÖ.499-98'e kadar bir yıl için bağımsız kaldı. İonya isyanı Marmara (boğazlar bölgesi) bölgesine hızla yayıldı⁵². Marmara bölgesi ve Kıbrıs, Pers imparatorluğunun hassas ve jeopolitik açıdan çok önemli noktalarıydılar. Bundan dolayı Pers idaresi isyanın asıl kaynağı Milet'ten önce derhal bu iki noktaya askeri kuvvetler göndererek, bunları tekrar kontrol altına almayı başardı(MÖ.498-97). Aynı zamanda Milet üzerine yapılacak deniz seferine Kıbrıs, Perslere bağlı olarak katıldı⁵³.

Kıbrıs'ta bu isyana destek vermeyen şehirler de vardı. Mesela Amathus bunlardan biridir. Kıbrıs'ta, Salamis kralı Gorgos'un küçük kardeşi Onesilos, Perslere karşı isyan eden asilerin lideri oldu. Onesilos, Evelthon oğlu Siramos'un oğlu Khersis'in oğluydu. Gorgos'un adamlarıyla birlikte şehirden çıkmasından yararlanarak Salamis'in kapılarını kapattırdı ve Gorgos'un içeriye girmesine izin vermedi. Şehri elinden çıkmış olan Gorgos, Perslere sığındı. Böylece Onesilos, Salamis'i ele geçirdi ve bütün Kıbrıs adasını da peşine takarak başkaldırdı⁵⁴. Onesilos, Amthus'u kuşattı. Atinalılar, İonyalılar ve Kıbrıslılar Perslere karşı ittifak yaptılar. Persler ise Fenikeliler ile birleştiler. İonyalılar, denizde Fenikeliler ile; Kıbrıslılar ise karada Pers ordularıyla savaştılar. Salamis ovasındaki savaşta

⁵¹ “İon” sözcüğü Grekçe'den olmayıp Anadolu'lu bir dildendir. Bununla beraber Yunan kelimesi de “İon”dan türetilmiştir. Persler Anadolu'ya geldiklerinde İonlara Yauna dediler. Bundan da Yunan sözcüğü türediği ileri sürülmektedir. Bkz. B.Hakkı HAKERİ, *Kıbrıs*, s. 42.

⁵² A. Müfid MANSEL, a.g.e. ,s. 258.

⁵³ Afif ERZEN, a.g.m, s. 113.

⁵⁴ Afif ERZEN, a.g. m., s. 113.

Pers ordusunun başında Artybios vardı⁵⁵. Fakat Kurion Tyranı Stenesor, yanındaki önemli miktardaki birliklerle Pers ordusuna katıldı. Daha sonra bunlara Salamis süvarileri de katıldı. Böylece Persler üstün duruma geçtiler. Onesilos'un ordusu ve Grek birlikleri dağılınca Pers ordusu onları yenmeği başardı. Bu savaşta Khersis oğlu Onesilos, Philiokypros oğlu Soli Kralı olan Anistokypros da öldürüldüler⁵⁶. İonların başlatmış oldukları isyan, Persler tarafından bastırılıyordu. Bu sırada Perslerin başında bulunan I. Darius, tüm kuvvetleriyle İonların ve Greklerin üzerine giderek onları yendi. Ancak isyan hareketleri son bulmadıkları gibi Pers devletini oldukça da yıpratıyordu. Persler MÖ. 480 tarihinde tekrar Yunanlılar üzerine sefere giriştiler. Kıbrıslılar Serhos'un yönetimindeki bu Pers ordusuna 1500 gemilik destek sağladılar.

Ticari alanda Atinalıların Akdeniz'deki en büyük rakipleri Fenikelilerdi. Aslında bunlar da Perslerle beraber Ege'den çıkarılmışlardı. Fakat Akdeniz'in doğusunda Mısır ve Batı arasındaki ticareti elinde tutuyor, Yunanlılara bu pazarı kapamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Topraklarının büyük bir kısmı zeytinlik ya da üzüm bağlarıyla kaplı olan Atina muhtaç olduğu buğdayı Mısır'dan getirebilirdi. İşte bu nedenlerden dolayı Atinalıların Mısır ve Kıbrıs'a karşı saldırıya geçtikleri görülmektedir⁵⁷. Yunanlılar önce Kıbrıs'a saldırdılar ve oradan da Mısır'a yöneldiler. Ancak MÖ. 454'te Pers ordusu Mısır'da Yunanlıları yenince Mısır ve Kıbrıs Pers idaresinde kalmağa devam etti. Yine Mısır'a karşı tasarlanan, büyük bir kısmı MÖ. 450'de meşhur Kimon'un komutasındaki Atina filosu Kıbrıs'ı ve buradaki Kition'u işgal etmeğe çalışmıştı. Harekât sırasında Kimon öldü ve askeri başarıya rağmen harekâtın devamından vazgeçildi. Atina'nın Sparta ile olan anlaşmazlığı nedeniyle Kimon'un ölümünden sonra,

⁵⁵ HEREDOTOS, *Herodot Tarihi*, (Çev. Müntekim ÖKMEN), İstanbul, 1991, 5.-104.

⁵⁶ HEREDOTOS, a.g.e. ,5. 111.

⁵⁷ A. Müfid MANSEL, a.g.e. ,s. 305.

Kallias barışı ile MÖ. 458'de Perslerle barış yapıldı ve Kıbrıs Perslerin hâkimiyetinde kaldı. Kıbrıs'ta Pers hâkimiyeti, Ada'da İskender'in zamanına kadar devam etti.

1.3.5. Büyük İskender, Halefleri ve Pitolemeler Devrinde Kıbrıs

II. Philip'in öldürülmesiyle babasının yerine Makedon kralı olan İskender (III. Alexandros), önce krallığını sağlamlaştırdı (MÖ.336) . Daha sonra MÖ. 336'da Makedonyalı ve Grek askerlerden oluşan Otuz binden fazla askerle Çanakkale Boğazı'ndan Asya'ya geçti. Ege adalarını ele geçiren İskender İssos savaşında Pers karalı III. Darius'u yenilgiye uğrattı(MÖ.333).

İssos zaferinden sonra İskender, Pers donanmasının büyük üslerinden biri olan Tir (Sûr) üzerine yürüdü. Perslerden kurtularak bağımsız olmak isteyen Kıbrıs kralları, Fenike kıyıları İskender'in eline geçerse Ada'nın elerinden çıkacağı korkusuyla kendiliklerinden İskender'in Tir kuşatmasına yüz yirmi savaş gemisi gönderdiler. Tir Fenikelilerce yedi ay kahramanca savunulduysa da sonunda şehir düştü. Bununla birlikte Kıbrıs kralları İskender'e bağlılıklarını sundular. Böylece Ada İskender imparatorluğunun hâkimiyetine girdi. Makedonyalıların egemenliği sırasında Kıbrıs'ta mevcut krallıkların birçoğu ortadan kalktı. Bazıları birleştiler ve şehirlerarasında sıkça yaşanan göçler oldu.

MÖ.323 tarihinde Büyük İskender ölünce bıraktığı büyük imparatorluğun paylaşılması için generalleri arasında mücadeleler başladı. İskender imparatorluğu parçalandı ve üzerinde çeşitli krallıklar kuruldu. Büyük İskender'in üç generali imparatorluğun ayrı yarı yerlerinde egemenlik kurdular. Bunlardan Antigonus Küçük Asya'da, Selecusus Akdeniz kıyılarından Fırat nehrine ve Hindistan'ın

doğusuna kadar, Pitolemyios ise Mısır'a hâkim oldu. Bu arada Kıbrıs Antigonos'a kaldı. Antigonos ile Pitolemyios arasındaki rekabet çatışmağa dönüştü. Bu mücadeleye Kıbrıs kralları da taraf oldular. Amathus, Kitium, Lapithos, Kyrenia (Girne) kralları Antigonos'un; Salamis, Soli, Kurium, Pafos (Baf) ve Murium kralları da Pitolemyios'un tarafını tuttular. MÖ. 318'de I. Pitolemyios büyük bir ordu ile Ada'ya çıkarak Kıbrıs'ı ele geçirdi. Bütün Ada'yı da kardeşi Menelous'un idaresine bıraktı. Ancak Antigonos, oğlu Demetrius'u askeri bir kuvvetle Kıbrıs'a gönderdi⁵⁸. Demetrius MÖ.300'de adayı ele geçirdi. Aynı tarihte İpsos'ta I. pitolemyios Antigonos'u yendi. Bun savaşta Antigonos öldü. MÖ.295'te I. Pitolemyios Kıbrıs'ı Demetrius'dan geri almağı başardı ve bu tarihten sonra Kıbrıs İÖ. 59'da Romalılar tarafından ele geçirilinceye kadar, İskenderiye kraliyet sarayından yüksek soylular tarafından seçilen ve geniş yetkilere sahip, hem sivil yönetimin hem de ordunun başı olan bir genel vali tarafından "strategas" unvanıyla yönetildi⁵⁹.

2. ROMANIN KIBRIS'A HÂKİM OLMASI

Roma imparatorluğu dönemi açısından Akdeniz'de önemli bir donanma gücüne sahipti. Sicilya, Sardunya ve Korsika adalarını ve batı Akdeniz'deki Fenike sömürgelerini ele geçirdi ve bu suretle Akdeniz'in batısında egemenliğini kurdu. Doğu Akdeniz'de bu egemenliğin kurulması için ise Kıbrıs'ın ele geçirilmesi gerekiyordu. Mısır ve Kıbrıs'ın ilhakına ilişkin olarak Roma senatosunda MÖ.65'ten beri görüşmeler olmasına rağmen, Kıbrıs'ta Ptolemik devrin son bulmasına küçük bir olay neden oldu⁶⁰. Bu küçük gelişme Romalı Cladius'un Antakyalı korsanlar tarafından esir alınışı ve fidye için ricada

⁵⁸ B.Hakkı HAKERİ, a.g.e. ,s. 75.

⁵⁹ B.Hakkı HAKERİ, a.g.e. ,s. 76.

⁶⁰ Gordon HOME, *Cyprus then and now*, London, 1960, s. 31.

bulunduğu Kıbrıs kralının gülünç bir miktar önermesi karşısında Cladius'un onurunun kırılmasıdır. Kıbrıs kralı Ptolemy'in aç gözlü ve zayıf karakterli bir kişiliğe sahip olduğu anlatılmaktadır. Bir Romalı seçkin aileden olan Publius Cladius, Kıbrıs yakınlarında kilikyalı korsanlar tarafından tutsak alındı ve Kıbrıs kralından Cladius'u teslim etmek koşuluyla fidyesi istenildi. Kıbrıs kralı fidye karşılığı olarak, oldukça düşük bir miktar olan, iki talent gibi bir karşılık önerince korsanlar bunu kabul etmedikleri gibi Cladius'u da bedelsiz serbest baraktılar. Bu durum Cladius'u oldukça üzmeyle beraber Kıbrıs kralının bu tutumunu kişisel bir mesele olarak algılayarak bu krala karşı bir kin beslemeğe başladı. Publius Cladius, Roma'ya dönmeği başardıktan sonra senatoya tribün seçilmeği başardı. Cladius, tribün olunca senatodan Kıbrıs'ın ilhakına ilişkin kararın çıkmasında oldukça etkili oldu. Roma'nın Ada'yı almasını yalnızca Cladius olayına bağlamak doğru olmaz. Kıbrıs'ın doğal zenginlikleri ve Ptolemy krallarının dillere destan servetleri de bu nedenlere eklenmelidirler. Mısır'ın önceki kralı olan II. Alexandros'un sahte vasiyeti, Roma'nın bu saldırısı için hukuki bir dayanak oldu. Bu saldırıya Roma'nın ünlü komutanı General Cato tarafından karşı çıkıldı⁶¹. Ancak Cato bu seferin komutasına tayin edildi. Cato, Kıbrıslı Ptolemy'e krallığını teslim etmesi için haber gönderdi. Ptolemy, Romalılara karşı koyamayacağını anladığından, hazinelerini alarak Kıbrıs'tan kaçmak istedi. Fakat son dakikada cesareti kırıldı ve Salamis'teki sarayına kapanıp kendisini zehirleyerek altınları arasında öldü⁶². Kraliyet hazinesi Salamis'teki bu sarayda Romalı askerler tarafından ele geçirildi. 7000 talent toplamındaki hazine Roma'ya taşındı⁶³. Cato güvenli bir şekilde hazineyi Roma'ya ulaştırdı. Roma devleti de bu sırada gerçekten mali sıkıntı içerisindeydi ve bu gelen hazine ile devlet bütçesi rahatladı. Roma, Cato'nun bu büyük zaferini kutladı ve onun dönüşünü büyük bir

⁶¹ Gordon HOME, a.g.e. ,s. 31.

⁶² H. Fikret ALASYA, *Tarihte Kıbrıs ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, s. 22.

⁶³ Gordon HOME, a.g.e. ,s. 31.

şenlikle kabul etti. Senato ise Cato'yu en yüksek onurla şereflendirdi. Cato'nun ele geçirdiği hazine arasında Kitium'un Zenosu'nun heykeli de vardı.⁶⁴ Cato Ada'da Roma düzenini kurmak amacıyla iki yıl kaldı.

Roma döneminde Kıbrıs, Kilikya (Çukurova) Prokonsulluğuna bağlı olarak yönetildi. Fakat ayrı bir kestörü⁶⁵ ve mahkemeleri vardı. Kıbrıs'ı Cato'dan sonra idare eden ilk üç vali; P. Cornelius Spinther, A. Appius Pluchert ve M. Tullius Cicero idi⁶⁶. Bunlardan Cicero, Kıbrıs'ın tekrar düzene kavuşmasında büyük çabalar gösterdi. Cicero kendisinin kaleme aldığı eserinde Kıbrıs'a büyük bir yer vererek, Ada ile ilgili olarak anılarını ve yaptıklarını anlatmıştır. Cicero, mali hayat için bazı düzenlemeler yaptığı gibi faiz oranlarını da düşürmüştür. Şüphesiz onun kısa valiliği zamanında Kıbrıs, Roma'nın bu saldırısının izlerinden önemli oranda kurtarıldı⁶⁷.

MÖ. 47'de Roma'ya ait sömürgeler, imparatorla senato arasında bölüşülürken, Kıbrıs önce imparatora ait bir arazi sayıldı. Fakat daha sonra Sezar olan Antonius, Mısır krallığını VII. Cleopatra'ya, Kıbrıs'ı da Cleopatra'nın kız kardeşi Arsinoe ile üvey kardeşi XIV. Pitolmios'a verdi. Ancak genel yönetim Cleopatra'ya aitti. Bu durum senato ile Sezar'ın arasını açtı. Senato Antonius'un Konsüllük ve Trimvirlik görevlerini geri aldığı gibi Cleopatra'ya da savaş ilan etti. Konsül olan Octavianus ile Antanius arasında çarpışmalar başladı. MÖ. 20 yılında İskenderiye önlerinde son bir kez daha Octavianus'a karşı savaşan Antanius ümidini kaybettiğinden intihar etti ve bunu Cleopatra'nın intiharı takip

⁶⁴ Gordon HOME, a.g.e. ,s. 32.

⁶⁵ Roma İdari teşkilatında adli ve idari işleri kontrol eden yüksek rütbeli bir memurdur.

⁶⁶ B. Hakkı HAKERİ, a.g.e. ,s. 23.

⁶⁷ Gordon HOME, a.g.e. ,s. 32. Ayrıca bkz: Cicero'nun Kıbrıs'taki faaliyetleri için; Hatice PALAZ ERDEMİR, "Roma Devleti İdaresinde Kıbrıs (MÖ. 88-MÖ.25) *Uluslar arası Kıbrıs Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2001, s. 202.

etti. Böylece son Helenistik dönem krallığı olan Ptolemioslar krallığı da Roma'nın yönetimi altına girmiştir⁶⁸. Bu gelişmelerden sonra Roma toprakları tekrar senato ile imparatorluk arasında bölüştü. Kıbrıs, imparatorluğa kaldı ve MÖ.22 yılına kadar askeri valiler tarafından yönetildi. Roma sınırlarının içersinde yer alan ve içinde Lejyonların bulunduğu eyaletlerin yönetimini Augustus bizzat üzerine almıştır. Bu tür eyaletlere “imparatorluk eyaletleri” adı verilmiştir. Tehlikeden uzak ve Roma yönetimini benimsemiş, askeri açıdan sorunu olmayan eyaletlerin yönetimi senatoya verilmiş, bunlara da “senato eyaletleri” adı verilmiştir. Augustus'un payına düşen eyaletlerin yöneticileri eskiden konsüllük, valilik ve komutanlık yapmış kişiler arasından seçilirlerdi. Senato eyaletlerini ise eskiden konsüller veya Proertorluk (adli işlere bakan en yüksek memur) yapmış kişiler arasından seçilen valiler (prokonsül) yönetecekti⁶⁹. MÖ. 22 tarihinde Kıbrıs'taki Roma garnizonu geri çekildi ve Ada, senatoya bağlı bir prokonsüllük tarafından idare edildi. Bu dönemde Kıbrıs'ın hükümet merkezi Baf'tı⁷⁰. Augustus zamanında senato ve imparatorluk eyaletleri olarak ortaya konmuş olan ayrımı da kaldırmıştır. İmparatorlukta küçük parçalara ayrılmış eyaletleri bir düzen içerisinde yönetim açısından gruplandırarak 12 tane Dioceslik oluşturmuştur.

Yukarıda belirttiğimiz 12 dioceslik şunlardır: 1. İtalia, 2. Panonia, 3. Moesia, 4. Thracia, 5. Asiona (Asia, Lykia, Pisidia), 6. Pontus (Bithynia,Paflogonia, Galatia, Kappadokia), 7. Oriens (Torosların güneyinde kalan Kilikia, Kıbrıs, Mezopotamya, Suriye, Filistin, Mısır, Libya, Arabistan), 8. Afrika, 9. İspania, 10. Viennensis (eski Aquitanta ve Narbonnesis eyaletleri) 11.

⁶⁸ Mehmet ÖZSAİT , “Anadolu'da Helenistik Dönem” , *A.U.A.* , c. 2, s. 380.

⁶⁹ Mehmet ÖZSAİT, a.g.m. ,s. 308.

⁷⁰ H. Fikret ALASYA, a.g.e. ,s. 23.

Gallia, 12. Britannia⁷¹. Roma imparatorluğunun 395'te ikiye ayrılmasıyla Kıbrıs coğrafi konumu itibarıyla Doğu Roma'nın yani Bizans'ın payına düşmüştür.

⁷¹ Mehmet ÖZSAİT ,”Anadolu’da Roma Hâkimiyeti” , *A.U.A. ,C. 2*, s. 401.

BİRİNCİ BÖLÜM

VI. YÜZYILDA ve VII. YÜZYILIN BAŞLARINDA DOĞU AKDENİZ DÜNYASININ GENEL DURUMU

I. Bizans'ın VI. Yüzyıldaki Genel Durumu

İstanbul'un Roma'nın karşısında ikinci bir idari merkez olarak belirmesi, ileride gerçekleşecek olan İmparatorluğun ikiye bölünmesinin resmi miladı olduğu söylenmektedir. Fakat bunu sadece böylesine basit bir nedene bağlamak akıl dışı kalmaktadır. Bölünmenin birçok sosyal, ekonomik ve idari sebepleri vardı. Bu sebepler, Doğuyu Batıdan kesin çizgilerle ayırmağı başardı. Belki de bu sayede Roma adı devam edebildi.

11 Mayıs 330'da Boğaziçi sahillerinde Konstantin, İstanbul'un İmparatorluğun yeni başkenti olarak tayinin kutlamasını yapıyordu. İmparator, eski Roma'yı bırakarak, saltanat merkezini neden Doğuya naklediyordu? Konstantin, Sezarların puta tapan ve karşı gelen şehrini şahsen sevmediği gibi onun imparatorluğa yüklenen yeni ihtiyaçları karşılayacak vaziyette olmadığına inanıyordu⁷². Bununla birlikte Konstantin, imparatorun hükümlerini mutlak bir güç ve ilahi bir hak yapmak düşüncesine sahipti. Neticede saltanatının kaynağını tanrıdan alıyormuş gibi gösterdi⁷³. Otoriteyi ilahi güce bağlama düşüncesi, Bizans'ın karakteristiğini oluşturdu ve Bizans, ömrünün sonuna kadar da bunun üzerinden siyasi hareketliliğini sürdürdü.

⁷² Charles DİEHL, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Cevdet R. YULARKIRAN), İstanbul, 1939, s. 10.

⁷³ Charles DİEHL, a.g.e., s. 10.

Ancak VI. Yüzyıla gelindiğinde Doğu Roma için düşünülen hayaller değişmeğe başlamıştı bile; içte ve dışta yaşanan gelişmeler tüm Bizans'ın huzurunu kaçırmaya yetmişti. 502'den itibaren persler, Doğuda yeniden savaşa, Batıda da Slavlar ve Avarlar Tuna Nehri'nin Güneyinde akınlara başlamışlardı. İçte ise kargaşa son haddinde idi. Bizans başkenti, sirk arabacı ve muhafızları, yeşiller ve mavilerin kavgalarıyla çalkalanmakta idi. Şehirler bu Bizans'ın bu durumundan oldukça rahatsızlardı ve halk savaşlardan yorulmuş, vergiler altında ezilmiş ve bunlara karşı koymak için fırsat bekliyorlardı⁷⁴. Bu durumda hükümete karşı genel bir hoşnutsuzluk olmuştu. Yaşanacak hızlı ve etkili gelişmelerin ortaya çıkması an meselesiydi. 518'de Anastos'un ölümünün ardından, oldukça karanlık bir entrika, muhafız kıtası başkomutanı "Justin"i tahta çıkardı. Elli sene evvel, İstanbul'a zengin olmağa gelen Jüstin, cesur bir asker fakat işlerde tecrübesi olmayan ve okumak yazmak bilmeyen bir Makedonya köylüsü idi⁷⁵. Yanında akıl veren genç yeğeni olmasaydı tahtta ne zamana kadar kalırdı bilinmez. Fakat perde arakasında olan gerçek yönetici Justinian'a tahta oturma fırsatı 527 yılında geldi. Justinian adına, Bizans devrinin en enteresan ve en zeki kadınlarından biri olan karısı imparatoriçe Teodora'nın adı pek sıkı surette bağlıdır⁷⁶. Teodora, aslen Kıbrıslı bir hayat kadınıydı. Adından çok söz ettiren bu imparatoriçe, ilginç bir geçmişe sahip olduğu kadar saltanatlarında da hayli ilgi çekici bir faaliyetler içerisinde olmuştur. Justinian döneminin çağdaşı olan ünlü Bizanslı tarihçi Prokopius, Justinian ve karısı Teodora'nın hayatları ve saltanatları ile ilgili oldukça iddialı ve belki de bir o kadar tarafgir bilgiler sunuyor⁷⁷. Justinian, tahta çıktığında iki büyük fikrin takipçisi oldu: Bunlar, Doğu Roma Devletinin

⁷⁴ Charles DIEHL, a.g.e.,s. 21.

⁷⁵ Charles DIEHL, a.g.e.,s. 23.

⁷⁶ A.A. VASİLIEV, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. A. Müfid MANSEL), C. I, Ankara, 1943, s. 167.

⁷⁷ Bu konu hakkında burada detaya girmek durumunda olmadığımız için bkz: Prokopius, *Bizans'ın Gizli tarihi*, (Çev. Orhan DURU), İstanbul, 2001.

politikalarının temeline İmparatorluk ve Hristiyanlığı yerleştirmekti. Kendini Romalı Sezarların halefi olarak gören Justinian, imparatorluğun I. ve II. Asırlardaki sınırlarını yeniden elde etmeği kendisi için kutsal bir görev olarak kabul etti ⁷⁸.

Justinian'ın yapmış olduğu savaşların bir kısmı zorla, bir kısmı ise istenmeyen gelişmeler karşısında yapılmak zorunda kalınmıştı. Bunlardan bazıları Batı-Avrupa'daki barbar Germen kavimleri karşısında ve diğerleri ise doğuda İran ve kuzeyde Slavlara karşı yapılmıştır⁷⁹. Afrika'daki isyanlar ve Hristiyanların baskıya uğraması sonucunda Justinian buraya müdahale etmeğe karar verdi. Bunun üzerine komutanı Belizer olan büyük bir orduyu bu bölgeye gönderdi. 533'te 10.000 piyade ve beş altı bin süvariyle Belizer, İstanbul'dan gemilere binmişti. Bu sefer çok hızlı bir şekilde gelişti ve aynı ölçüde zaferle bitti⁸⁰. Vandallar, Ostrogotlar ve bir dereceye kadar Vizogotlar Bizans İmparatorunun egemenliği altına girmek zorunda kaldılar. Bu fetihlerin ardından Akdeniz bir Bizans gölü görünümünü aldı. Justinian'a, "Caesar Flavius Justinianus, Alamanicus, Githicus, Franciscus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus" gibi unvanlar verildi. Fakat dış siyasetinin bu parlak manzarasının arkasında olumsuz bir durum vardı. Bu askerî başarılar, imparatorluğa pahalıya hem de pek pahalıya mal oldu. Çünkü bunların sonucunda Bizans hükümeti iktisadi sahada bitkin bir hale geldi. Justinian'ın askeri hedefleri doğrultusunda orduların sürekli batıya sevk edilmesi yüzünden doğu ve kuzey İranlıların, Slavların ve Hunların istilalarına açık bırakılmış oldu⁸¹. Bunlara rağmen Justinian, Bizans egemenliğini Sicilya, Güney İtalya'dan Roma'ya kadar, Afrika'ya Güney

⁷⁸ A.A. VASİLİEV, a.g.e. , s. 166.

⁷⁹ A.A. VASİLİEV, a.g.e. ,s. 165.

⁸⁰ Charles DIEHL, a.g.e. , s. 30.

⁸¹ A.A. VASİLİEV, a.g.e. ,s. 166.

İspanya, Cebeli Tarık'a kadar uzanan bölgelerde kurmayı başarmıştı. Bu büyük hedefler İmparatorluğu yormuş ve ona doğuyu ihmal ettirmişti.

İlk pers savaşı (527–532), yaklaşan büyük tehlikenin habercisiydi⁸². Bizans'ın Batı'da meşgul olduğunu gören Annuşirvan derhal Bizans topraklarına saldırmaktan çekinmedi ve 540'ta Suriye ve Antakya üzerine, 541'de Lazistan'a saldırdı. 542'de Anadolu içlerine saldırdı ve 543'te Bizanslıları yendi. 544 yılında da Mezopotamya bölgesine büyük bir saldırıyı gerçekleştirdi. Bu savaşların ardından 562'de de elli senelik bir barış antlaşması imza ediliyor ve orada Justinian, “Büyük Kral”a haraç vermeği ve Pers topraklarında her türlü dini propagandadan uzak durmağı garanti ediyordu⁸³.

Justinian'ın yukarıda bahsettiğimiz bu büyük hırs ve arzularının, belki de zamansız ve yanlış bir öngörü neticesinde böylesine aksi bir etki yaratıyordu. Bu savaşlar sırasında Bizans içte büyük kaygılar uyandıran huzursuzluklara da sahne oluyordu. Sonra M.542 yılında Bizans üç yüzyıldan beri benzeri görülmemiş bir veba salgınıyla karşılaştı. Bu salgın hastalığın neticeleri Prokopius'un belirttiğine göre, Bizans'ı zayıf düşürmekteki etki bakımından diğer herhangi bir amilden daha şiddetli olması hususunda şüpheye yer bırakmamaktadır⁸⁴. 542/43'teki bu veba salgınından, buna dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamasına rağmen, Kıbrıs da etkilendi,⁸⁵. Bunun yanında Justinian döneminde artık iyice belirginleşen ve aralarındaki fikri ayrılığın yerini şiddete bıraktığı tarihte iyi bilinen yeşiller ve maviler⁸⁶ arasındaki çarpışmalar yaşandı. Aslında Prokopius'a göre; Justinian da bu gerilimin içinde idi. Kendisi bizatihi Mavilerin yandaşı

⁸² Charles DIEHL, a.g.e. ,s. 32.

⁸³ Charles DIEHL, a.g.e. ,s. 32.

⁸⁴ Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, “Arap Kökenli Hristiyanlar”, (Çev. Abdulhalik BAKIR), *Ortaçağ tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler I*, Ankara, 2004, s. 42.

⁸⁵ H.D. PURCELL, *Cyprus*, London, 1969, s. 109.

⁸⁶ Erken dönem Bizans tarihinde önemli yer işgal eden siyasi ve düşünsel açıdan ayrılmış iki farklı siyasi görüşe sahip olan guruplara verilen isimlerdi.

durumundaydı; Prokopius bunu şöyle ifade ediyor: “*Justinianus aslında heyecanla desteklediği Mavilere kendini bağladı ve böylece evrensel bir karışıklık yaratmanın yolunu buldu. Bu davranışıyla Bizans devletini dizleri üzerine çökertti.*”⁸⁷. Prokopius, bu ifadeleriyle Justinian’ı tarihe Nika isyanı olarak geçen bu isyanın başlıca sorumlularından biri olarak göstermektedir. Bu isyan Hipodromda 30 veya 40 bin isyancının katledilmesiyle son buldu⁸⁸

Justinian dönemi, Bizans tarihi için önemli olduğu kadar Doğu Akdeniz dünyası için de bir o kadar önemlidir. Çünkü Justinian’ın Batı’ya dönük politikalarının, hırslarıyla birlikte gelişiyor olması, Bizans’ın Doğu’ya vakit ayıramaması ve yüklü savaş masrafları sonradan ortaya çıkıp yakın doğuya egemen olacak İslam’ın buralara yerleşmesi için uygun ortamın yaratılmasına yardım etmiştir diyebiliriz. Justinian’ın Monofizistlere karşı tavrı neticesinde Monofizistler, gerek Justinian’a gerekse de Bizans’a karşı nefret boyutuna varan hisler beslediler. Hristiyan doğuya, bir yüzyıl sonra Arap istilasına karşısında öylesine büyük bir gereksinim duymuş olduğu dinsel birliği vermek konusundaki son fırsatı yitirten yine Justinian olmuştu⁸⁹. Çünkü dini görüş açısından olsun ekonomik şartlar nedeniyle olsun Bizans’ın doğusunda yaşayan halk Bizans’tan hoşnut değildi.

VI. yüzyılın devamında Justinian’ın halefleri zamanında da Bizans’ta köklü bir değişiklikten söz etmek mümkün değildir. Justin, Tiber ve Mavrikius zamanlarında İranlılarla savaşıldı⁹⁰. Bununla birlikte Balkan yarım adasında da durum farklı değildir. Slavların baskı ve saldırıları aratarak devam etmekteydi.

⁸⁷ Prokopius, a.g.e. , s. 60.

⁸⁸ Bu isyan il ilgili olarak bkz. A.A. VASİLİEV, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 198–199.

⁸⁹ Paul LEMERLE, *Bizans Tarihi*, (Çev. Galip ÜSTÜN), İstanbul, 1994, s. 55.

⁹⁰ A.A. VASİLİEV, a.g.e. ,s. 213

İtalya ise Lombardlar tarafından kolayca ele geçirildi. Dini siyasette de Justinian'ın halefleri Ortodoksluğu himaye ettiler; Monofizitler ise bazen, mesela Justin II zamanında olduğu gibi, gayet şiddetli baskı ve politikaların etkisi altında kaldılar⁹¹.

Justinian'ın saltanatı ve haleflerinin ardından Bizans'a özlediği zaferleri biraz olsun yaşatacak olan ve VII. Yüzyıla Bizans adına damgasını vuran Heraklius'un saltanı başlar. Heraklius'un saltanatı, Kıbrıs'ın bu dönemdeki gelişmelerde önemli bir yer alacağı olaylar dizisinin başlangıcıdır.

II. BİZANS'IN KIBRIS'A HÂKİM OLMASI

Kıbrıs, Roma imparatorluğunun 395'te ikiye ayrılmasıyla idari bakımdan Doğu Roma'ya miras kaldı. Zaten coğrafi olarak Doğu imparatorluğunun sınırları içerisinde yer alıyordu. Ortaçağ dönemine girerken IV. Yüzyıl ortalarında arka arkaya gerçekleşen depremlerle büyük zarara uğrayan Kıbrıs, imparator Konstantinos tarafından onarılıp depremin zararları Ada'dan silindi. Bu arada eski Salamis şehri de Konstantia adıyla yeniden kurularak Kıbrıs'ın merkezi oldu⁹². Bizans egemenliği döneminde Kıbrıs'ta ayrı bir hükümet kurulması uygun görülmeyip Ada'nın idarecileri merkezden tayin ediliyordu⁹³. Bizans Egemenliği döneminde Kıbrıs, idari olarak bir Bizans prokonsüllüğüydü. Adanın merkezi Paphos (Baf)'tan Salamis (Konstantia)'a nakledildi ve Ada, İslam'ın yükselişine ve Bizans ile kronikleşen anlaşmazlığın Arap akınları boyunca onu sürüklemesine kadar Ada'nın refah seviyesi oldukça yüksekti⁹⁴.

⁹¹ A.A. VASİLİEV, a.g.e. ,s. 217.

⁹² Işın DEMİRKENT , “Kıbrıs” İ A. ,T.D.V. , c. 25, Ankara, 1999, s. 371.

⁹³ Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, KTTK, 1965, s. 59.

⁹⁴ Harry LUKE, *Cyprus*, Edinburgh, 1965, s. 34.

Ada, Efes konsülünde (431) alınan karar uyarınca; dini olarak Ortodoks dört büyük patriğin arkasında yer alan bir piskoposlukla idare edilmeğe başlandı⁹⁵. Efes konsülünde Kıbrıs Kilisesinin bağımsızlık talebinin onaylanmasından sonra imparator Zenon da Kıbrıs kilisesinin isteklerini bir fermanla kabul ve ilan etti. İmparator'un bu istekleri kabul etmesinde St. Barnabas'ın mezarının olduğuna inanılan yerde st. Methew'un orijinal İncilinin bulunmasının payı oldukça büyüktür⁹⁶. Böylece Kıbrıs kilisesi özerkliğe kavuştu. Bununla birlikte Başpiskopos'un özel belgeleri ve evrakları kırmızı mürekkeple imzalama, kilise festivallerinde mor pelerin giyme, piskoposluk üyelerinin saltanat asası taşıması izni de verildi.

Kıbrıs'ta bunlar yaşanırken Ortadoğu'da yeni bir din yayılıyordu. Bu Hz. Peygamber'in önderliğindeki İslamiyet'ti. Bizans, İslam Devleti ortaya çıkıp ve güçlenirken durmadan onun karşısında zayıflıyordu. İçte ise uzun yıllardan beri süregelen kargaşa devam etmekte, dışta ise İran, Slavlar ve Avarların baskısı artmaktaydı. İçte Hristiyanlığın karmaşası ve isyanlar halk üzerinde büyük bir güvensizlik ve moralsizlik yaratıyordu. Bizans (Doğu Roma) genelde bir zaaf ve tehditler döneminde bulunuyorken İslam fetihleri, durmaksızın aleyhine ilerliyordu⁹⁷.

⁹⁵ Işın DEMİRKENT, a. g. m., s. 372.

⁹⁶ Gordon HOME, a.g.e. ,s. 39.

⁹⁷ M. LEVÇENKO, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çev. Maide SELEN), İSTANBUL, 1999, s. 112.

Harita 1. VI. Yüzyılda Doğu Akdeniz Dünyası



George OSTROGORSKY, Bizans Devleti Tarihi, s.64.

III. VI. YÜZYILDA KIBRISTAKİ GELİŞMELER

4. yüzyılın sonunda Kıbrıs, Bizans'ın Doğu Diocesliğine bağlandı. Diğer dört dioceslikle beraber bu dioceslik de kendi içinde gruplandırıldı (Thrace, Asiana, Pontus ve Mısır). Bu dönemde geriye kalan eyaletler gibi Kıbrıs da Bizans hazinesi tarafından sömürülmüş olmalıdır. Ada'dan Araplar tarafından alınana haraç alma hariç tutulursa, ileri de İmparatorluğun baskısı altındaki nüfusun mutsuzluğu Adayı efendilerinin değişimine razı etmiş olmalıdır⁹⁸. Bizans yönetiminin ilk yüzyılında Ada'nın donanma gücünün giderek zayıflamasına göz yumuldu ki, bu sayede Bizans tarafından Ada'nın merkezden rahatça yönetilmesi amaçlanıyordu. Fakat gerçekte bu durum, Doğu Akdeniz havzasının tümünü

⁹⁸ George HILL, *A History of Cyprus*, Volume I, Cambridge, 1949, s. 257.

korsanlara kolaylıkla avlanabilecekleri bir ortam haline getirdi⁹⁹. Daha sonra Justinian'ın eyaletlerle ilgili reform çalışmalarından diğer adalar gibi Kıbrıs da payına düşeni aldı ve direkt olarak merkezi idareye bağlandı. Bunla birlikte Adanın merkezden yönetilmesi bazı sakıncalar doğuruyordu. Bu sakıncalardan biri, Adanın saldırılar karşısında savunmada zaaflarının oluşmasıydı. İmparator, bu durumlardan dolayı Ada vilayetlerinin İstanbul'dan atanan idareciler tarafından idare edilmesine karar verdi. Kıbrıs, eğer bu idareci Ada'da değilse yerine bir vekil tarafından geçici olarak idare edilecekti. Bunun sebebi de kışın zor şartları nedeniyle Ada'ya ulaşmanın zorluğuydu¹⁰⁰.

Kıbrıs tarihinde altıncı yüzyıl, karşımıza hem Kıbrıs için hem de tüm Bizans ve Hristiyanlık için bir dini tartışmalar dönemi olarak belirir. Kıbrıs da VI. Yüzyılda Hristiyanlık dünyasında yaşanan dini tartışmaların dışında kalmadı ve hatta bu tartışmalar içerisinde önemli roller oynadı, denilebilir.

Bilindiği gibi Hristiyanlık dünyası, Hz. İsa'nın öğretileri ve onun dini üzerinde hiçbir zaman tam bir netlik kazanmış bir öğretiye sahip olamadı. İşte bu noktada Bizans imparatorlarının Ortodoksluğu benimseyip onu tüm İmparatorluğun resmi dini haline getirmeleri ile beraber Hristiyanlık dünyasında büyük mezhepsel ayrılıkların kesin çizgilerle birbirilerinden ayrılması durumu ortaya çıktı. Doğu'da Ortodoks inancının İsa'nın doğası üzerindeki yaklaşımına karşılık Monofizistlerin doktrini belirdi. Bundan sonra asla sonlanmayacak tartışmaların ve çekişmelerin şiddete, baskıya ve zulme dönüştüğüne tüm dünya şahit olacaktı.

⁹⁹ George HİLL, a.g.e. ,s. 258.

¹⁰⁰ George HİLL,a.g.e. ,s. 259.

Bitip tükenmez kısır tartışmaların sonucu olarak İsa'nın hem tanrı hem insan olduğu yolunda geçici bir anlaşmağa varıldı. Ama Din-bilimsel kurgu, kendine yeni bir kurgu bulmakta gecikmedi. İsa'nın tanrı ve insan doğaları ayrı ayrı benliklerini korumuş muydu, yoksa Monofizistlerin dediği gibi, tanrı ve insan doğaları karışıp birleşmiş miydi? 451'de toplanan Khalkedon¹⁰¹konsülü İsa'nın ayrı ayrı doğalarına ilişkin olarak Romanın ikinci tezini kabul etti. İsa “değişmez bir tanrı ve insan doğasıyla... hem gerçek tanrı hem de gerçek insan”dı. Monofizistler bu konsülün kararını kabul etmediler ve İmparator Zenon'dan (474–401) sonra da I. Anastasios'un (491–518) desteğiyle Roma'ya karşı çıktılar. Süre gelen dogma çatışmaları Hristiyanlığı, İmparatorluğun resmi öğretisi olmaktan alı koymadı. Tersine kilisedeki uyumsuzluklar, İmparatorlara her iki yana karşı değişiklikler gösteren bir politika izleyerek bu sayede Papalıkla ilişkilerini diledikleri gibi düzenlemeleri için güzel bir fırsat sağladı¹⁰².

İsa'nın doğası üstüne kurgusal ve dogmatik tartışmalarının gerçekte perde arkasında Doğu ile Batının ayrı toplumsal çıkarları ve çatışan eğilimleri yatıyordu. Monofizistlerin inancına göre, Ortodoks tez, dünyevi zenginliklere sahip olan ve dünyevi yaşam sevgisini temellendirmek isteyen resmi kilisenin sesinden başka bir şey değildi. Dolayısıyla, Monofizistlerin zahitlik çağrısı da toplumsal eşitsizliklere, kilisenin mallar-mülkler edinmesine ve servetine yönelik bir saldırıydı. Ayrıca Monofizistler gerek Roma'nın gerekse Bizans'ın üstünlüğüne karşı çıkan Doğulu halkların ayrılmacı eğilimlerini bu şekilde temsil etmekteydiler¹⁰³.

¹⁰¹ Khalkedon, bugünkü İstanbul'daki Kadıköy'dür.

¹⁰² G.L. SEİDLER, *Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*, (Çev. Mete TUNÇAY), İstanbul, 1999, s. 32.

¹⁰³ G.L. SEİDLER, a.g.e. ,s. 33.

Kadıköy konsülünde kabul edilen 9. ve 28. maddelerle İstanbul kilisesi, Hristiyan kiliselerinin önderi durumuna yükseltilmişti. Ancak bu durum bu kez de İstanbul ve Roma Kilislerini karşı karşıya getirmişti. Roma, rakibi olan İstanbul'a verilen bu yetkiyi iptal etmek için çok çaba harcamış ancak rakibinin sürekli olarak devlet desteğinde kalmasından dolayı çabaları sonuç vermiyordu¹⁰⁴. Roma kilisesi hiç değilse bu kararı kâğıt üstünde mahkûm etmek için bu kez yeni bir silah denedi. Bu yeni silah, Kilislerin Apostolik¹⁰⁵ kökenli olup olmadığı sorunudur. Şimdiye kadar Hristiyan kiliseleri arasında sözü dahi edilmeyen bu deyim, bu tarihten itibaren kiliselerin birbiriyle savaşımında en büyük silahları olacaktır¹⁰⁶.

Bilindiği gibi İsa'dan hemen sonra ilk Kudüs cemaati İsa'nın kardeşi Yakup'un başkanlığında örgütlenmiş ve misyon çalışmalarına başlamıştı. Gerek havarilerin gerekse öğrencilerin misyon çalışmalarının sonucunda Hristiyanlık II. Yüzyılın başında Suriye ve Filistin dışına taşarak Anadolu, Trakya, Roma ve Mısır'da sesini duyurmuştu. Buralarda kurulan ilk kiliseler doğal olarak ilk kurucularının havariler olduğu geleneğini sürdürüyorlardı. İlk Kudüs cemaatinin dağılmasından sonra Suriye ve Anadolu'daki misyon çalışmaları Antakya Süryani Kilisesi, İtalya'daki misyon çalışmaları Roma kilisesi, Mısır'daki misyon çalışmaları İskenderiye kilisesi tarafından yürütülüyordu. Haliyle bu üç kentin, bölgelerinin merkezleri durumunda bulunmaları, kendilerine büyük ve ele geçmez bir üstünlük sağlıyordu¹⁰⁷.

Ancak bu tarihten sonra Kıbrıs piskoposları Antakya Süryani kilisesinin boyunduruğundan kurtulmak; Kudüs, bağımsız bir patriklik statüsüne kavuşmak;

¹⁰⁴ Mehmet ÇELİK, *Süryani Tarihi*, C. I, Ankara, 1996, s. 219.

¹⁰⁵ Bir kilisenin Hz. İsa'nın havarisi tarafından kurulmuş olması durumudur.

¹⁰⁶ Mehmet ÇELİK, a.g.e. ,s. 220.

¹⁰⁷ Mehmet ÇELİK, a.g.e. ,s. 230.

Efes, Anadolu ve Yunan kiliseleri de İstanbul kilisesinin hegemonyasından kurtulmak için bu düşünceyi derin bir dini yaklaşımla inceden inceye işlemeğe başladılar. Bu kiliselerin dayanakları Resullerin işleri adlı kitap ile birçok apokrif risalelerdi ¹⁰⁸. Bu dönem sadece apostoliklik mücadelesi veya kiliselere anlam katmak için çaba sarf etmek olarak görülemez; burada asıl sorun, yukarıda bahsettiğimiz gibi başlıca sebepler olarak Doğu ile Batının hayata bakış açıları ve siyasi çekişmelerinden ibarettir.

Daha önce söz ettiğimiz gibi apostoliklik mücadelesinden önce teolojik çekişmeler tartışmalar alabildiğince şiddetli ve heyecanlı bir şekilde Hristiyanlık dünyasını fırtına gibi sarmıştı. Fakat Kıbrıs için durum biraz daha farklıydı. Kıbrıs, hemen kuzeyinde bulunan Süryani kilisesinin boyunduruğundan çıkmak için can atıyordu. Antakya’da teolojik tartışmaların durulduğu bu dönemde Kıbrıs piskoposluğu ile Antakya kilisesi arasında bir sürtüşme çıktı. Kıbrıs’ta nelerin olduğu bilinmemekle beraber, Antakya patrikliği buraya müdahale etti. Antakya patriği Kassar Petrus, 488’de kendi kürsüsünün apostolik kökenli olduğunu Kıbrıs’ın ise böyle bir dayanağının olmadığını ve Hristiyanlığın Antakya’dan buraya sokulduğunu, bu yüzden Kıbrıs’ın yönetsel açıdan Antakya kürsüsüne bağlı olması gerektiğini ileri sürdü. Petrus bu iddialarını Resullerin İşleri adlı kitaptan gösterdiği kanıtlara dayandırarak doğrulamağa çalıştı¹⁰⁹. 431 yılında gerçekleştirilen Efes konsülünde Kıbrıs, Antakya patriğinin yokluğundan faydalanarak bağımsızlığını elde etmişti. Fakat anlaşılan bu durumu Antakya, kabul etmeği pek düşünmüyordu ve buna da itiraz olarak bu savunuyu ortaya atmıştı. Kiliseler arasındaki Apostoliklik mücadelesinde artık Kıbrıs kilisesi de vardı. Salamis başpiskoposu, İmparator Zenon katındaki girişimleriyle Kıbrıs’ın

¹⁰⁸ Mehmet ÇELİK, a.g.e. ,s. 231.

¹⁰⁹ Mehmet ÇELİK, a.g.e. ,s. 264.

Aziz Barnabas ‘tan ¹¹⁰ dolayı apostolik kökenli olduğunu ileri sürerek bütün kanıtlarını gördüğünü iddia ettiği bir rüyaya bağliyerek bağımsızlığı ile beraber apostolik kökenli olduğunu da resmen tescil ettirdi¹¹¹. Kıbrıs, 431’de Efes konsülü tarafından Antakya kilisesinden bağımsızlığını kazanışını 478’de İmparator Zeno da onayladı.

Tüm bu dini tartışmalar içerisinde Kıbrıs sadece diğerlerinden farklı olarak işin teolojik tarafında mıydı? Bu gerçekten düşündürücü bir sorudur. Ancak Bizans egemenliği altındaki Kıbrıs, bu yönetimden o kadar da memnun değildi. Bununla birlikte Kıbrıs’ın daha önceden Doğu diocesliğine bağılı olduğu için dini otorite olarak da Antakya patrikliğine bağılı kalması gerekli kılınmıştı. Fakat Kıbrıs doğu diocesliğinden ayrılınca Antakya patrikliğinden de kopmağı doğal olarak istemek hakkını da kendisinde görmüş olmalıdır¹¹². Bu duruma bir diğer bir etken olarak da Bizans’ın uygulamış olduğu yoğun Ortodoks dini öğretisi ve Rum kültürünü kabul ettirme gayretleri karşısında Ada’nın rahatsızlık hissediyor olması da eklenebilir. Belki de Antakya patrikliğinden kurtulmasının yanı sıra İstanbul patrikliğini kabul etmemesinin de nedeni bu duyulan hoşnutsuzluk idi.

Böylece Kıbrıs kilisesi özerkliğe kavuştu. Bununla birlikte Başpiskopos’un özel belgeleri, evrakları kırmızı mürekkeple imzalama, kilise festivallerinde mor pelerin giyme, piskoposluk üyelerinin saltanat asası taşıması izni de verildi. Ancak 536’da imparator I. Justianus bu uygulamalara bir son vererek Ada’yı beş bölgeye ayırtarak merkezi idareye bağıladı. Bizans devrinin en önemli olaylarından biri de, Kıbrıs’ta ilk defa Ortodoks kilisesi, halkın büyük bir

¹¹⁰ Barnabas hakkında ve Adada Hıristiyanlığın yayılışı ile ilgili olarak ilerleyen bölümlerde bilgi detaylı bir şekilde verilecektir.

¹¹¹ Mehmet ÇELİK, a.g.e. ,s. 264.

¹¹² Bu konu daha geniş bilgi için bkz. George HİLL, a.g.e. ,s. 274–279.

bölümü tarafından reddedilmesine rağmen, tüm halk üzerinde otorite kurmasıdır. Bu durum bir asır kadar devam etti. Fakat Kıbrıs'ta Ortodoks kilisesinin üstünlüğü baskılar sonucunda kabul edildi¹¹³. İkinci önemli olay da VI. Yüzyılda Bizans imparatorluğunun Kıbrıs'ta resmi dil olarak Yunancayı kabul ettirmesidir. Büyük çoğunluğu Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Mısır menşeli olan Kıbrıs'ın halkı bu baskı karşısında ve zamanla ana dillerini unutarak Yunanca konuşmağa ve kendilerini Yunanlı kabul etmeğe başladılar¹¹⁴. Bunu sonucunda aslen Yunanlılıkla alakası olmayan bu insanlar kimliklerinden uzaklaştılar.

Bunların yanı sıra 542/43 yıllarında ortaya çıkan korkunç bir veba salgını tüm Yakın-Doğuyu etkilemişti. Kıbrıs gibi Yakın-Doğunun Akdeniz'deki ilk durağının bu korkunç salgından payını aldığı sanılıyor. Fakat Adanın bun salgından çok fazla etkilenmemiş olsa gerektir.

Bu dönemde Kıbrıs'ta hala canlılığını koruyan bazı şehirler vardır ki George HİLL, bu şehir isimlerini şöyle sıralıyor: Salamis-Konstantia, Citium, Curium, Tamassus, Paphos, Neopolis (Nemsos), Amathus, Arsinoe (Marium), Lapithos, Carpasia, Chyiri,Tremithus, Soli, Kerynia, Ledrae veya Leukisia ve Theodosias¹¹⁵. Bunların yanı sıra Kıbrıs'ın, Bizans'a ipek böceğini kazandıran şu meşhur iki keşişin ilginç hikâyesinden sonra gelişen ipek böcekçiliğinden faydalandığı görülür. Altıncı yüzyılda Kıbrıs'ın bilinen tek yöneticisi Epihaniu'sdur¹¹⁶.

¹¹³ M. Tefik TARKAN, a.g.e. , s. 47.

¹¹⁴ M. Tefik TARKAN, a.g.e. , s. 47.

¹¹⁵ George HİLL,a.g.e.,s. 261.

¹¹⁶ George HİLL,a.g.e.,s. 281.

IV. KIBRIS'IN FETHİNE KADAR ARAP-BİZANS İLİŞKİLERİ

1. İslamiyet Öncesi Bizans-Arap İlişkileri

İslamiyet'ten önce Araplar Bizans'ı tehdit edecek herhangi bir siyasi oluşuma sahip değillerdi. Arapların Bizans ile İslamiyet öncesi ilişkileri daha ziyade birkaç Arap aşiretinin Bizans ve İranlılar için Suriye ve Irak bölgelerinde faaliyet göstermelerinden ibarettir. Fakat bu faaliyetler küçük olmasına rağmen oldukça önemlidirler.

Bizans, Hıristiyanlığı kendine tabi olan halklara ve civar bölgelerin halklarına etki yapmak için kullandığı siyasi vasıtalarından biri haline getirdi. Araplar da bu topluluklardan birisiydi ki, bir kısmı Bizans'a, diğer bir kısmı da Fars devletine bağlıydı ve bunların mali yardımları karşılığında onlar adına sınırlar arasında koruyuculuk veya akıncılık yapıyorlardı.¹¹⁷

Araplara, milattan önce geçim sıkıntısı ve kendi kabileleri arasında meydana gelen olaylar sebebiyle Arap Yarımadası'nın dışına yayılmışlardı. Tarih ve coğrafyayı ele alan kaynaklarda özellikle de İslam'ın ortaya çıkışından az önceki dönemde yaşayan kabilelerin ve oturdukları bölgelerden söz edilmiştir. Şam'da Kuda'ya bağlı kabilelerden olan Kinnesrin ve Halep dolaylarındaki Tenûh kabilesi yaşamaktaydı. Kuda'a'nın Cuheyne, 'Uzre, Balî ve Kelb gibi kolları kendi başlarına birer kabile büyüklüğüne sahip olan güçlü kabilelerdi. Kudâ'alılar Güney Arabistan kökenlidirler¹¹⁸. İslam fetih hareketlerinin başladığı

¹¹⁷ Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, , "Arap Kökenli Hıristiyanlar ve İlk İslam Fetihleri ile Olan İlişkileri", (Çev. Abdulhalik BAKIR), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler I*, Ankara, 2004. s. 27.

¹¹⁸ Muhammed HAMİDULLAH, *İslam peygamberi*, (Çev. Salih TUĞ), İstanbul, 1980, s. 560.

zamana kadar Süleyh kolu da buraya yerleşmişti. Cüheyne Kabilesinin İslam'ın ortaya çıkışı devrinde yaşadığı bölge, Dumetü'l-Cendel, Tebûk, Suriye dolaylarından Tayy kabilesinin bulunduğu yere kadar olan bölgeydi. Sonra Tenûh ve Süleyh'den kabileleri gibi Gassân kabilesi de Suriye'ye yerleşti. Bu kabilenin yaşadığı bölgelerin Yermük, Culân, Ğotatu Dımaşk, Belka' ve Ürdün olduğu bilinmektedir. Cüzam kabilesi de Suriye'nin güneyinde yer alan Eyle, Tebûk ve Hamsi bölgesindeydi. Tayy kabilesi Beni Esed kabilesinin yanına yerleşmişti ve burada bulunan Acâ ve Selma adındaki dağlara hâkim olmuşlar ve burada yaşamışlardı. Bu kabilenin asıl vatanı olarak Yemen gösterilmektedir¹¹⁹. Bu sözünü ettiğimiz kabile mensuplarının çoğu İslam fetihlerinin yapıldığı zaman kadar bu bölgelerde yaşadılar ve bu tarihten sonra buralardan ayrıldılar. Bazı Araplar da Rakka şehrine yerleşmeği tercih ettiler¹²⁰.

Araplar Irak'a da yayılmışlardı. Onlardan Eyâd kabilesi el-Cezîre toprakları ile Basra Toprakları arasında yer alan Irak Sevad'ına yerleşmişti. Sonra bazıları buradan ayrılarak Fırat Nehri civarına, diğerleri de Suriye'ye geçti. Rabia'ya bağlı kabilelerden olan Bekr, Anze ve Zubey'a kabileleri Yemâme'den başlayarak Irak Sevad'ının etrafına yayılmışlardı. Hîre şehri, Temîm, Tayy, Gassân, İbâd ve diğer kabilelerinden meydana gelen Arap topluluklarını barındırıyordu¹²¹. Irak, Suriye ve Yemen ovasında bulunan bölgelerde Arapların yerleşmediği bir yer kalmamıştı. İşte Arapların bu bölgelerde yoğun olarak yerleşik olmalarından dolayı Yunanlılar ve Romalılar, Arapların yaşadığı toprakları, Arap Yarımadası ve Şam bölgesi (Bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin topraklarıdır) olarak tanımlamışlardı¹²².

¹¹⁹ Muhammed HAMİDULLAH, a.g.e. , s. 557.

¹²⁰ Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, a.g.e. , s. 28.

¹²¹ Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, a.g.e. , s. 28.

¹²² Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, a.g.e. , s. 29.

Irak ve Suriye bölgelerine yayılan Arap kabilelerinin Bizans'la İran arasında yer alan bir bölgede yerleşmeleri her iki devletin de ilgisini çekiyordu¹²³. Bu durumu birbirlerinin aleyhinde kullanmanın yollarını bulmak çok zor bir iş de değildi. Çünkü Arapların sosyal yaşantılarında, kuvvetli bir kabilecilik taassubu söz konusuydu. Bununla birlikte maddi kaynaklar açısından da bir çölden gelir elde etmek kolay değildi. Bu her iki devlet de maddi yardımlar karşılığında bu kabileleri, sınırların savunulmasında ve sınır ötesi saldırılarda kullanıyorlardı. Bizans ve Sasanî devletinin, bu kabilelere karşı yaklaşımları, onların siyasi, dini ve ekonomik durumlarını etkilemiştir. Hatta bu etkinin bazı uzantılarını daha sonra bu kabilelerle İslam devleti ve İslam'ın yayılış hareketi arasındaki ilişkilerin yapısında görmemiz mümkündür¹²⁴. Bu bağlamda, belirttiğimiz bölgelerde Arapların Fetihlerinin çok hızlı bir şekilde gelişmesine bu Arap kabilelerinin buralarda yurt salıp yaşıyor olmasının katkısı önemli sayılabilir¹²⁵. Özellikle Suriye bölgesinin halkı, Kıbrıs'ın fethine en büyük katkıyı sağlayacaktır. Bundan da öte olarak Suriye ve Filistin topraklarının ele geçirilmesiyle birlikte Arapların yeni hedefi Akdeniz olmuş ve bu bölgenin halkı, İslam denizciliğinin meydana gelmesinde çok önemli katkılarda bulunarak İslam Devleti'ne hizmet etmişlerdir.

2. İslami Fetihlerin İlk Yıllarında Bizans-Arap ilişkileri ve Fetihler

Yedinci yüzyılın başlangıcı, Yakındoğu'da Bizans ve Perslerin yeni bir mücadele vermekle Doğu ile Batı arasındaki 8 yüzyıl süren bir antik çabanın

¹²³ Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, a.g.e. ,s. 29.

¹²⁴ Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, a.g.e. ,s. 29.

¹²⁵ Bu Arap kabilelerinin Faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, a.g.e. , s. 28.

tekrar yer aldığını gördü. Bunlardan biri de Müslümanlar ve Grekler arasındaydı. İslam'ın birinci yüzyılı esnasında Araplar Suriye ve Mısır'ı Bizans'tan kopararak verimli Hilal'i istila ettiler. Ve onlar ilave olarak Bizans'ın Batı Akdeniz'deki hegemonyasına bir son vererek, sonunda Sicilya'nın batısında Kuzey Afrika sahil ve kıyılarını ele geçirdiler¹²⁶.

Bizans tarihinde VII. asır en karanlık devrilerden biridir. İmparatorluğun tüm gösterişine rağmen tarihinin en zor anlarından birini yaşıyordu. Dışta korkunç tehlikeler başta Perslerinki, arkasından da daha korkunç olan Arap tehlikesi, zayıf düşmüş imparatorluğun üstüne çökmüştüler¹²⁷. Arap fetihlerinden önce, uzunca bir süre Bizans ile İran arasındaki savaşlar devam etti(604–630) . Kısa bir zaman için, Bizans'ın bütün Asya vilayetleri ve Mısır İran'ın eline geçmişti¹²⁸. İranlılar İstanbul'a kadar geldikleri zaman, bu istiladan Küçük Asya da zarar görmüş olmalıdır. Savaşın talihi İmparator Heraklius'un tarafına geçtikten sonra Bizanslılar ve müttefikleri Hazarlar'ın hücumu ile İran'ın sınır boyları aynı şekilde harap oldu. Bu mücadelenin sonunda gerçekleştirilen barış antlaşması, Bizans'a yalnız kaybettiği yerleri değil kuzey Mezopotamya'da yeni araziler de kazandırdı¹²⁹. Bu askeri mücadelelerin yanı sıra, Doğu Roma olarak kendini tanıtan bu devlet Roma kimliğinden başka yeni bir benlik kazanıyordu. Bu Bizans kimliğinden başka bir şey değildi ki, Bizans adını resmi olarak olmasa da bu yüzyılla birlikte taşımağa başlamıştı. Bu durum, daha önceden adım adım bu kimliğe doğru hareket ederken bu yüzyılın ilk yarısından itibaren kendine özgü kimliğini baskı ve zorlamalarla Sınırları içerisindeki dünyasına kabul ettirmeği başardı.

¹²⁶ C.E. BOSWORTH, *The Arabs, Byzantium and İran*, Hampshire, 1996, s. 1.

¹²⁷ Charles DİEHL, a.g.e. , s. 45.

¹²⁸ W. BARTHOLD – M.F. KÖPRÜLÜ, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 1973, s. 13.

¹²⁹ W. BARTHOLD – M.F. KÖPRÜLÜ, a.g.e. ,s. 13.

İmparatorluk içerisindeki istikrarsızlıklar ve çelişkiler artmış, yönetimin etkinliği engellenmiş ve gerginlik dayanılmaz bir hal almıştı. Kurumsal değişikliklerde yaşanan yavaşlık kamuoyundaki aşırı dalgalanmalara karşı ters bir görünüm çizmekteydi¹³⁰. İmparatorluk ilk İslam akınları ve saldırıları zamanında bir yıkım tehlikesi içinde değildi. Fakat imparatorluk içerisinde mali, psikolojik ve askeri dengesizliklerin yanı sıra potansiyel güvensizlik durumu hâkimdi. Olaylar, Bizans toplumunu ve değişikliğe olumlu bakmayan geç dönem Roma kurumlarını, anlayışını ve uluslararası var olan konumunu geleceğe taşımağa arzulu olan Bizans hükümetini baştanbasa büyük bir baskı altına almıştı ki, her kesimde büyük bir kaygılanma söz konusuydu¹³¹.

İslamiyet'in Arabistan Yarımadası'nın dışına taşıdığı fetihler sırasında Bizans'ın başında İmparator olarak Heraklius (610–641) bulunuyordu. Heraclius, tahta çıktığı zaman (610–641) devletin durumu hemen hemen ümitsiz gözüküyordu. Her sene, Persler gerçekleştirmiş oldukları saldırılarla yeni Bizans'ın aleyhine yeni kazanımlar elde ediyorlar, 612'de Antakya'yı, "Apomee"yi, Kayseri'yi, 614'te Şam'ı alıyorlar, 615'te Kudüs'ü zapt ediyorlar, oradan "mukaddes Haç"ı ve Hristiyanlığın en kıymetli meşhur hatıralarını alıp ülkelerinin başkenti olan "Ctesiphon"a götürüyorlardı. 617'de Mısır'ı işgal ediyorlar ve Asya'da İstanbul surları önüne kadar gelmiş bulunuyorlardı¹³². Bizans batı tarafından da tehlike içerine düşüyordu. Avar liderliği altında yağmacı Slav haydutları Batı'da Dalmaçya kıyılarını yağmaladılar ve Pleponnes kadar uzak olan güney bölgelere girdiler¹³³. İtalya'da Lombardlar egemenlik alanlarını

¹³⁰ Walter E. KAEGİ, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, (Çev. Mehmet ÖZAY), İstanbul, 2000, s. 57.

¹³¹ Walter E. KAEGİ, a.g.e. ,s. 118.

¹³² Charles DİEHL, a.g.e. ,s. 46.

¹³³ *The Cambridge Medieval History*, Volume IV. , London, 1969, s. 32.

genişletiyorlar, İspanya’da ise Bizans’ın egemenliği sonlanıyordu. Belki de bu tarihe kadar hiçbir imparator, günahkâr Heraklius kadar böylesine bir korku içerisinde kalmamıştı.

Heraklius, 622’de vereceği büyük mücadeleye hazırdı. Altı sene boyunca hiçbir şey, onu vereceği mücadelelerden alı koymadı. Hatta Pers ve Avarların birlikte gerçekleştirdikleri saldırı dahi (626) onu döndürmeden “Büyük Kral”ın orduları ile mücadele etmiş ve harbi düşman topraklarına, Azerbaycan’a (623) Pers topraklarına (625) götürerek “Ninive”de (627), “Ctesiphon” kapılarında (628) Persleri yenmiş ve Hristiyanlık tarihine haçlıların birincisi olarak girmişti. İkinci Hüsrev’in ölümü (628) ve onu takip eden ihtilal sonucunda Perslere istemedikleri bir barış antlaşmasını imza ettirmişti. Bu barışla Persler bütün kazanımlarını geri veriyorlardı, özellikle Kudüs’ten aldıkları “Mukaddes Haç”ı geri veriyorlar, “Heraclius” da onu en gösterişli bir şekilde Kudüs’e tekrar götürüyordu (629)¹³⁴.

Doğudaki bu zafer karşısında Bizans, Batıdaki egemenliğinin sarsıldığına şahit oluyordu. Heraklius, Perslerle olan mücadelesinden kendince bazı dersler çıkarmış görünüyor ki, birazdan Araplarla girişeceği mücadelede Bizans için yeni askeri ve idari stratejiler uygulama yoluna gidecekti. Bu arada Heraklius, kazandığı zafer sarhoşluğuyla asılsız gösterişini yaparak Kutsal Haç’ı Kudüs’e geri götürmektedir. Bu zafer anı kısa sürdü. Heraklius’un tekelci yılları Arap fetihleri sayesinde kara bulutlarla kaplandı¹³⁵.

¹³⁴ Charles DĖEHL, a.g.e. , s. 47.

¹³⁵ *The Cambridge Medieval History*, Volme IV. , s. 30.

İslamiyet kısa süre önce ortaya çıkmış ilahi bir dindi. Hz. Peygamberin önderliğinde İslamiyet hızla Arap Yarımadasını kaplamıştı. Bizans'ın Perslilerle mücadelesi esnasında Müslüman-Arap orduları çoktan Bizans'ın kapısına dayanmıştı. Aşağı yukarı aynı yıllarda Bizans İmparatoru Heraklius, gerçek Haç'ı yeniden dikmek üzere Kudüs'te bulunuyordu. Bu Haç, İranlıların elinden henüz geri alınmıştı. Heraklius, o sırada Ürdün dışında bulunan birliklerinden bir Arap askeri kuvvetinin püskürtüldüğüne dair bir rapor aldı. Ölü Deniz'in güney ucunun doğusunda ve el- Balka'a sınırı üzerinde Mu'ta'da bir çatışma gerçekleşmişti. İslam askeri birliğinin başında Hz. Muhammed'in evlat edindiği Zeyd b. Hârise bulunuyordu. Bu askeri İslam birliğinin sayısı 3000 kişiden oluşuyordu. Zeyd, bu savaşta şehit düştü ve İslam'a henüz girmiş olan Halid b. Velid kumandayı ele alarak dağılan kuvvetlerden kalanların Medine'ye geri çekilmelerini sağladı¹³⁶. Bu seferin amacı daha önce Gassânilere gönderilip de öldürülen Müslüman heyetinin intikamını almaktı. Mu'ta şehri yakınında girişilen bu çatışma Hz. Peygamber'in hayatında Suriye'ye gerçekleştirilen tek seferdir¹³⁷. Bu çatışmanın ardından Tebûk, Hz. Peygamber ile cizye vermek şartıyla anlaştı ve böylece şehir kan dökülmeden ele geçirildi (630)¹³⁸.

Ridde savaşlarının neticelendirilmesi üzerine 633 senesinin sonbaharında her biri 3000'er kişilik üç ayrı askeri birlik, sırasıyla 'Amr' b.el-'As, Yezid b. Ebi Sufyan ve Şurahbil b. Hasene komutası altında kuzey bölgelere sevk edildi. Bu birlikler, Suriye'nin güney ve güneydoğu bölgelerinde askeri harekâtlara giriştiler¹³⁹. Bu orduların arasında Yezid'in yanında Kıbrıs'a sefer düzenleyecek olan Muaviye b. Ebu Sufyan da vardı. Muaviye, Suriye'nin fethi esansında

¹³⁶ Philip K. HİTTİ, *Siaysi ve Kültürel İslam Tarihi I*, (Çev. Salih TUĞ), İstanbul, 1995, s. 223.

¹³⁷ Philip K. HİTTİ, a.g.e., s. 224.

¹³⁸ el- Belâzurî, *Fütuhu'l- Büldân*, (Çev. Mustafa FAYDA), Ankara, 2002, s. 85.

¹³⁹ el- Belâzurî, a.g.e., s.156.; Philip K. HİTTİ, a.g.e., s. 224.

kardeşi Yezid b. Ebi Sufyan'ın birlikleri dahilindeydi. Muaviye Suriye'nin fethinde çok önemli bir rol oynamamıştı ancak adını bu fetihler esnasında duyuracaktır. Muaviye'nin yıldızı Ürdün sahillerinin fethinde parlamıştı. Yezid ile Amr bütün Ürdün sahillerini feth ettiklerinde Ebu Ubeyde, Ürdün sahillerinin Mar ve Yezid tarafından Feth edildiğini, Muaviye'nin de faydalı hizmetler gördüğünü Hz. Ömer'e bildirdi¹⁴⁰. Belki de Muaviye, Kıbrıs'ın adını ve önemini burada duyup kavramış ve ileride Kıbrıs'a saldırmağı aklının bir köşesine yazmıştı.

Hâlâ bir gölge adam durumundaki Muaviye, Cübeyl, Beyrut, Sayda ve Irka şehirlerinin fethedilmesinde de kardeşi Yezid b. Ebi Sufyan ile birlikteydi. Bütün bu fetihlerden sonra Muaviye'nin 17/638 yılında Halife Ömer tarafından Ürdün ve civarına idareci olarak tayin edildiği, Yezid'in de Şam'da bulunduğu bildirilmektedir¹⁴¹. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte İslami fetihler hızla devam etmekteydi. Araplar, saltanatının son on yılında Heraklius'un elinden Perslerden geri aldığı yerleri aldılar: 634'te Basra'yı, 635'te Şam'ı ele geçirdiler; 636'da ise, Bizanslılar Yermük savaşında onlar için Suriye'nin kesin kaybı anlamına gelen büyük bir başarısızlığa uğradı. 637 ve 638'de Araplar Kudüs'ü ele geçirdiler ve Filistin düştü, 639'da ise Mezopotamya'ya kadar ilerlediler, 641 ya da 642'de İskenderiye'yi ele geçirdiler ve Mısır onların oldu¹⁴². Bizans'ın büyük ve onmaz yenilgisinin belki de en iyi özetini Heraklius, sarf ettiği şu sözlerle dile getiriyordu: "Ey Suriye! Sana selam olsun! Burası düşman için ne güzel bir ülkedir."¹⁴³

¹⁴⁰ İrfan AYCAN, *Saltanat Giden Yolda Muaviye b. Ebi Sufyan*, Ankara, 1990, s. 78.

¹⁴¹ İrfan AYCAN, a.g.e. ,s. 79.

¹⁴² Paul LEMERLE, a.g.e. , s. 64.; Aydın ÇELİK, *Hicri I. Yüzyılda Mısır* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1997, s. 31.

¹⁴³ El-Belâzurî, a.g.e. , s. 195.

Kısa bir müddet sonra Ebu Ubeyde, Amvâs'da salgın bir hastalığa yakalanarak vefat etti; söylenenlere göre bu salgında onun kuvvetlerinden 20.000 kişi ölmüştür. Onun yerine geçen Yezid'in de vefatı iledir ki işbaşına Muaviye getirilmiştir¹⁴⁴. O sırada Suriye, Fetih sırasındaki Roma ve Bizans eyalet dağıtımına uygun bir şekilde dört askeri bölgeye (Cund) ayrılmıştı. Bunlar:

1. Dimaşk
2. Hıms
3. Ürdün (Suriye çölüne kadar olan Galile de dahil olmak üzere)
4. Filistin (büyük Merc'ubn âmir yani Esdraelon ovasının güneyindeki arazi).

Ve bu idari bölgelere daha sonra Emevi Halifelerinden I. Yezid tarafından kuzeydeki beşinci bölge olan Kınnesrin de ilave olunmuştur¹⁴⁵.

Fırtına süratiyle ve kolayca, o çağın en büyük hükümdarlığının elinden stratejik değeri böylesine yüksek bir ülkenin koparılıp alınması, yeni doğmakta olan İslam Devleti ve onun kudreti lehine dünyanın gözünde prestij ve itibar sağladı. Bundan da önemli olarak İslam'ın geleceği ve kaderi üzerinde güven sağladı¹⁴⁶. Müslümanların zafer dolu ilerlemesi ve yeni Müslüman-Arap kültürünün buralara yerleşmesini Suriye ve Mezopotamya'da bulunan Arami ahalinin, şaşılacak bir süratle, Araplaşması takip etti¹⁴⁷. Kıbrıs Adası için Suriye topraklarının Müslüman-Arapların eline geçmesi ayrı bir önem taşır ki; Kıbrıs'a karşı düzenlenen seferlerin hareket noktası, buradaki limanlar olmuştur. Bunun yanında Arapların bu bölgeyi ele geçirmeleriyle birlikte Artık önlerinde koca Akdeniz dünyası duruyordu. Araplar, yeni yurtlarına yerleştikten ve başlangıçtaki

¹⁴⁴ Philip K. HİTTİ, *İslam Tarihi*, s. 233.

¹⁴⁵ Philip K. HİTTİ, *İslam Tarihi*, s. 234.

¹⁴⁶ Philip K. HİTTİ, a.g.e. ,s. 234.

¹⁴⁷ Ernst HONNİGMANN, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret İŞILTAN), İstanbul, 1970, s. 36.

o azim dolu coşkuları söndükten sonra, yenilgiye uğrattıkları düşmanlarından ders almağa önem verdiler¹⁴⁸. Köklü bir denizcilik geleneğine sahip olan Suriye limanları, Araplara bum medeniyet (Akdeniz) gölünde rehberlik ve öğretmenlik yaptılar. Burada işaret ettiğimiz bu noktayı, Suriye bölgesinin öneminden bahsederken HİTTİ gözden geçiriyordu¹⁴⁹. Bu konuya Mısır'ı da ilave etmemiz gerekir. Ancak Suriye limanlarının bu noktada rolü daha büyüktür. Bunu birçok açıklamalarla desteklemek mümkündür¹⁵⁰. Söylediğimiz gibi Suriye'nin Müslüman –Arapların eline geçmesi Kıbrıs için yeni ve uzun soluklu yıpratıcı bir serüvenin başlangıcı demek oluyordu.

¹⁴⁸ C. W. C. OMAN, *Ok, Balta ve Mancınık*, (Çev. İsmail Yavuz ALOGAN), İstanbul, 2002, s. 39.

¹⁴⁹ Bu noktada Philip Hitti sadece Suriye'nin kara harekâtlarındaki rolünden bahsetmişti. Oysa Arapları Akdeniz'le buluşturacak olan asıl merkez Suriye limanlarıydı. Philip K HİTTİ, *İslam Tarihi*, s. 234.

¹⁵⁰ Buna ilişkin olarak sadece Suriye-Filistin topraklarında gemi inşası için gerekli olan kerestenin sağlanması, burası için en büyük avantajdır. Böylesine bir imkâna sahip bir Akdeniz kıyısının denizcilikte ikinci planda kalması şaşırtıcı olurdu. Bunun yanı sıra ilkçağlardan beri Suriye-Filistin limanları köklü denizcilik geleneğine sahiptiler. Bir örnek olarak hemen Fenikeliler akla gelir. Bkz. s. 15.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN-ARAPLARCA KIBRIS FETHİ ÖNCESİ YAPILAN HAZIRLIKLAR VE KIBRIS'IN FETHİ

I. VII. YÜZLYIL BAŞLARINDA AKDENİZ ve BİZANS

Bizans'ın, denizcilik alanında medeniyete katkısının pek fazla olmadığı söylenir¹⁵¹. Buna tamamen katılmak mümkün değil; çünkü Akdeniz'in bir dönem boyunca nerdeyse tüm önemli liman ve sahillerine sahip olmuş bir devlet için bunu söylemek acımasızlık olur. Bizans'ın uzunca bir dönem sahip olduğu bu önemli limanları ve sahilleri tekrar hatırlamakta yarar var diye düşünüyoruz: Akdeniz'in doğu köşesinde Suriye'nin antikçağlardan beri önemli limanları, Mısır ve İskenderiye, Güney İtalya ve Sicilya ve kısa bir süre de olsa İspanya'nın güney sahilleri. Tüm bu limanlara sahip olan bir devletin bu alanda inanılmaz derecede geri kalmış olması düşünülemez. Fakat bu kadar vahim olmasa da iddiaların kısmen de haklılık payı da yok değil.

Altıncı asrın başlangıcına doğru Bizans İmparatorluğu sayıca Vandal donanmasına üstün olan ve onları doğu Akdeniz'den kovup çıkarmış bulunan kudretli bir donamaya sahipti. Böylesine bir donanma gücünün var olması, Batı İmparatorluğu yok olduğu halde, Doğu İmparatorluğunun yaşamakta devam etmesinin en esaslı sebeplerinden birisidir ve bu donanma, İmparator Justinian'a Batı Akdeniz dünyasını tekrar feth etme imkânını vermiştir. Bizans bu donanma sayesinde Akdeniz'de egemenliği altındaki adaları gelecek birçok yıllar boyunca

¹⁵¹ Ernle BRADFORD, *Akdeniz: Bir Denizin Portresi*, (Çev. Ahmet FETHİ), İstanbul, 2004, s.229.

savunabildi¹⁵². Bizans, Akdeniz üzerindeki iktidarını Justinain'ın fetihleriyle tekrar elde etti, ama bu eksik ve geçici bir iktidardı. Devletin idari bölgeler halinde örgütlenmesi, donanmasını ayrı filolar halinde düzenleyebilmesini ve korsanlığa karşı koyabilmesini sağladı. Bizans'ın bu idari örgütlenmelerine “Theme” adı veriliyordu. Ancak bu themeler, Bizans'ın egemenliğinin bir yandan Güney İtalya ve Sicilya'daki Normanlar, öte yandan Ege denizindeki Araplar tarafından aşındırılmasını önleyemedi¹⁵³.

Bizans'ın denizlerdeki egemenliği yedinci asrın ortalarına kadar devam etti. Bu egemenlik, Arapların karada tamamen üstün olmalarına rağmen, Arapların Mısır fetihlerini yavaşlattı. Fakat İskenderiye'nin ikinci defa Bizans tarafından saldırılarla tehdit edilmesi üzerine Araplar kendileri de bir filo inşa ettiler. Sekiz sene sonra Rodos açıklarındaki büyük deniz savaşının ardından denizlerin kontrolünü Araplar, Bizans'ın elinden aldılar¹⁵⁴. Bizans'ın Akdeniz'deki egemenliğini, Araplara kaptırmasında Kıbrıs ve Rodos gibi önemli stratejik adaların elden çıkmış olmasının payı çok büyüktür. Kıbrıs, Bizans için Doğu Akdeniz'de eşi bulunmaz bir donanma üssüydü. Doğaldır ki, bu önemli adanın kısmen de olsa kontrolünün Bizans'ın elinden çıkmış olması onun denizlerdeki hareket sahasını oldukça kısıtlamıştır.

Sonraki yarım asır Akdeniz'in doğusunu kontrol eden düşman bir donanmanın Anadolu için ne kadar tehlikeli olabileceğini gösterdi. Nitekim Arap donanmaları Çanakkale boğazını geçerek İstanbul'u kuşattı. Anacak Grek ateşinin

¹⁵² Steven RUNCİMAN, “Deniz Kuvvetlerinin Ortaçağ Tarihindeki Rolü”, *III. Türk Tarih Kongresi*, T:T:K:, Ankara, 1948,s. 157.; ayrıca Bkz. Ernle BRADFORD,a. g. e. ,s. 229.

¹⁵³ Michel Mollot Du JOURDİN, *Avrupa ve Deniz*, (Çev. A. Muhittin KARGIN), İstanbul, 1993,s. 50.

¹⁵⁴ Steven RUNCİMAN, a.g.m. ,s. 157.

büyük yardımıyla İstanbul yıllarca süren bu kuşatmadan kurtulmağı başardı. Fakat Arap donanması Akdeniz'in ve Ege Denizi'nin hâkimi olmağa devam etti¹⁵⁵.

Denizcilik tarihine Bizans katkısı pek fazla değilmiş gibi görünüyor. Çünkü bu dönem Hristiyan dünyasında özellikle fen bilimleri sahasında oldukça durgun ve geri kalınmış bir durum karşımıza çıkar. Özellikle Bizans'ın böyle bir durum içerisinde bulunuyor olmasının nedenleri arasında Bizans toplumunun teokratik bir özelliğe sahip olması gösterilir. Teokratik bir toplumda fen bilimlerinin gelişmesinin zorluğu nedeniyle Bizans'ın Araplar karşısında gerilediği düşünülüyor. Bizans'ın bu dönemdeki eğitim sisteminin, kilise ve katedraldeki ağırlıklı dini eğitimin yanında basit matematik ve hesap etme derslerini kapsadığı bilinmektedir. Bizans imparatorluğunda dahi bilim ve matematik uğraşı büyük ölçüde Suriyelilere bırakılmıştı. Kilise büyükleri eski pagan bilgileri kötülediler. Fakat Suriyeliler Nasturi sapkın olmuşlardı ve önemli Yunanca metinleri Suriye diline çevirmişlerdi. Araplar -matematiğe zihinsel yatkınlığı olan bir halktı. Yedinci yüzyılın başında Suriye'ye yayıldılar ve o yüzyılda kilitli yatan Yunan bilgisini ele geçirdiler. Denizcilik bilimindeki ilk büyük ilerleme Araplardan geldi¹⁵⁶.

Bunların haricinde bir unsur vardır ki gerçekten Bizans deniz filolarının düşmanlarıyla girişmiş oldukları mücadelelerde onlara büyük bir üstünlük sağlıyordu. Bu meşhur “Rum ateşi” denilen silahtır. Bu silahın taşra donanmalarından ziyade imparatorluk donanmasında kullanılan bir silah olduğu ileri sürülüyorsa da bu durum Bizans donanmasının bu önemli silahın rolünü

¹⁵⁵ Steven RUNCİMAN, a.g.m. ,s. 159.

¹⁵⁶ Ernle BRADFORD, a.g.e. ,s. 229.

küçültmez¹⁵⁷. Akışkan ateş binlerce yıldır savaşlarda kullanılmaktaydı. Antik vakanivüslerin kaydettiğine göre, MÖ 424'te Delion kuşatmasında Zift, sülfür ve yanan odun kömürü dolu bir kazan kent surlarına konulup bir körükle alevi hazırlanır, ateş yumağı, içi boş bir ağaç kütüğünün içine akıtılırdı. MS. Dördüncü yüzyılda askerlik sanatı ilişkin yazısında Vegetius, Grek Ateşinin birkaç formülünü verir; daha önceki formülün bileşenlere ek olarak, neftten söz eder. Ne var ki, Bizanslıların gerçek Grek Ateşi (sadece gemilerin güvertelerinde değil, Konstantinopolis'in surlarını savunmak için de kullanılan) , MS. Yedinci yüzyılda Suriyeli bir Yunan mimarın, Kallinikos'un icadymış görünüyor. Kallinikos'un önceki Formüllere yaptığı önemli ek, sönmemiş kireçti, bu sönmemiş kireç suyla birleştiğinde son derece ısıniyordu¹⁵⁸. Bizans filolarında iki farklı Grek Ateşi kullanılmış olduğu bilinmektedir. İlki içerik olarak daha önceki karışımlara yakındı ve yaklaşan düşmana ya sapanlarla fırlatılır ya da çarpınca kırılıp patlayan kaplara konularak elle fırlatılırdı. Bunun yanı sıra bu karışımlar gemilerde uzunca bir boruyla sıvının borunun ucundayken yakılarak düşman üzerine püskürtülürdü¹⁵⁹.

Bizans tüm Akdeniz' e bir dönem boyunca egemen olması durumuna karşın aynı ölçüde ve gerekli olacak boyutta büyük ve ihtişamlı bir deniz gücünü oluşturamadı. Belki de karadan sağladığı Akdeniz egemenliğine karşı, bir tehlike oluşabileceğini düşünmemişlerdi. Sonrasında ise, ileriki bölümlerde görüleceği gibi, Doğu Akdeniz'in en önemli limanlarını barındıran Suriye'nin elden çıkması ve başta Kıbrıs olmak üzere birçok adayı kaybetmiş olması Bizans'ı denizlerde eski gücünü yitirmesine neden olacaktı.

¹⁵⁷ John H. PRYOR, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, (Çev. Füsun TAYANÇ- Tunç TAYANÇ) , İstanbul, 2004,s. 72.

¹⁵⁸ Ernle BRADFORD, a.g.e.,s. 231.

¹⁵⁹ Ernle BRADFORD, a.g.e.,s. 230.

II. KIBRIS'IN MÜSLÜMAN-ARAPLARCA FETHİNİN SEBEPLERİ

Müslümanlar, gerçekleştirdikleri fetihlerle gerek Suriye bölgesinde gerekse Mısır bölgesinde sahile ulaşmışlardı. Fethedilen sahil şeridinin korunması, denizden gelebilecek düşman kuvvetlerinin saldırılarıyla güçleşebilirdi. Çünkü sahilde bulunan şehirler daha önceden fethedilmesine rağmen Rumlardan aldıkları yardım ile anlaşmalarını zaman zaman bozmuşlar, Müslümanlar bu şehirleri yeniden feth etme durumunda kalmışlardı¹⁶⁰.

Diğer taraftan Suriye bölgesinin karadan ve denizden önünün fethine açık olması, karadan fetihleri teşvik ettiği gibi denizden fetihleri de teşvik ediyordu. Bu nedenle bu bölgenin güvenliğinin karadan sağlandığı gibi denizden gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı da sağlanması gerekliydi. Bunun yanın da Doğu Akdeniz'de bulunana bazı adaların oldukça zenginlik içinde bulunduklarına dair söylentiler, onların fethini cazip kılıyordu. Bu cazibeye sahip olarak Suriye sahilleri için, önemli bir miktarda Bizans askeri deniz üssünü barındırdığından dolayı, en büyük tehlikelerden karşılarında duran tabi ki Kıbrıs Adasıydı.

Kıbrıs Adası Bizans donanması için Doğu Akdeniz'deki en önemli askeri üs idi. Suriye-Filistin bölgesi başta olmak üzere Mısır gibi henüz İslam'ın sınırlarına katılmış bölgeler için her an denizden gelmesi muhtemel saldırılar anlamına geliyordu. Bunlara ilave olarak Akdeniz ticari hayatında Doğunun Akdeniz'de Batı yolunda bulunduğu ilk duraktı ve Kıbrıs en eski devirlerden beri bu özelliğini koruduğu gibi oldukça yüksek refah seviyesine ve zenginliğe sahipti. Öyle sanıyoruz ki, Romalı General Cato'nun Kıbrıs'a seferindeki efsanevi şekilde

¹⁶⁰ İrfan AYCAN, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, s. 90.

tarihe geçen Kıbrıs hazinelerinin şöhreti hiç sönmemiş olmalıdır ki, Adaya yapılan tüm akınlarda Cato'nun Roma'ya taşıdığı bu hazinenin ihtişamında bir servet hayal edilmişti.

Tüm bu stratejik ve mali kaygıların yanında artık İslam ordularının ve halifelerinin hedefi, İslam'ın o devirdeki cihat anlayışıyla, Kuzey Afrika ve Akdeniz'in tamamı ve hatta Bizans'ın kendisi feth edilmesi gerekli olan bölgelerdi. Kıbrıs, kızgın kum denizlerinde yaşam mücadelesi verirken İslamiyet'le adeta dünyaya yeniden gelen Araplar için eşsiz bir Ada ve Akdeniz'e egemen olmak için açılan ilk kapıydı. Kıbrıs'taki Bizans'ı etkisiz kılmadan bu kapı açılmayacaktı. Belki de İslam tarihinin tartışmalı siması Muaviye'nin aklından geçen, O'nun saltanatıyla başlayacak olan Emevi İmparatorluğunun egemenliğini, sürekliliği ve güvenliğini sağlamak için yapılması gerekli olan bir harekâtı.

III. İLK İSLAM DONANMASININ OLUŞUMU

1. İslamiyet'ten Önce Arap Denizciliği

Arap denizciliği, İslam'dan sonra ortaya çıkmış değildir. Zira Arapların İslam öncesindeki denizcilik tecrübeleri konusunda kaleme alınanlar, genellikle Arapların bu dönemde belli bir denizcilik faaliyetlerinin varlığında hemfikirdirler. Ancak istisna ile tartışmalar daha ziyade, bu faaliyetin çap ve sınırları etrafında yapılmaktadır. Bir tarafta, İslam öncesi dönemde denizcilik faaliyetini ilkel ölçeklerde yapılan kıyı balıkçılığı ve taşımacılığı ile sınırlı gösteren görüşler yer alırken, diğer taraftan İslam öncesi Arap denizciliğine tüm Hint okyanusu ve hatta Akdeniz deniz ticaretine egemen olduğu yönünde görüş bildirenler dahi olmuştur.

Bunların tersine, her iki görüş de abartılıdır. Bu konudaki görüş ayrılıkları, genellikle Arap denizciliğinin kapsamı konusundaki görüş farklılıklarından kaynaklanmaktadır. İslam'ın doğduğu dar bir coğrafya olan Hicaz bölgesini bu konuda esas alanlar, haklı olarak bu bölgede eski bir denizcilik geleneğinin olmadığını söylerken Arap yarımadasının güney batı yakasından yola çıkanlar, oldukça eskilere dayanan bir denizcilik geleneğinden bahsetmektedirler. Bu bakımdan Arap Yarımadasında belli bir denizcilik gelenek ve tecrübesinden söz edilecekse, bunun daha ziyade güney Arapları ve belki de kısmen doğu ve güneydoğu sahilindeki Araplar için geçerli olduğunu söylememiz gerekir¹⁶¹. Hicaz bölgesi için bu konu da bir başka önemli sorunda Arapların yaşadığı bölgelerin çöl olması nedeniyle gemi yapımı için gerekli olan ahşap malzemenin temin edilmesinde yaşanan zorluklardır. Ayrıca gemicilikte çivi, çapa yapımında kullanılan demir madeni, zift ve kereste gibi bu işte kullanılan malzemeler de bu bölgelerde yeterince bulunmuyordu¹⁶².

Cahiliye devrinde ticaretle meşgul olan Mekkeliler, denizcilikle ilgilenmediler. Esasen Yarımadanın küçük bir bölümünde gemi yapımı için gerekli malzeme bulunabiliyordu. Bunla beraber Güney ve Doğu Arabistanlı denizciler, Hindistan, Çin ve Doğu Afrika sahillerine ulaşabiliyorlardı. Miladi 414'te Seylan'ı ziyaret eden Çinli seyyah Fa-man burada Arap tacirlerle karşılaştığını yazar¹⁶³. Cahiliye döneminde Yemen, Hadramut, Umman ve Bahreyn Arapları gemilerle Hint denizi, İran Körfezi (Basra Körfezi) ve Kızıl

¹⁶¹ Nihal Şahin UTKU, *Kızıl Deniz'de Denizcilik, Ticaret ve Yerleşim (VII.-XI. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 128. ; Ahmed eş-Şâmi, "Alakatu't—Ticariyye Beyne Düveli'l halîc ve Buldanî's-Şarki'l-Aksâ ve Eseru Zalike fi Ba'di'l-Cevanibi'l- Hadariyye fi'l- 'Usuri'l- Vusta", (Çev. Aydın ÇELİK), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, s. 134, Ekim, 2001, s. 102.

¹⁶² İrfan AYCAN, Mahfuz SÖYLEMEZ, Ramazan ALTINAY, Fatih ERKOÇOĞLU, Nizamettin PARLAK, *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat*, Ankara, 2003, s. 197

¹⁶³ Ali ÇELİK, *Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan Tekkesi*, İzmir, 2005, s.19.

Deniz’de dolaşırlardı. Eski tarihlerden beri hem karada hem de (kısmen de olsa) denizde ticaret faaliyetlerinde bulunan Araplar, denizcilikle uğraşan diğer halklarla da ilişkiler kurmuşlardır¹⁶⁴. Eski zaman ticareti, çoğunlukla deniz ticaretine dayandığından Hint denizinden başlayıp Kızıl Deniz yoluyla Doğu Akdeniz’den Batıya kadar uzanan ticaret yolundan gelen ticaret mallarını Batıya götüren tüccarların çoğu Fenikeliler, İsraililer ve Mısırlılar oluşturmaktaydı¹⁶⁵. Bu bölge olmaksızın Ortaçağ ticaretinin özellikle de Doğu Akdeniz ticari hayatının var olmayacağı iddia olunmuştur¹⁶⁶.

Arabistan’ın güney bölgesinde bu ticari faaliyetleri yürüten bazı küçük Arap devletçikleri vardı: Minalılar, Sebalılar ve Himyerliler. Adları geçen bu Arap devletlerinin Hint, Çin, İran, Mezopotamya, Roma, Bizans, Suriye, Mısır ve Habeşistan ile çok gelişkin ve geniş ticari ilişkileri vardı¹⁶⁷.

Arapların ortaçağ boyunca sadece karada ilerleyebilen deve sürücüleri oldukları ve denizciliği hiç öğrenmemiş bir halk oldukları tarzındaki yorumlar vardır. Arapların denizcilik Konusundaki tecrübelerinin, sadece vur-kaç baskınları ile sınırlı olduğundan veya gemilerinin bozulmuş yeşil ve kötü kalite ahşaptan inşa edildiğinden ve düşmanlarıyla dahi savaşılabilecek ölçüde olmadıkları söylenirse de yukarıda gösterdiğimiz deliller bunun aksini ispatlar. Son zamanlarda yapılan çalışmalar da bunu kanıtlamıştır. Ayrıca Hint Denizi’ni ilk geçenlerden birinin Araplar olduğu belirtilmektedir¹⁶⁸. Ancak bütün bunlara ve Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve İran Körfezi ile çevrilmiş jeopolitik üstünlüklerine rağmen Araplar,

¹⁶⁴ Amed eş-Şâmi, a.g. m. ,s.105.

¹⁶⁵ İrfan AYCAN, Mahfuz SÖYLEMEZ, Ramazan ALTINAY, Fatih ERKOÖĞLU, Nizamettin PARLAK, a. g. e. ,s. 197. ; Ahmed eş-Şâmi, a.g.m., s.115.

¹⁶⁶ Amed eş-Şâmi, a.g. m. ,s.106.

¹⁶⁷ Neşet ÇAĞATAY, *İslam Dönemine dek Arap Tarihi*, Ankara, 1989, s. 152–153.

¹⁶⁸ Nihal Şahin UTKU, a.g. e. , s. 128. ; Ahmed eş- Şâmi, a. g. m., s.109.

Mezopotamya, Mısır ve Fenikeliler gibi Yakındoğu'nun ilk denizci milletleri arasında sayılmamışlardır. Bunun nedeni de Arabistan sahillerinin denizcilik faaliyetleri için elverişli olmamasının ve mevcut az sayıdaki limanın da ortalama büyüklükteki gemiler için dahi erişilebilir olmamasıdır¹⁶⁹.

2. Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi Denizcilik

İslamiyet, çöllerde doğduğu halde çöl kavmi olan Araplardan başlayarak tüm Müslümanları denizler konusunda adeta bilgilendiriyor ve onlara cesaret verici öğütlerde bulunuyordu. Gerçekten de gerek Kur'an'da yer alan ayetler, gerekse Hz. Peygamber'den nakledilen ve deniz savaşına karşı oluşmuş ön yargıları silmeye yönelik teşvik edici rivayetler, esasında Arapların denize olan yaklaşımlarında devrim yapacak bir değişimi ifade etmekteydi¹⁷⁰. Kur'an'da Yunus suresinde deniz ve deniz seferlerinden oldukça geniş bir şekilde söz edilir. Hz. Peygamber'in de deniz ve deniz mücadeleleriyle ilgili birçok hadisleri nakledilmiştir¹⁷¹.

Peygamber döneminde İslam denizciliği adına önemli denilebilecek bir gelişme yaşanmamıştır. Fakat birkaç küçük çaplı deniz seferleri tespit olunmuştur. İslam denizcilik tarihinin başlangıcı olarak kabul edilecek ilk önemli olay ise Mekke'nin fethinden yedi ay sonra meydana gelmiştir. Hicri 9. yılın Rebiü'l-evvel ayında (Temmuz 630) Mekke'nin limanı olan Şuaybe açıklarında gemilere binmiş zenci korsanların görünmesi üzerine Hz. Peygamber, Alkame b. Mücezziz el-

¹⁶⁹ Nihal Şahin UTKU, a.g. e. ,s.131.

¹⁷⁰ Nihal Şahin UTKU,a.g.e.,s.148.

¹⁷¹ “ Deniz savaşı şehidi, sevap bakımından iki kara savaşı şehidine bedeldir. Ve deniz savaşından dönen gazi, kara savaşında kanı içerisinde kıvranan kişi gibidir. Denizin iki dalgası arasında mesafeyi kat eden gazi de Allah'a ibadet yolunda dünyayı bir baştan bir başa kat eden kimse gibidir. Şüphesiz Allah ruhları almak görevini ölüm meleşine vermiştir. Ancak deniz şehitlerinin ruhlarını bizzat Allah alır.” Bkz. Nihal şahin UTKU, a.g.e.,s.148.

Mudlici kumandasında 300 kişiden oluşan bir kuvveti (Seriye'tü'l-ensar) bunlara karşı gönderdi. Sahile yakın bir adaya çıkarma yapan Müslümanlar karşısında zenciler çekilmek zorunda kaldılar. Bu, Hz. Peygamber'in sağlığında çıkılan tek deniz seferidir¹⁷². O dönemde henüz bir deniz kuvvetleri komutanlığından veya donanma filolarından söz edebilmemiz için çok erken bir çağdır; fakat Müslümanların komutası altında deniz nakil araçlarının o devir de dahi varlığından söz edildiğini görüyoruz. Gerçekten de bu olaydan iki yıl sonra Bizans sınırında bulunan Mu'ta'ya doğru tertiplenen seferde Hz. Muhammed, küçük bir askeri birliği deniz yoluyla gemilerle buraya göndermişti¹⁷³. Bunların dışında Müslümanların hicret etmesinde deniz yolundan faydalandıkları bildirilmektedir. Rivayetlere göre, Habeşistan'a hicret etmek üzere Mekke'den gizlice çıkarak, Kızıldeniz sahili üzerinde bulunan Şuaybe limanına ulaşan ve aralarında Hz. Osman ve eşi Hz. Rukiyye gibi meşhur şahsiyetlerin de yer aldığı 11 erkek ve 4 kadından oluşan ilk muhacir kafilesi, burada iki tüccar gemisiyle karşılaşmışlar ve kişi başına ikişer dirhem ödeyerek bu iki gemiyle Kızıldeniz üzerinden Habeşistan sahillere ulaşmağı başarmışlardı¹⁷⁴.

Hz. Ebu Bekir'in halifelik döneminde fetih hareketleri tamamen karada gerçekleştirilmiş olup, deniz seferlerini gerektirecek bir harekât yapılmamıştır¹⁷⁵. Bununla birlikte Ebu Bekir döneminde Kıbrıs'a bir sefer düzlendiği ifade edilir. Fakat İslam tarihi ile ilgili kaynaklarda bu bilgiye rastlanılmadığı gibi Bizans kaynaklarının en önemlilerinden ve hatta konumuzun dâhil olduğu dönemin

¹⁷²NebiBOZKURT, "Bahriye", T.D.V., İ.A.; c.4., İstanbul, 1991, s.496.; Muhammed HAMİDULLAH, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih TUĞ), İstanbul, 1980, s. 295.

¹⁷³ Muhammed HAMİDULLAH, a.g.e. , s. 296.

¹⁷⁴ Nihal Şahin UTKU, a.g.e. ,s. 151. ; Muhammed HAMİDULLAH, a.g.e. , s. 296

¹⁷⁵ Ali ÇELİK, a.g.e. ,s. 31.

kronikçisi olan Theophanes, eserinde böyle bir olaydan söz etmiyor¹⁷⁶. Bu durum, olasılıkla Kıbrıs'a sonradan çok defalar düzenlenen seferler nedeniyle seferler hakkındaki karmaşadan kaynaklanıyor olmalıdır. Aksi halde, Hz Ebu Bekir döneminin böyle bir deniz seferi için olanağı da söz konusu değildi ve eğer gerçekleşmiş olsaydı bunu İslam kaynaklarının kesinlikle belirtmesi gerekirdi. Bu sebeplerden dolayıdır ki bu, kabul edilmesi zor bir ihtimaldir. Bu tarihi hataya, dönemi iyice araştırmadan, Kıbrıs tarihi ile ilgilenen birçok tarihçi düşmüş bulunmaktadır.

Hız. Ömer döneminde de kara fetihleri hızla ilerlemiştir. Kara kuvvetleri tarafından önemli başarıların gerçekleştirildiği Hız. Ömer dönemi (13–23/634–644) İslam denizciliğinin başlamasına yol açacak mühim gelişmelere sahne olmuştur. Denizcilik açısından oldukça köklü bir geleneği olan ve zengin bir denizcilik mirasına sahip bulunan Suriye (635) ve Mısır (639–642) gibi önemli yerleşim bölgeleri bu dönemde İslam topraklarına katılmış; bunun bir sonucu olarak da söz konusu bölgelerde yer alan Akka, Beyrut, İskenderiye, Sur ve Trablus gibi Akdeniz'e açılan önemli limanlar Müslüman-Arapların eline geçmiştir¹⁷⁷. Bu toprakların ele geçmesiyle inanılmaz bir hızla Müslüman-Araplar karada yakaladıkları başarıların ölçüsünde olmasa da denizde büyük başarılar elde edeceklerdi. Bu bölgeler ticaret tarihinin en ilk safhalarından beri dünyanın en önemli ticaret merkezleri ve limanlarına sahip bulunuyordu. Bunların yanı sıra gemi inşası ve tekniklerini çok iyi bilen yerel gemici ustaları da burada bulunuyordu. Tüm bunlar sayesinde bu başarılarla, hızlı bir şekilde Müslüman-Araplar tarafından ulaşıldı.

¹⁷⁶ Bu konu hakkında detaylı olarak bkz. Theophanes, *The Cronicle of Theophanes*, by Harry TURTLEDOVE, Philadelphia, 1982, s. 20–45.

¹⁷⁷ Nihal Şahin UTKU, a.g.e. ,s. 158.

Bunların yanı sıra ele geçirilen bu toprakların, denizden gelebilecek tehlikelere açık olduğu anlaşılmıştı. Bu nedenle derhal sahillerde bulan limanların savunulmaları için çalışmalara başlandı. Fakat asıl yapılması gerekli olan donanmanın oluşumu işi ise, kısa bir süre olsa da gecikti. Bu nokta Hz. Ömer'in tutumu önemli rol oynamaktadır. Arap Yarımadası kıyılarında ilk deniz savaşı sayılan bir başka gelişme de, 15/637'de¹⁷⁸ Hz. Ömer'in Bahreyn ve Umman'a vali tayin ettiği Osman b. Ebü'l-âs es-Sakafî'nin gaza amacıyla Umman'dan çıkarak Hint sahillerine yaptığı deniz seferidir. Bombay yakınlarındaki Tane adasına kadar uzanan İslam ordusunun gazadan dönmesinin ardından bu yapmış olduğu seferi bir mektupla halifeye bildiren es-Sakafî, Hz. Ömer'in "Allah'a yemin ederim ki, eğer göndermiş olduğun bu Müslümanlar ölmüş olsalardı, kabilenden onların sayısı kadar adam alırdım" şeklindeki büyük tepkinsini almıştır¹⁷⁹.

Halifenin çok daha sert bir tepkisi, 17/638 yılında Bahreyn'den yine halifenin izni olmaksızın on iki bin kişiyle İran'ın Istahr bölgesine çıkarma yapan el-A'lâ b. El-Hadramî'ye karşı olmuştur. Savaş amacıyla denize çıkan ilk kişi olarak bilinen el- A'lâ b. El-Hadramî'nin, Huleyd komutasında gönderdiği askeri birliklerin yer aldığı gemilerin, İran sahilinde kıyıya oturduğunu haber alan halife, karadan gönderdiği takviye kuvvetleriyle önce birlikleri kurtarmış; ardından da el-A'lâ b. El-Hadramî'yi görevden alarak yerine Sa'd b. Ebî Vakkas'ı tayin etmişti¹⁸⁰. Daha önce belirttiğimiz üzere Alkame, Hz. Peygamber tarafından Kızıldeniz'de bir grup zenci korsanın üzerine küçük bir kuvvetle gönderilmişti. Alkame, Hz. Ömer tarafından Hicretin 20. yılında (641) yine deniz yoluyla

¹⁷⁸ Bu seferin 634'de gerçekleştirildiğini ifade edenler de vardır. Bkz. Ahmed eş-Şâmi, a.g. m., s.105.

¹⁷⁹ Nihal Şahin UTKU, a.g.e. ,s. 162.

¹⁸⁰ Nihal Şahin UTKU, a.g.e. ,s. 162.

Habeşistan'a gönderildi ve bir rivayete göre fırtınaya yakalanıp askerleriyle birlikte bu seferde Kızıldeniz'de boğuldu¹⁸¹.

Yaşanan bu üzücü olay neticesinde Hz. Ömer'in deniz seferleri hakkında bir önyargısı oluşmuş görünüyor. Bu durumun dışında başka etkenler de Hz. Ömer'in denizlere bakış açısını etkilemişti. Bilindiği gibi, Muaviye Kıbrıs'a sefer düzenlemek için ilk önce Hz. Ömer'den izin istemişti, fakat o buna müsaade etmemiştir¹⁸². Aslında Hz. Ömer, deniz kuvvetinin önemini idrak etmişti. Fakat Müslüman Arapların yeterli derecede denizcilikle ilgili birikimlerinin olmayışından endişe ederek hazırlıksız bir şekilde Bizans donanmasına karşı çıkmak istememişti. Hz. Ömer, kıtlık yılı olarak adlandırılan H.18./M.639'da Mısır valisi Amr B. El-As'a mektup yazarak gemiler yapmasını ve acil olarak Mısır'ın tarım ürünlerinden Medine'ye göndermesini istemiştir. Bunun yapılabilmesi için Nil nehrinden Kızıldeniz'e bir kanal açmasını istemiştir. Amr birkaç ay içinde halifenin bu isteğini yerine getirmiş ve un yüklü gemiler Medine'ye yakın bir yerde bulunan Câr adlı limana gelmiştir. Bu kanal Haliç-i Emirü'l-Mümin diye adlandırılmıştır. Hz. Ömer'in bu Amr'a verdiği bu emirden, halifenin, güvenli yolculuklara ve taşımacılığa müsaade ettiğini anlaşılmaktadır¹⁸³.

Tüm bunlardan anlaşılabileceği gibi Hz. Ömer deniz seferlerine karşı oldukça temkinli yaklaşıyordu. Bunun sebeplerini yukarıda anlattığımız gelişmelerle izah etmeğe çalıştık. Yine de Müslümanların artık deniz serflerinin ihtiyacını hissetmeğe başladıkları bir dönemdi. Fakat asıl gelişmeler Hz. Osman

¹⁸¹ Nebi BOZKURT, a.g.m. ,s. 496.

¹⁸² el-Belâzurî, a.g.e. ,s. 218.

¹⁸³ İrfan AYCAN, Mahfuz SÖYLEMEZ, Ramazan ALTINAY, Fatih ERKOÇOĞLU, Nizamettin PARLAK, *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, s. 199.

döneminde yaşanmıştır. Akdeniz’le ilk temasın ve Kıbrıs seferinin gerçekleştiği dönemdir. Bu dönemdeki gelişmeleri ilerleyen sayfalardaki başlıklar altında detaylı olarak ele alınacağı için tekrar olmaması nedeniyle genel bir görünüm sunması için kısa olarak değerlendireceğiz.

H. Osman döneminde Bizanslıların İskenderiye’ye ani baskınları¹⁸⁴ Müslümanları endişelendirmiştir. Şehir kısa bir süre sonra geri alınmışsa da (H.25/M.645) bu durum Müslümanları düşündürmeğe sevk etmiştir. İskenderiye’nin ikinci kez fethinden sonra H. Osman bu şehri yeni saldırılara karşı devamlı surette savunabilmeleri için askeri birlikler yerleştirmiştir. Aynı şekilde H. Osman, Muaviye’den de kendi bölgesindeki sahil boylarının tahkim edilmesini, şehirlerin askerlerle doldurulmasını ve bu bölgeye insanların gelmesini teşvik için ikta (aralık) yoluyla toprak ve mülkler verilmesini emretmiştir. Muaviye, halifenin bu isteklerini yerine getirmiş, kalelere asker yerleştirmiş, gözetleme kuleleri ve fenerler inşa ettirmiştir¹⁸⁵. Bütün bunlardan sonra Muaviye, H. Osman döneminde gemi yapımında usta olan kimselere, Mısır ve Suriye gibi feth edilmiş bölgelerde gemi yapımı için sipariş verilmiştir. Özellikle Kıptiler İslam donanmasının oluşturulmasında büyük rol oynamışlar ve çok sonraları Ceziretü’r-Ravza denilen yerde İslam donanması için gemi yapımını gerçekleştirmişlerdir¹⁸⁶.

H. Osman döneminde artık İslam sınırları Doğu Akdeniz’i (Doğu Akdeniz’in kuzey bölgesi hariç tutulursa) sarmış durma gelmişti. Artık Akdeniz’le tanışmanın zamanı gelmişti. Bu aynı zamanda ele geçirilen bu yeni topraklar için

¹⁸⁴ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 317–318.

¹⁸⁵ İrfan AYCAN, Mahfuz SÖYLEMEZ, Ramazan ALTINAY, Fatih ERKOÇOĞLU, Nizamettin PARLAK, *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, s. 200.

¹⁸⁶ İrfan AYCAN, Mahfuz SÖYLEMEZ, Ramazan ALTINAY, Fatih ERKOÇOĞLU, Nizamettin PARLAK, *a.g.e.*, s. 201.

bir güvenlik meselesiydi. Düşmanların saldırısını karada karşılamaktansa denizde bir güç olup onları orada mağlup etmek daha akıllıcaydı. Artık Kıbrıs'a ilk seferin düzenlendiği Bizans donanmasına büyük bir darbenin vurulduğu bir sürece giriliyordu.

Hız. Ali döneminde ne yazık ki iç karışıklılar ve Muaviye'nin Emrû'l-Mümin'e karşı isyanı nedeniyle ne karda ne denizde kayda değer bir gelişme yaşanmadı¹⁸⁷. Bu açıdan Hız. Ali dönemindeki isyanların neden olduğu bu suskunluk belki de Müslüman –Arap ilerleyişinin hızını kestiği gibi daha büyük başarıların yaşanmasına da engel olmuştu.

3. İlk İslam Donanmasının Oluşumu ve Kıbrıs'ın Fethine Yönelik Yapılan Hazırlıklar

Arapların Akdeniz kıyılarına kadar ilerlemiş olmaları, onları deniz kuvvetlerini oluşturmak zorunda bıraktı. Bir çöl halkı olan Araplar için bu durum başlı başına bir sorun teşkil ediyordu¹⁸⁸. Daha önce de vurguladığımız gibi Suriye bölgesine gelen Araplar (özellikle de komutan ve yöneticiler) Hicaz bölgesi Arapların oluşuyordu. Hicaz bölgesinin denizciliğe olan bakış açılarını ve durumlarını belirtmiştik. Hicaz'ın aksine Suriye'de İslam çöle daha az, Batı'ya daha çok yakın oluyordu. Daha valilik mesleğinin ilk günlerinde Muaviye, Bizanslıların ülkesi için en büyük tehlike olduğunu sezmişti. Kıbrıs'a kadar uzanan yüzlerce mil sahil şeridi, eyaleti için bir silah gibi tehdit oluşturuyordu.

¹⁸⁷ Hız. Ali dönemiyle ilgili olarak bkz. Abdulhalik BAKIR, *Hız. Ali ve Dönemi*, Ankara, 2004, s. 207-280. ; ayrıca bkz., Philip K. HİTTİ, *İslam tarihi I*, s. 273-286.

¹⁸⁸ George OSTORGORSKY, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İŞILTAN), Ankara, 1999, s. 108.

Kıbrıs Adası'nda Bizans'ın küçük deniz üsleri bulunuyordu¹⁸⁹. Diğer taraftan Suriye bölgesinin karadan ve denizden önünün fethine açık olması, karadan fetihleri teşvik ettiği gibi denizden fetihleri de teşvik ediyor; bazı adaların zenginlik içinde olması onların fethini cazip kılıyordu.

642'de Suriye'ye vali tayin edilen Muaviye, Akdeniz'in İslam devleti için taşıdığı önemi kavramış bulunuyordu¹⁹⁰. Telkinleri ve ısrarlı talebi Hz. Osman nezdinde şartlı bir kabul gören ve gönüllüğün esas olduğunu söyleyen halifenin emrine, sefere ailesini de götürme şartını kabul ederek uyan Muaviye, bu amaçla Suriye sahillerinde ilk İslam donanmasının kurulması yolunda hazırlıklara başladı¹⁹¹. Sahildeki idarecilerine ve şehir halkına haber göndererek gemilerin bakıma alınmasını istedi. Gemilerin yeniden inşası yerine onarıma alınmasını istemesi ise bu gemilerin sahil şeridinin fetih edilmesi sırasında Rumlardan ganimet olarak elde edilmiş olabileceği ihtimalini ortaya koyar¹⁹². Bunların yanı sıra Kıbrıs seferinde kullanılan bu gemilerin ve teçhizatın oluşturulması için Muaviye'nin, daha Hz. Ömer'e başvurduğu sırada bu hazırlıklara başladığı iddiaları da vardır. Bu gemilerin çoğunun Muaviye'nin Kıbrıs'a düzenlenecek olan sefere karar vermesiyle başlayan süreçte hazırlanmış olma ihtimali söz konusu olabilir¹⁹³. Ancak bilindiği gibi gerek Bizans döneminde gerekse daha önceleri buradaki limanlar, önemlerini her zaman için korumuşlardı. Her iki ihtimal de uygun görünmekle beraber Bizans üslerinden ele geçirilmiş olan gemilerin sayılarının bu bağlamda yüksek olması akla daha yatkındır. Bunun yanında hazırlıklar aşamasında olsun veya Muaviye'nin bu seferi aklında uzun bir

¹⁸⁹ Philip K. HİTTİ, *Arap Tarihinin Mimarları*, İstanbul, 1995, s. 64.

¹⁹⁰ Özcan CANBEY, *Emeviler Döneminde İslam Donanması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1986, s. 14.

¹⁹¹ Nihal Şahin UTKU, a.g.e. ,s. 168.; İrfan AYCAN, *Maviye b.Ebi Sufyan*, s. 91.

¹⁹² İrfan AYCAN, a.g.e. ,s. 92.

¹⁹³ İrfan AYCAN, İbrahim SARIÇAM, *Emeviler*, Ankara, 1999, s. 111.

zamandan beridir tasarlamasından olsun, bu sefer için gemilerin tamamının kısa süre içerisinde inşasının mümkün olması zor bir ihtimaldir.

Hazırlıklar aşamasında Muaviye, Sûr ve Akka'yı ve Akka gemi iskelesini yeniden inşa ettirdi. Gemi ve gemicilik hakkında bilgileri olan yerli halkın yanında, gemi yapma sanatına sahip olan kimseleri de Akka'da topladı. O sıralarda sahil şeridinde Müslüman askerler, Rumlar ve değişik yerleşim yerlerinden getirilen göçmenler vardı¹⁹⁴. Bu dönemde idaresini bütünüyle elinde bulundurduğu Suriye'nin tüm geliri ile asker ve gemilerini geliştirmekte olan İslam Devletine tahsis eden Muaviye'nin söz konusu donanmayı inşa ederken sahil şeridinde yaşayan ve ihtida eden Rum ve Kıptî denizcilerden de istifade ettiği bildirilmektedir. Bunların olasılıkla kürekçi, dümenci, denizci, marangoz, kalafatçı olarak savaş dışı gerekçelerle donanmada tutulmuş oldukları belirtiliyor. Bunların İslam donanmasında zorla istihdam ettirildiği yönündeki görüşlerin her hangi bir delile dayanmadığını, bu zümrelerin İslam donanmasında, büyük ihtimalle piyasa şartlarına uygun olarak uygun ücretler veya başka şekilde karşılıklarını alacakları anlaşmalar karşılığında göreve alınmış oldukları ileri sürülmektedir¹⁹⁵. İbn Haldun da bu yönde bilgiler vermektedir. Bu konu ile ilgili olarak şunları söylüyor: *“Arap devleti kurularak kuvvet ve şevket kazandıktan sonra Arap olmayan kavimler onların hademesi oldu ve idareleri altına girdi. Her kavim kendi meslek ve sanatı ile Araplar katında kendine iş bulmak istedi. Araplar deniz seferlerini düzenlemek üzere bu kavimlerden olan gemicileri hizmete aldılar. Böylece Araplar kendileri deniz işlerine alıştılar ve maharet elde ettiler.”*¹⁹⁶. İlk İslam donanmasının oluşumunda gemi yapımı için Lübnan

¹⁹⁴ AYCAN, *Maviye b.Ebi Sufyan*, s. 92; el-Belâzurî, a.g.e., s. 168-169.

¹⁹⁵ Nihal Şahin UTKU, a.g.e., s. 169.

¹⁹⁶ İbni HALDUN, *Mukaddime I*, (Çev. Zakir Kadirî UGAN), İstanbul, 1968, s. 646.

ormanlarından faydalanılıyordu.¹⁹⁷. Bu arada Mısır'ı da unutmamak gerekir ki, Suriye limanlarındaki bu hazırlıkların benzeri de İskenderiye'de de yapılıyordu. İskenderiye'de Abdullah İbn. Ebu Serh tarafından buradaki tersanelerde aynı amaçlı ve Suriye ile müşterek çalışmalar yapılıyordu.

Hiz. Osman tarafından Kıbrıs'ın fethine izin çıktıktan sonra Muaviye, çevre halkını gazaya teşvik etti. Dimaşk, Hama, Hims, Ürdün ve Kudüs havalisine haberciler yolladı. İskenderiye'de ise bu görevi Mısır valisi ve Afrika-İslam orduları komutanı Abdullah. Sad b.Ebi Serh yapıyordu. Kısa zamanda ortaya pek çok gönüllü çıktı ve bu gönüllüler ordusu sefere çıkabilecek sayıya ulaştığı gibi Kıbrıs seferi ile ilgili bütün hazırlıklar da tamamlandı¹⁹⁸. Bu sefere Hiz. Osman'ın şartlarından biri olarak Muaviye'nin ve Abdullah b. Ebi Serh'in eşleri de katıldılar. Bu gönüllülerin içinde sahabenin ileri gelenlerinden pek çok kişi de bulunuyordu. Ebu Zerr-i Gıfarî, Ebu'd-Derda, Şeddad b. Evs, Ubade b. Samit ve zevcesi Ümmü Haram bint-i Milhan bunlar arasındaydı¹⁹⁹.

İslam deniz kuvvetleri kara sisteminde olduğu gibi Bizans örneğinin taklidi durumundaydı. Her bir gemi savaş birimi olarak her iki yanında yirmi beş kürekçisi olan bir çekirtmeden oluşuyordu. Her kürek başında iki çekici bulunuyordu ki aynı zamanda bir gemide yüz veya daha fazla sayıdaki bu kürekçiler, silahlandırılmışlardı. Fakat savaş için yetiştirilmiş ayrı leventler, yukarı güverteye yerleştirilmişlerdi. Bunlar savaşlarda gemileri gövdelerinden birbirine bağlama görevini üstlenirlerdi²⁰⁰. Müslümanların denizlerle tanıştıkları ilk dönemlerde donanma gemilerinin yapısı, Grek ve Roman gemi tiplerini

¹⁹⁷ Vecdi AKYÜZ, *Hilafetin Saltanat Dönüşmesi*, İstanbul, 1991, s. 291.

¹⁹⁸ Hüseyin ALGÜL, *İslam Tarihi*, c. 2, İstanbul, 1991, s. 372.

¹⁹⁹ Hüseyin ALGÜL, a.g.e. ,s. 372.

²⁰⁰ Abdulkadir TOPAL, *Hicrî Birinci Yüzyılda Suriye* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), F. Ü. Soysala Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2002, s. 195.

andırıyordu. Ancak kısa bir süre sonra bu sahada elemanlar yetişince gemilerde kendilerine özgü gerekli değişiklikleri gerçekleştirdiler²⁰¹.

Müslümanlar Akdeniz’le henüz tanışmış olmalarına rağmen kısa sürede birçok başarılar elde ettiler. Bunda hiç şüphesiz ele geçirdikleri sahil bölgelerindeki yerli denizci halkın katkısı büyüktür. Bu durumu görmezden gelmek, bu topraklara yeni yerleşen Arapların birden bu başarıları denizde nasıl yakaladığını izah etmede güçlükler doğurduğu gibi tarihi gerçekleri de görmezden gelmektir. Ama şaşılacak ve takdir edilecek bir durum varsa o da, bu çöl kavminin kısa sürede denizlere aşina olmalarıdır. Buna da ilave olarak denizciliğe yeni bir soluk getirmişler ve dünya denizciliğinin gelişiminde önemli katkılarda bulunmuşlardı. Özellikle pusulanın ve usturlabın kullanımını geliştirmeleriyle ve rota hesaplamalarındaki ilerlemeleriyle başta Akdeniz denizciliğine sonra da tüm dünya denizciliğine büyük bir katkı ve hizmet sağlamışlardır. Roma gölünü miras olarak alan ve çok öncelerden beri denizcilikle meşgul olan sahil ve limanlara sahip bulunmuş Bizans’tansa bu işi Araplar çok daha iyi kavramışlardı. Bunu Bizans’a karşı girişmiş oldukları deniz mücadelelerinde görmek mümkündür.

IV. KIBRIS’IN FETHİ ve SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1. Kıbrıs’ın Fethi

Kıbrıs coğrafi mevkii, askeri ve ticari önemi dolayısıyla asırlarca çevresindeki devletler tarafından istila edildi. Kıbrıs Bizans’ın egemenliği altında bulunduğu sıralarda Müslüman Arapların akınları VII. Yüzyılda başlamış ve X.

²⁰¹ Abdulkadir TOPAL, a.g.e. , s. 199.

Yüzyıla kadar devam etmiştir²⁰². Bu akınlar neticesinde Araplar Kıbrıs'a belirli dönemlerde egemenlik kurmuşlardı. Arapların bu yüzyıllar arasında Kıbrıs'a 24 defa sefer düzenledikleri söylenir.

Bilindiği gibi Muaviye Kıbrıs üzerine gerçekleştirmek istediği sefer için ilk defa Hz. Ömer'den izin istemişti. Hz. Ömer buna müsaade etmemişti ve bu konu hakkında Mısır valisi olan Amr İbü'l-As'a bir mektup yazarak bu konu hakkında görüşlerini belirtmesini istedi. Amr da Ömer'e :”deniz büyük bir varlık ve yaratık olup, zayıf olan bir yaratığa, bir kurdun ağaca bindiği gibi, biner...” diye cevap verdikten sonra kesin bir şekilde Müslümanlara gemilere binerek denizlere sefer etmeği yasak etti²⁰³. Hz. Ömer'in bu tutumunun başka nedenleri olduğunu daha önce belirtmiştik. Kendi döneminde gerçekleşen bazı deniz kazalarından dolayı bu tavrı sergiliyordu.

Osman b. Affan halife olunca Muaviye, ona bir mektup yazıp Kıbrıs savaşı için ondan izin istedi ve adanın yakınlığını ve işinin kolaylığını ona bildirdi. Bunun üzerine Osman, ona yazdığı mektupta: “Ömer (Allah ona rahmet eylesin), deniz savaşı için izin istediğin zaman sana ret cevabı verdiğine şahit oldum” diyerek Muaviye'nin bu isteğini kabul etmedi²⁰⁴. Fakat Muaviye'nin bu işten vazgeçmesi olanaksız gibi görünüyordu. Şam valiliği sırasında donanma kurma çalışmalarına başlamıştı. Suriye'nin fethinden kısa bir müddet sonra Akka (Acra)'da Bizanslılar tarafından esasında pek güzel teçhiz edilmiş olan gemi tezgâhlarını (tr. Tersane, Ar. Dar'us-sina, İng. Arsenal) ele geçirdi ve bu tesisleri İslam deniz filosunu meydana getirmek için kullandı. Akka'daki bu tersane, İslam

²⁰² M. Tefik TARKAN, a.g.e., s. 47.; Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs'ın Tarih Boyunca Anadolu ile İlgisi*, Lefkoşa, 1962. ,s. 8.

²⁰³ İbn HALDUN, .a.g.e. , s. 645. ; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih, İslam Tarihi*, (Çev. Ahmet AĞIRAKÇA), İstanbul, c.3, s. 101.

²⁰⁴ el-BELÂZURÎ, a.g.e. , s. 218.

denizcilik tarihinde olasılıkla Mısır'dakinden sonra ikinci tersanedir²⁰⁵. Müslüman-Arap komutanları uzak ufuklarda durmadan fetihlerde bulunurken, o İslam donanmasını teşkilatlandırdı²⁰⁶. Kıbrıs Adası Suriye'ye yakındı ve deniz seferleri için mükemmel bir askeri üstü²⁰⁷.

Hicri 27(648/49) yılında Muaviye, deniz yoluyla Kıbrıs'a gitmenin kolay olduğunu Osman'a yazdı ve ondan tekrar izin istedi. Halife Osman ona yazdığı mektupta: "Eğer gemiye karınla birlikte binersen git, izinlisin; yoksa gitme!" diye cevap verdi²⁰⁸. Burada halifenin bu seferi engelleme düşüncesinde olduğu anlaşılıyor. Muaviye'den karısını da bu sefere götürmesi şartını koyarak belki de Muaviye'yi bu seferden alıkoymak düşüncesini taşıyordu. Çünkü eğer Muaviye'nin dediği kadar güvenli bir sefer olacaksa Muaviye, halifenin bu şartını düşünmeden yerine getirecekti; yok eğer durum o kadar koyla olamayacaksa bu istek karşısında Muaviye, Kıbrıs seferinden vazgeçecekti. Fakat Muaviye, durumdan ve yapılacak seferin başarısından o kadar emindir ki bu şartı hemen kabul etti. Böylece halife ikna edilmişti. Ayrıca halife, bu sefer için hiçbir Müslüman'ın zorlanmamasını da emretti. Hz. Osman bu konu için de şöyle demişti: " Bu sefer için Müslümanlardan asker seçme, sefer için aralarında kur'a da çekme, onları serbest bırak. Böyle bir gazaya çıkmak isteyen varsa kendi arzusuyla ve gönüllü olarak çıksın. Sen de ona gerekli teçhizat yardımında bulun."²⁰⁹. Halifenin bu isteği de Muaviye tarafından yerine getirildi ve İslam sınırları içerisinde bu sefere iştirak etmeleri için Müslümanlara cihat çağrısında bulunuldu.

²⁰⁵ Philip K. HİTTİ, *İslam Tarihi I*, s. 307.

²⁰⁶ H. LAMMENS, "Muaviye", T.D. V. , *İ.A.* ,c. 8, s. 439.

²⁰⁷ Zuhuri DANIŞMAN, *Büyük İslam Tarihi*, c. 4, s. 29.

²⁰⁸ el-BELÂZURÎ, a.g.e. , s. 218.

²⁰⁹ İbnü'l- Esir, a.g.e. ,c. 3, s. 102.

Hiz. Osman tarafından Kıbrıs fethine izin çıktıktan sonra Muaviye, çevresindeki halkı gazaya teşvik etti. Dımaşk, Hama, Hımıs, Ürdün, Kudüs havalisine haberciler yolladı. İskenderiye’de ise bu görevi, Mısır valisi ve Afrika-İslam Orduları komutanı Abdullah b. S’ad b. Ebi Serh yapıyordu. Kısa zamanda ortaya pek çok gönüllü çıktı ve bu gönüllüler ordusu, sefere çıkabilecek sayıya ulaşabildiği gibi, Kıbrıs seferi ile ilgili bütün hazırlıklar da tamamlanmış oldu²¹⁰. Muaviye’nin bu seferinde Halifenin şart koştuğu gibi kafilesinde eşi Fahite bint Karaza²¹¹ da bulundu. Bu gönüllüler içinde sahabenin ileri gelenlerinden pek çok kişi bulunuyordu. Ebu Zerri’l- gıfarî, Ebu’d-Derda, Şeddad b. Evs, Ubade b. Samit ve zevcesi Ümmü Haram bint-i Milhan bunlar arasındaydı²¹². Muaviye, İslam tarihinin düzenli donama gücüyle ilk seferine komutan olarak (amiral) Abdullah b. Kays’ı tayin etti. Müslümanların hazırlıklı ve teşkilatlı ilk deniz seferi bu olduğuna göre Abdullah b. Kays İslam tarihinde ilk amiral oluyordu²¹³. Bu sırada Mısır’da bu sefere katılmak için hazırlıklarını tamamlamıştı. Mısır’ın bu sefere katılmalarında Muaviye’nin yapmış olduğu cihat çağrısının rolü büyüktür. Ancak Costas Kyrris, İskenderiye’den bu sefere katılanların 646’da yaşanmış olan Bizans saldırısının da bir etken olduğunu ileri sürüyor. Bu fikirde haksız olduğunu söylemek yanlış olur. Kıbrıs’ın da bu Bizans saldırısında bir üs olarak kullanılmış olması İskenderiyelilerin bu sefere iştirak etmelerine bir dayanak olmuş olabilir. Ayrıca Kyrris, bu şekilde İskenderiyelilerin Bizanslılara karşı bu hareketleriyle misilleme yapma düşüncesini taşıdıklarını ifade ediyor²¹⁴. Bunların hepsinin doğruluk payı oldukça yüksektir.

²¹⁰ Hüseyin ALGÜL, a.g.e. , c. 2, s. 372.

²¹¹ Halife b. HAYYAT, *Halife b. Hayat Tarihi*, (Çev. Abdulhalik BAKIR), Ankara, 2001, s. 200.

²¹² el-Belâzurî, a.g.e. , s. 218. ; İbnü’l-Esir, a.g.e. ,c. 3, s. 101.

²¹³ Hüseyin ALGÜL, a.g.e. ,c. 2, s. 372.

²¹⁴ Costas P. KYRRIS, *History of Cyprus*, Nicosia, 1985, s. 181.

649 yılının kış mevsimi sonunda Muaviye'nin emri ve Abdullah b. Kays'ın kumandasında İslam deniz filosu Kıbrıs'a doğru denize açıldı. Öte yandan Güney Akdeniz'den (Mısır'ın İskenderiye Limanından) da Abdullah b. S'ad b. Ebi Serh kumandasındaki ikinci bir ordu hareket geçti. Böylece ada güneyden ve doğudan abluka edilmiş oldu. Kaynaklarda, İslam donamasının gemi mevcudu 1700 olarak belirtiliyor²¹⁵. Bu rakam İskenderiye ve Akka'dan yola çıkan iki filonun toplamı olarak anlaşılmalıdır. İki filo Kıbrıs yakınlarında birleştiler²¹⁶ ve ortak hareket ettiler.

Muaviye, Kıbrıs'ı kuşatınca İslami adetlere göre hareket etmeği tercih ederek önce adanın teslim olmasını istedi²¹⁷. Ada halkına İslamiyet'i kabul etmelerini aksi halde savaşımağı teklif etti. Kıbrıslılar, karşı koyacak güçleri olmadığı halde İslamiyet'i kabul etmeği ret ettiler²¹⁸. Muaviye, karaya çıkmada kısa süreli de olsa tereddüt yaşadı. Fakat İskenderiyeliler tarafından ikna edildi. Abdullah b. Kays, Larnaka limanından Ada'ya çıkartma yaptı. İki ayrı cihetten gelen askerlerle güçlenen İslam ordusu karşısında Ada halkı daha fazla karşı koyamadı²¹⁹. Muaviye, Konstantia(Salamis)'i kuşattı ve adanın tüm hazinelerinin saklandığı ve insanların sığındığı bu şehri ele geçirdi. Bu esnada şehri tahrip edip karşı koyanları kılıçtan geçirdi. İmparator Konstantin tarafından yaptırılan Epiphanius kilisesini camiye çevrilmek üzere tahrip etti²²⁰. Konstantia'nı ardından tüm adayı ele geçirdi ve tahrip etti²²¹. Kıbrıs'ın Bizanslı yöneticisi²²²

²¹⁵ Theophanes, *The Cronicle of Theophanes*, s. 43.; Gregory EBU'L-FARAC, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza DOĞRUL), Ankara, 1999, s. 180.; ayrıca bkz. George HİLL, a.g.e. , s. 284.

²¹⁶ Neşet ÇAĞATAY, a.g.e., Ankara, 1993, s. 376.

²¹⁷ Philip NEWMAN, *A Short History of Cyprus*, London, 1953, s. 79.; Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, KTTK, s. 60. ; George HİLL, a.g.e. , s. 284.

²¹⁸ Philip NEWMAN, a.g.e. , s. 79

²¹⁹ Hüseyin ALGÜL, a.g.e. , c. 2, s. 373.

²²⁰ George HİLL, a.g.e. , s. 284.

²²¹ Theophanes, a.g.e. , s. 43.; Philip NEWMAN, a.g.e., s. 79; EBU'L-FARAC, a.g.e., s. 180.

Müslümanlara bir elçi gönderip halkının da isteğiyle barış istedi²²³. Muaviye, onlarla anlaşma yapmağı kabul etti. Kıbrıslılar senede 7200 altın Rumlara vergi ödüyorlardı, Muaviye, Rum hazinesine ödenen miktara itiraz etmeden aynı miktarı yıllık vergi olarak kendilerine ödenmesini talep etti²²⁴. Kıbrıslıların bu yıllık vergi ödemesini kabul etmesiyle barış antlaşması yapıldı. Ele geçirilen ganimetler Suriyeliler ve Mısırlılar arasında paylaşıldı²²⁵.

Kıbrıs, beklenenin aksine çok kolay ve çabuk ele geçirilmişti. Kıbrıslıların bu savaşta çok kayıp verdikleri görülmektedir. Buna karşılık İslam ordusunun kaybı yok denecek kadar azdı²²⁶. Bu durumun oluşmasında bazı sebepler etkin olmalıdır. Aslında bu etkenleri daha önceki başlıklarda açıklamıştık Kabul etmek gerekir ki bu işte Suriyeli denizcilerin yardımları büyüktür. Öyle görünüyor ki Bizans ticaretinin himayesi altında ezilen Suriyeliler bu deniz seferine kendi menfaatleri yönünden Arapları teşvik ederek Kıbrıs seferinden faydalandılar²²⁷. Bu etkenler aslında Bizans ile de fazlasıyla alakalıdır. Bizans süper bir güç olmasına rağmen, Akdeniz’de bulundurduğu donanma gücüyle karadaki gücü arasında çok fark vardı. Yani deniz gücü gerekli organizasyon ve kuvvete sahip değildi. Kıbrıs’ta Bizans donanmasının üssünün bulunmasına rağmen bu saldırıya karşı koyabilecek yeterli güce sahip değildi. Ayrıca Bizans’ın Doğu Akdeniz’deki önemli donanma üsleri Suriye ve Mısır sahillerinde bulunuyordu. Bu sahiller ise kısa bir süre önce Müslüman-Arapların eline geçmişti. Kısacası Müslüman-Arapların karşısına çıkacak önemli bir deniz gücü Doğu Akdeniz’de

²²² el-Belâzurî’ye göre bu Kıbrıs valisidir. Daha önce belirttiğimiz gibi Bizans’ın bu yöneticilerine “Prokonsül” denilmektedir. el- Belâzurî, a.g.e. , s. 218.

²²³ el-BELÂZURÎ, a.g.e. , s. 219.

²²⁴ George HİLL, a.g.e. ,s. 284. ; el-BELÂZURÎ, a.g.e. , s. 219.; Talip ATALAY, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Konya, 2003, s. 34. ; Cengiz GÖKOĞLU, *Kıbrıs Tarihinin Anahatları*, İzmir, 1964, s. 30.

²²⁵ George HİLL, a.g.e. ,s. 284.

²²⁶ Hüseyin ALGÜL, a.g.e .,c. 2, s. 373.

²²⁷ Robert MANTRAN, *İslam’ın Yayılış Tarihi* , (Çev. İsmet KAYAOĞLU) , Ankara, 1981, s. 98.

mevcut değildi. Tüm bunlarla beraber Kıbrıs, Bizans'ın egemenliğinde bulunduğu için kendi deniz gücünü de oluşturmamıştı. Yani bağımsız bir yönetime sahip olmadığı veya olamadığı için askeri anlamda da Bizans'a bağımlı bir durumda kala gelmişti. Muaviye'nin düzenlemiş olduğu bu seferin zamanlaması da çok iyidir. Kıbrıs tamamıyla deniz yönünden savunmasız bir durumdaydı. Anlaşılan Kıbrıslılar ve Bizans bu seferden habersiz idiler. Çünkü Muaviye ve ordusu Kıbrıs'ta iken Bizans, Ada'nın bu saldırıdan kurtulması için bir deniz gücünü henüz yola çıkarmıştı.

2. Fetih Sonrası Kıbrıslılar ile Yapılan Antlaşma

Muaviye, adayı ele geçirince Kıbrıs'ın Bizanslı yöneticisi ona elçi göndererek barış istemişti. Yalnız anlaşma şartlarının belirlenirken daha ilk adımda dahi ilginç bir durum söz konusudur. Senede Rumlara 7200 altın olarak vergi veren Kıbrıslılar aynı miktarı kendilerinden talep eden Müslüman-Araplara da vermeği garanti ediyorlardı²²⁸. Burada Muaviye, Kıbrıslıların Rumlara vergi ödemeğe devam etme isteklerini geri çevirmiyor veya buna itiraz etmiyordu. Müslümanlar Kıbrıslıların Bizans'a verdiği bu vergiyi engellememiş ve kendilerini ilgilendirmeyen bir husus olarak yorumlamışlardı²²⁹. George HİLL, yerinde bir tespitle Muaviye'nin Ada'nın tek hâkimi olmak iddiasında olamadığını ileri sürüyor²³⁰. Nitekim VII. Yüzyılın kalan bölümü boyunca Kıbrıs'tan her iki taraf da eşit miktarda vergi almağı sürdürüyordu. Yani Roma hukukunda yer alan ikili yönetim bun andan sonra Kıbrıs üzerinde uygulanmağa başlanacaktır. Şimdi bu yapılan antlaşmanın şartlarına bakalım:

²²⁸ el-Belâzurî, a.g.e. ,s. 219; Ebu Ubeyd b. Kasım b. Sellâm, *Kitabu'l-Envâl*, (Çev. Cemalettin SAYLIK), İstanbul, 1981, s. 206. ; H. D. PURCELL, a.g.e. , s. 110.

²²⁹ İbnü'l-Esir, a.g.e. , c. 3, s. 102.

²³⁰ George HİLL, a.g.e. , s. 284.

1. Kıbrıs, yıllık olarak 7200 dinar altını vergi olarak Araplara ödeyecekti.
2. Müslümanların düşmanlarıyla olan savaşlarında Kıbrıslılar, Müslümanlara karşı savaşmayacaklardı.
3. Bizanslılara karşı hareket eden Müslümanlara bu hareketlerinde izin vereceklerdi²³¹.
4. Kıbrıs limanları, Müslüman gemilerine daima açık bulundurulacak, İslam askerleri gerektiği zaman limanlardan yaralanacak ve yerli halk buna engel olmayacaktı²³².

Bu anlaşmadan sonra Müslümanlar, Akdeniz’de rahatça dolaşabiliyorlardı. Kıbrıslılar Müslümanlara saldırılarda bulunmuyorlardı. Kıbrıs halkı onlara yardım etmedikleri gibi aleyhlerinde de başkalarına yardım etmiyorlardı²³³.

Bu anlaşmanın şartları o ana kadar yapılan fetihlerde benzeri olmayan bir durum ortaya çıkarıyordu ki, bu, Kıbrıs Adansın Bizans ile Araplar arasındaki konumunu belirliyordu. İkili ortak yönetim diyebileceğimiz bu ilginç durumu, Kyrris, “Naturel condominium” (tarafsız sahiplik) olarak belirtir²³⁴. Bu, daha önce Roma hukukunda yer almış ve uygulanmış bir durum olarak görünürse de bu dönem için oldukça ilgi çekici ve emsalsiz bir idare tarzıdır. Fakat VII. Yüzyıl boyunca bu idari tarz açısından Kıbrıs, yalnız kalmayacaktır. Anadolu’nun doğusu, İberiya (Gürcistan) ve Ermenistan bölgesi de bu şekilde iki süper güç arasında aynı hukuka tabi tutulacaktır. Bu hukuku, İslam toprak idare sisteminde

²³¹ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 219. ; George HİLL, a.g.e. , s. 285.

²³² Hüseyin ALGÜL, a.g.e. , c. 2, s. 373.; Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, s. 61.

²³³ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 219.

²³⁴ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 189. ; ayrıca bkz. M. Hasanu’z-zaman, *İlk İslam Devletlerinde Ekonomik Strüktür*, (Çev. Sinan ERSOY), İstanbul, 1987, s. 235.

tespit edemiyoruz²³⁵. Tıpkı Kıbrıs gibi buraların vergileri de iki süper güç arasında eşit olarak paylaşılacaktır. Bunun yanında Kıbrıs'tan alınan vergi oranına dikkat etmek gerekir ki bu miktar Bizans'a ödenen miktarla eşittir. Burada Kıbrıs'a kesin ve tam bir egemenlik kurma niyetine Araplarca sahip olunmadığı açıkça ortaya çıkıyor. Öyleyse istenen tam olarak neydi? Neden büyük bir hazırlık yapılmasına karşın Ada tamamen İslam sınırlarına dâhil edilmiyordu? Burada şu cevap verilebilir; Bizans'ın donanma gücünden çekiniliyor olabilir veya Ada halkının sadakatinden şüphelenilmiş olabilir. Bu dediklerimizin bir ispatı olarak, Müslüman-Arapların Kıbrıs'a 653 yılında tekrar sefer düzenlemelerini gösterebiliriz.

Müslümanların Akdeniz'de düşmanlarına karşı mücadelelerinde Kıbrıslılar onların aleyhlerine olmayacaklardı. Bu madde, Kıbrıs'ın bertaraf olması anlamını taşıyordu. Yani bu dönem için Müslüman-Arapların karşısında bir güç olarak belirebilecek deniz gücü Bizans'tan başkası olamazdı. Fakat bir diğer madde olarak Müslümanların düşmanlarına karşı özellikle de Rumlara karşı girişeceği mücadelelerde Kıbrıslılar Müslümanlar yardım ve limanlarını kullandırma gibi bir sözü veriyorlarsa, burada Müslümanlar bu tarafsızlık konusunun bir adım önünde yer almışlardır. Kısacası bu anlaşma her şekilde Müslüman-Arapların lehinedir. Bunlara ilave olarak limanların Müslümanlara açık tutulmasının ticari kaygıları taşıdığı bir anlaşılıyor. Kıbrıs'ı sadece askeri bir üs olarak görmüş olamazlar. Limanlardan Müslüman-Arapların ve özellikle de bu sefer esnasında Müslümanlara yardımda bulunmuş olan Suriyeli denizcilerin uğraş halinde bulundukları deniz ticaretini de hesaba katmış olsalar gerektir. Ayrıca bu şartlar henüz ortaya çıkmış olmasına rağmen İslam donanmasının Kıbrıs'tan

²³⁵ Bu konu için bkz. Mustafa DEMİRCİ, *İslam'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul, 2003, s 56-57.

öteye doğru hareket etmek düşüncesini de taşıdığı izlenimini verir. Çok kısa bir süre sonra Müslümanlar Rodos, Girit ve Ege üzerinden İstanbul önlerinde belireceklerdir.

Bu barış antlaşması yapılır yapılmaz Kıbrıs'ta bulunan Müslüman-Araplar için büyük bir tehlike belirmişti. Bizans, Kıbrıs'ta bu olup bitenler izleyici kalmazdı ve derhal imparatorluk kuvvetini buraya doğru yola çıkardı. Muaviye, Cubicularius Kakorizos'un büyük bir kuvvet ile ona karşı hareket geçtiğini duyunca Arados'a doğru yelken açtı. Bu açıkça bir kaçış mıydı? Yoksa istenilen sonuç elde edilmiş ve yeni bir çarpışmadan fayda çıkmayacağı kanısıyla böylesi faydasız bir olaydan İslam ordusunu sakınmak mıydı? Bu soruya verilecek cevap aslında antlaşma şartlarının kendisinde cevaplanıyor. Dikkat edilirse Bizans'ın Ada üzerindeki hakları tamamen dışlanmadığı gibi bazı hakları da korunuyordu. Fakat Bizans'ın saldırıya geçmesi durumu ise biraz daha farklıydı. Büyük bir güce karşı anlaşılan henüz tam olarak İslam donanmasının karşı koyacak gücü, kabiliyeti ve cesareti oluşmamıştı. Daha önce belirttiğimiz gibi böylesi bir savaşı gereksiz ve muhtemel sonuçları açısından Kıbrıs ile yapılan antlaşma şartları için tehlikeli bulmuş olmalıdırlar. Theophanes, Muaviye'nin Kıbrıs'tan ayrılırken Arados'a doğru yelken açtığını ve buraya yönelik saldırı da bulunduğunu ifade ediyor. Muaviye, donanmasını Castellus'taki limana demirledi ve adadaki küçük bir kasabayla beraber tüm adayı ele geçirmek için mücadeleye başladı. Bunda başarılı olamayınca, Thomorikhos adlı bir papazı Castellus halkına, şehirlerini teslim etmeleri ve onunla bir anlaşma yapmaları ve aksi halde onlarla savaşacağını tehditle bildirmesi için gönderdi. Papaz, ada halkının yanına varır varmaz Muaviye'nin bu isteklerinin bildirdi fakat ada halkı bunları kabul etmedi. Arados kuşatmasının sonuç vermemesi sebebiyle Muaviye, kış mevsiminin

yaklaşması üzerine Şam'a geri döndü²³⁶. Daha sonra Arados Adası 650 yılında ele geçirildi.

3. Kıbrıs'ın İkinci Defa Fethi

İkinci defa Kıbrıs üzerine sefer düzenlenmesinin sebepleri arasında Kıbrıslıların kendilerine yüklenen vergileri aksatmaları ve Rumlara Müslümanlara karşı destek vermeleri gösterilmektedir²³⁷. Her iki neden geçerli olmakla birlikte, sonuçta asıl neden antlaşma şartlarının ihlal edilmiş olmasıdır. 652'de Bizans donanmasının İskenderiye'ye yönelik saldırısına destek verdikleri iddia olunan Kıbrıslıların, Bizans'ın bu saldırısına katıldıkları da iddia edilir. Bu nedenlere dayanarak Muaviye, Kıbrıslılara vermiş oldukları sözü hatırlatmak ve Kıbrıs Adası üzerinde elde etmiş oldukları mevcut durumu korumak amacıyla ikinci Kıbrıs seferine karar vermiş olmalıdır.

653 yılında Ebu'l-Aver kumandasında bir İslam ordusu Kıbrıs'a hücum etti²³⁸. Bu seferdeki donanma gücü 500 parçalık gemi birliğinden oluşuyordu²³⁹. el-Belâzurî bu seferi Muaviye'nin komuta ettiğini²⁴⁰ bildirir de Ebu'l-Aver'in bu ordunun başında olduğu²⁴¹ bilinir fakat Muaviye de bu sefere iştirak etmiş olmalıdır. Ebu'l-Aver'in Ada'ya varmasından önce veya varmasının hemen ardından Kıbrıslıların birçoğu dağlara kaçtılar veya mağaralara saklandılar. Geri kalan bir kısmı ise Lapithos şehrine sığındılar. Ebu'l-Aver bir süre Konstantia'da

²³⁶ Theophanes, a.g.e. ,s. 43.

²³⁷ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 219.; H. D. PURCELL, a.g.e. , s. 110.

²³⁸ Vergi BEDEVÎ, a.g.e. ,s. 61.

²³⁹ el-Belâzurî, .a.g.e. , s. 219.; George HİLL,a.g.e. ,c. I, s. 285.

²⁴⁰ el-Belâzurî, .a.g.e. , s. 219.

²⁴¹ Ebu'l-Farac, a.g.e. , s. 181.; George HİLL,a.g.e., c. I, s. 285.

(Salamis) kaldı²⁴². Daha sonra tüm Adayı baştanbaşa geçip yağmaladı. Araplar, mağaralar içinde yaşayan insanları da yerlerinden sürdüler²⁴³. Aver, Lapithos²⁴⁴ şehrini kuşattı ve teslim olmaları için çağrı da bulunduydu da şehrin surlarına güvenen halk Aver'in bu isteğini reddetti. Reddedilen barış teklifinden sonra Müslüman-Araplar tarafından mancınıklarla şehrin duvarları dövüldü. Sonunda halk, Ebu'l Aver'den canlarının korunması sözünü alarak teslim oldular. Bu şehirde altın ve gümüş eşyalar ganimet olarak alındıysa da bu şehre sığınmış bulunan halka zarar verilmedi²⁴⁵. Çünkü halk canlarının selameti için Ebu'l-Aver'in kendisinden söz almışlardı²⁴⁶. Onarın eğer isterlerse Rum topraklarına gitmelerine veya Ada'da kalmalarına izin verildi. Fakat birçok Kıbrıslı da esir olarak alınmıştı. Bu sefer sonucunda ele geçirilen esirler ve ganimetlerle İslam ordusu geri döndü. Fakat bu seferin sonucu, ilkinden biraz daha farklı olacaktı. Bu kez Ada'daki kontrolü daha sağlam bir şekilde elde tutmak amacıyla Muaviye'nin yeni bir fikri vardı. Muaviye 649'da yapılan antlaşmanın eksiksiz tüm maddelerini tekrar onaylattı. Ayrıca o, Kıbrıs'a hepsi divan defterlerine kayıtlı askerlerden oluşan on iki bin kişi gönderdi. Onlar Ada'ya yerleşip evler ve camiler yaptılar. Muaviye, Ba'lbek halkından bir topluluğu da Kıbrıs'a nakletti. Onlarda orada bir şehir kurdular. Onlar, Muaviye ölünceye kadar orada kaldılar ve maaşlarını da aldılar. Ondandır oğlu Yezid ise, oraya giden asker ve halkı geri döndürdü ve Kıbrıs'ta kurulmuş olan şehrin yıkılmasını emretti²⁴⁷. Olasılıkla Bu sefer

²⁴² George HİLL, a.g.e. ,c. I, s. 285.

²⁴³ Ebu'l-Farac, a.g.e. ,s. 181.

²⁴⁴ KYRRİS, Ebu'l-Aver tarafından kuşatılan ve anlatılan bu gelişmelerin yaşandığı şehrin Lapithos değil Paphos (Baf) olduğunu iddia ediyor. Hatta Paphos'un (Baf) 8 mil Kuzey Batısında yer alan Maa isimli bir köyünde mevcut bulunmuş olduğunu, buradan Arapların içme suyu ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtiyor. Bkz. Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 187.

²⁴⁵ George HİLL, a.g.e. ,c. I, s. 285.

²⁴⁶ Ebu'l-Farac, a.g.e. , s. 181.

²⁴⁷ el-Belâzurî, .a.g.e. , s. 219.

dönüşünde Antalya limanına da Müslüman-Araplarca saldırıldı²⁴⁸. Muhtemelen bu limana sadece ganimet elde etmek için saldırılmıştı.

Bu defa (653 yılındaki saldırı) Ada'ya Araplar kalıcı olmak üzere gelmişlerdi. Çünkü on iki bin kişilik bir askeri garnizon ve Ba'lbek'ten getirilen yerleşmeciler bu düşüncenin açık bir ispatıdır. Bunda birazda Bizans'ın İskenderiye'ye saldırısı karşısında kazanılan zaferin de etkisi olsa gerektir. Bizans donanması karşısında artık savunmadan saldırıya geçmek için gerekli donanma teşkilatı, kabiliyet ve cesaret oluşmuştu. Bundan sonra artık Doğu Akdeniz'de İslam deniz gücünün egemenliği söz konusuydu. Bunun için de Kıbrıs mükemmel bir askeri üs olacaktı. Ayrıca hiç unutulmaması gerekenlerden biri de Ada'nın Akdeniz ticaretindeki önemli rolüdür. Bunu göz ardı etmek mümkün değildir.

Bu düşünceler bu sefere dayanak olmuşsa da Muaviye'nin ölümünden sonra bu amaçlardan uzaklaşmıştı. En azından Ada'ya yerleşme fikrinden. Oğlu Yezid, Muviye'nin ölümünden hemen sonra Kıbrıs Adasındaki yerleşimcilerin neredeyse tamamını geri çekecektir. Yezid'in bu uygulaması çeşitli iddia ve söylentilere neden olmuştur ki, bu iş için Bizans'tan para (rüşvet) aldığı iddia edilmiştir²⁴⁹.

²⁴⁸ Bkz. Majid Ali KHAN, "The Trurthful Caliphs", *İdarah-ı Adabryat-ı Delli*, Delhi, s. 131.

²⁴⁹ el- Belâzurî, a.g.e. , s. 219.

V. KIBRIS'IN FETHİNİN ARDINDAN DOĞU AKDENİZ'DE İSLAM-BİZANS MÜCADELESİ

1.Zatü's-Sevâri Deniz Muharebesi

Hicret'ten sonra 34 senesi (M.655) gibi pek erken bir devirde, henüz Halife Osman sağ ve Suriye'de Muaviye valiyken, onun oluşturduğu Busr b. Ebu Ertâh komutasındaki deniz kuvvetleri, Abdullah b Ebi Serh idaresindeki Mısır filosuyla işbirliği yaparak Herkalius'un oğlu İmparator II. Konstans'ın idaresindeki Bizans deniz filosu ile Likya (Lycia) yani Muğla bölgesi kıyısındaki Finike (Phoenix) şehri önlerinde karşılaştılar²⁵⁰. Teophanes, bu deniz savaşından önceki gece İmparator'un rüyasında kendisini Selanik'te gördüğünü ve bu rüyasını yorumlaması için bir kişiye anlattığını belirtir. Bu kişi, imparatora gördüğü rüyayı yorumlayarak, zaferin düşmana yakın olduğunu bildirir²⁵¹. Bu anlatılan hikâye Bizans İmparatoru'nun Arap donanması karşısında korku içinde olduğunu gösteriyor. Bu durum, Bizans donanmasının imparatoruna güven vermediğini, kısacası henüz ortaya çıkmış Arap donanması karşısında yetersiz olduğunu gösteriyor.

Ertesi sabah ok ve taş atışlarıyla başlayan savaşta, kötü hava şartlarının etkisiyle zor duruma düşen Müslümanlar, alışkın olmadıkları deniz savaşını iyi bildikleri kara savaşına dönüştürme yoluna gitmişlerdi. Gemilerini zincirle birbirine, hatta Rumların gemilerine bağlamak suretiyle kendi harp tarzları olan kara savaşı tarzında kılıç ve kamalarla savaşmağı tercih etmişlerdir. Bizans donanmasının mağlup edildiği, ancak Müslümanlardan da birçok şehidin verildiği

²⁵⁰ P. K. HİTTİ, *İslam Tarihi I*, s. 318.

²⁵¹ Teophanes, a.g.e. , s. 45. ; Abu'l-Farac, a.g.e. , s. 181.

savaş sonunda Rumlardan çok az bir kimse dışında kurtulan olmamıştır²⁵². Deniz, Romalıların kanı ile kızıl bire renk almıştı. İmparator, kimliğini gizleyerek canını kurtarmak için hizmetinde bulunan bir denizcinin kıyafetini giyinmişti. Araplar İmparatorluk gemisine saldırınca imparatora giysilerini vermiş olan adamlarından biri onu alıp başka bir gemiye geçirdi. İmparatora yardım eden bu kişinin kendisi ise imparatorun kıyafetlerini giyinmişti. Araplar bunu yakaladıysa da imparator tüm adamlarını geri de bırakarak İstanbul'a doğru yol aldı(655)²⁵³. Zafer kesin bir şekilde Müslüman-Arapların olmuştu. Savaşın sonunda Romalılardan 20.000 kişinin boğularak sular üzerinde yüzdükleri görülmüştür²⁵⁴.

Toplam olarak 2 bin geminin katıldığı söylenen bu savaşta, Bizans donanmasındaki gemi sayısı hakkında 500 veya 1000 gibi farklı rakamlar belirtilirken, Müslüman Suriye- Mısır birleşik filosunun ise 200 veya daha fazla parçadan oluştuğu yönünde rivayetler vardır²⁵⁵.

İslam tarih kitaplarında bu deniz savaşı Zât'us Savârî "yani direklerin çok olduğu savaş" adını taşımaktadır. Müslüman denizciler, her bir gemiyi bir Bizans gemisine bağlamak suretiyle bu deniz savaşını göğüs göğse yapılan bir kara savaşına haline döndürdüler. Denilebilir ki bu deniz savaşı, ikinci Yermük olmuştu²⁵⁶. Bu savaş sonucunda Bizans donanmasının tamamı yok edilmemişti ama imparatorun da katıldığı büyük bir güç etkisiz hale getirilmiş bulunuyordu. Kıbrıs'ın fethiyle başlayan Akdeniz'deki mücadele, o ana kadarki en büyük savaşı görmüştü. Gerçekten de yelkenli gemilerden teşekkül eden İslam donanmasının

²⁵² İbnü'l- Esir, a.g.e. , c. 3, s. 123; Nihal Şahin UTKU, a.g.e. , s. 174.

²⁵³ Teophanes, a.g.e. , s. 45.; Abu'l-Farac, a.g.e., s. 181.

²⁵⁴ Abu'l-Farac, a.g.e. , s. 182.

²⁵⁵ Nihal Şahin UTKU, a.g.e. , s. 175.; Aydın ÇELİK, *Hicri I. Yüzyılda Mısır* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), f. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1997, s. 48.

²⁵⁶ P. K. HİTTİ, *İslam Tarihi I*, s. 318.

Bizans'a karşı kazandığı bu zafer, sonuçları itibariyle oldukça önemlidir. Çünkü bu zafer yalnızca Bizans'ın doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü sarsmakla kalmamış; aynı zamanda Bizans'a İslam Devleti'nin denizde büyük bir güce eriştiği gerçeğini de göstermişti²⁵⁷. Bu savaşın nedenleri arasında Mısır donanmasının, gemi yapımında kullandıkları keresteye olan ihtiyacı da gösterilmektedir. Savaşın gerçekleştiği Anadolu kıyısının, gemilerin yapımı için önemli olan Urz ve Sir ağaçlarına bolca sahip olduğu ve Bizans donanmasının buradan kereste elde ettiği belirtilir. Bu saldırı ile Bizanslıların, Arapları kereste elde etmek açısından önem taşıyan bu ormanlardan uzak tutmak amacını taşıdıkları ileri sürülmektedir²⁵⁸.

2. Girit ve Rodos'un Fethi

Zatü's Savârî (655) deniz savaşından sonra artık Bizans'ın kalbine doğru adım adım ilerlemenin zamanı gelmişti ki, zaten uzun zamandan beri karadan soluksuz akınlar bu yönde Bizans topraklarına düzenleniyordu. Kıbrıs'a düzenlenen başarılı seferlerden sonra Doğu Akdeniz'de Bizans'ın egemenliği sona ermiş bulunuyordu. Peş peşe gelen bu zaferler Müslümanların gözlerini Bizans'ın başkentine göz dikmelerine neden oldu. Bu doğrultuda anlaşılan Rodos'a iki sefer düzenlenmiştir. Bunlardan ilki Kıbrıs'a düzenlenen ikinci seferin ardından 654 yılında gerçekleşmişti. İkinci ise Belâzurî'nin belirttiğine göre hicrî 52 yılında gerçekleşmişti²⁵⁹.

Fakat bu amaç doğrultusunda ilerlerken güvenli bir şekilde hareket etmeninde farkında olan Müslüman-Araplar hedefin rotasında bulunan her önemli adayı ele geçirmeği düşünüyorlardı. Bu adalardan biri Rodos ve diğeri de Girit

²⁵⁷ Nihal Şahin UTKU, a.g.e. , s. 177.

²⁵⁸ Aydın ÇELİK, a.g.e., s. 121.

²⁵⁹ el-Belâzurî, a.g.e. ,s. 338.

olacaktır. Rodos Kıbrıs'ın fethinin ardından Müslüman-Arapların ilk akınına uğrayan ada oldu. Kıbrıs'ın feth edilmesinden sonra Muaviye, yine Hz. Osman'a başvurarak bu sefer Rodos adasının fethi için izin istedi. Halife, Kıbrıs'ta alınan başarı ve zaferin güvencesiyle Rodos'a da izin verdi. Muaviye'nin Rodos üzerine gerçekleştireceği seferin hareket noktası Sayda limanı oldu²⁶⁰. Rodos'a düzenlenen bu ilk seferi Abu'l-Aver komuta etti. Abu'l-Aver'in önce Kos adasına ardından Girit'e saldırdığını ve arkasından da asıl hedefi olan Rodos'a yöneldiğini Abu'l-Farac belirtmektedir²⁶¹. Adanın simgesi durumundaki 1300 yıllık²⁶² oldukça ağır olan ve bronzdan yapılmış olan heykel ganimet olarak alındı²⁶³. Bu bronz heykel Edessalı (Urfalı) bir Yahudi tüccara satıldı²⁶⁴. Teophanes, bu heykelden elde edilen bronzun 900 deve ile taşındığını belirtiyor²⁶⁵. Bu sefer öyle görünüyor ki, Kıbrıs adasına düzenlenen ilk sefer gibi, istenilen etkiyi Rodos üzerinde oluşturmadı. Çünkü ikinci İstanbul kuşatmasının hemen öncesinde Rodos'a ikinci bir akın daha yapıldığı görülüyor.

Hicrî 52 (672) yılında Muaviye, Rodos adasına ikinci bir sefere karar kıldı. O, Cünâde b. Ebi Ümeyye el-Ezdî komutasındaki İslam donanmasını Rodos'a gönderdi; Cünâde, Rodos'u savaşarak feth etti. Muaviye, Müslümanlardan bir topluluğun Rodos'a yerleştirmesini Cünâde'ye emretti (654)²⁶⁶. Bu arada Kıbrıs'a yerleştirilen askeri garnizon gibi bu adaya da askeri birlikler yerleştirilmişti.

²⁶⁰ İrfan AYCAN, *Muaviye b. Ebi Süfyan*, s. 93.

²⁶¹ Abu'l-Farac, a.g.e. , s. 181.

²⁶² Theophanes, a.g.e. , s. 44.

²⁶³ A. A. VASİLİEV, a.g.e. , s. 370.

²⁶⁴ Theophanes, a.g.e. , s. 44. Abu'l-Farac, a.g.e. , s. 181.

²⁶⁵ Theophanes, a.g.e. , s. 44.

²⁶⁶ el-Belâzurî, a.g.e. , s.338.; Theophanes, a.g.e. , s. 44.; Halife b. HAYYAT, bu seferin tarihini biraz daha geç vermekle beraber, bu sefere Alkeme b. Cünâde el- Hacerî ve Alkame b. El-Ahsem'in de katıldıklarını belirtmektedir.bkz. Halife b. HAYYAT, a.g.e., s. 279.

el-Belâzurî, Rodos adasının, civarındaki adaların en verimli olduğunu savunuyor ve bu adada zeytin, üzüm ve diğer meyvelerin ve bir ada için çok önemli olan tatlı suyun var olduğunu bildiriyor. Bu pozitif değerler Rodos'u İstanbul'a düzenlenecek seferler için Kıbrıs'tan sonraki bir üs ve ikmal yeri haline getiriyordu. Gerçekten de böylesi bir adanın Müslüman-Arapların eline geçmesiyle Bizans'ın kalbine düzenlenen seferlerde Araplara büyük faydalar sağlamış olmalıdır.

Rodos adasının ele geçirilmesinden sonra Müslüman-Arapların büyük bir zafer kazandıkları Zatü's- Savârî'nin ardından İstanbul'a hareket edilecekti. İlk İstanbul kuşatmasının ardından Müslüman Araplar bir başka stratejik yönden öneme sahip bulunan Adaya gözlerini diktiler bu Girit adası idi. İkinci İstanbul kuşatmasının arifesinde Rodos ikinci defa fethini gerçekleştiren Cünâde b. Ebi Ümeyye 674 yılında Girit'i de ele geçirmeği başardı.

3. İstanbul'un Müslüman-Araplarca Kuşatılması

Muaviye'nin denizcilikle ilgili yapmış olduğu tüm faaliyetlerde ve Akdeniz'de yaptığı tüm fetihlerin daha ilk adımından itibaren İstanbul'un hedeflendiği ileri sürülmektedir. Bu görünüşte mantıklı gelmekle beraber bu amacın Muaviye'nin aklında ne zaman oluştuğu bilinmez ama bu kadar erken bir zamana indirgeme yanlış olur. Çünkü denizcilik alanında henüz iş başı yapmış bir topluluğun bu kadar cesareti kendinde bulması fazlaca sıra dışı görünüm çizer.

Muaviye gibi kurnaz bir yöneticinin bu kadar basit düşüneceğine ihtimal vermek güçtür. Kaldı ki, Doğu Akdeniz'de Suriye sahillerinin ve Mısır'ın denizden gelebilecek tehlikelere açık olması Müslüman-Arapları donanmalarını

oluşturma işine hemen sarılmalarına neden oldu. Kıbrıs'ın fethindeki en önemli amaç, buradaki Bizans egemenliğini kırmak ve burada bulunan donanma üslerini etkisiz hale getirmektir. İslam devletinin en büyük rakibi ve hedefi Bizans olmuştur. Karadan indirilemeyen büyük darbe denizden indirilebilirdi. Fakat bu düşünce hemen bu işin başlangıcında değil. Bu amaçla Muaviye, İstanbul'u kuşatmağı ve belki de Büyük Roma'nın son temsilcisine yani Bizans'a son vermeğı düşlüyordu. Bu fikrini gerçekleştirmek için fazla beklemedi ve ilk İstanbul seferini 668'de düzenledi.

Bu seferden önce İslam devleti içinde büyük sorunlar ortaya çıkmıştı. Muaviye, Hz. Ali'nin halifeliğine karşı isyan ediyor ve İslam dünyasında onarılmaz ayrılıkların temelini atıyordu. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayan gerilim bu dönemde en üst seviyeye çıktı. Hz. Ali'ye biat etmeyen Muaviye, bu siyasi gerilimde Suriyelileri de arkasına almağı başardı. Netice yaşanan iç savaşlar sonucunda Bizans karşısında sağlanan ilerlemeler birden durdu²⁶⁷. Muaviye, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere sahabelerin önde gelenlerini ve evlatlarını kendisi ve oğlu Yezid için bertaraf etmeğı başardı. Ardından Bizans ile olan mücadelesine devam etti.

VII. asrın ortasından itibaren Bizans hükümeti özellikle İstanbul, Anadolu ve Balkan Yarımadası'yla meşgul olmak zorunda kaldı. Fakat bu memleketler küçülmüş halleriyle dahi Lombardlar, Slavlar, Bulgarlar ve Arapların sürekli tehdidi altında kaldı²⁶⁸. Konstantin IV. (668–685) zamanında imparatorluk en nazik devirlerinden birini yaşadı. Arap donanması Ege Denizini ve Çanakkale Boğazını aşarak Marmara'ya girdi ve Kizikos (Erdek civarı) limanına yerleşti.

²⁶⁷ Bu dönem İslam Devletinin iç siyasi olayları için. Bkz. Abdulhalik BAKIR, *Hz. Ali Ve Dönemi*, s. 207–264.

²⁶⁸ A. A. VASİLİEV, a.g.e. , s. 371.

Araplar, burasını üs olarak kullanmak suretiyle defalarca ve her defasında neticesiz olarak İstanbul'u kuşattılar. Bunlar her sene genellikle yaz aylarında yeniden İstanbul'u kuşatmağa başlıyorlardı Araplar İstanbul'u alamadılar. Çünkü imparator, şehrin bu tip saldırılar karşısında sunulması için şehri her şeyiyle hazırlatmıştı²⁶⁹.

Muaviye, Yezid'i veliaht tayin etmek istiyordu. Muaviye oğlunu bu yönde terbiye edebilmek için önemli işlerle vazifelendirdi. Bu amaçla Muaviye'nin yaptığı ilk iş ise onu İstanbul'un kuşatılmasına gönderilecek ordunun başına getirmek oldu²⁷⁰. Yezid, babası tarafından İstanbul'un Kadıköy yakasında (Chalcedon) kışlamakta (668–9) olan Fadâlet'ubn 'Ubeyd el- Ensârî kumandası altında çıkarılmış olan askeri seferi desteklemek ve daha Muaviye'nin sağlığında onun tarafından veliaht olarak tayin edilmesine yan gözle bakması muhtemel bulunan bu ordu mensuplarına bir cevap olmak üzere gönderilmişti. Yezid ve Fadâle tarafından 669 yılının ilkbahar mevsiminde başlatılan kuşatma aynı yılın yaz mevsiminde kaldırılmıştı²⁷¹. Bu kuşatmada oldukça büyük gayretler gösterilmesine rağmen sonuç alınamamıştı. Fakat bu kuşatmanın asıl kahramanı, iyice yaşlanmış bulunan Ebâ Eyyûb' el-Ensârî'dir; kendisi vaktiyle Hz. Peygamber Medine'ye hicretinde onu kendi evinde misafir etmiş ve sonradan onun ordusunda "bayraktar" olarak vazife görmüştür. Yezid'in kumanda ettiği kuvvetler arasında onun da bulunuşu daha çok onun sağlayacağı maneviyat sebebine dayanıyordu. İslam tarih kitaplarında verilen bilgiye göre Ebu Eyyûb, kuşatma esnasında dizanteriye tutulup şehit olmuş ve İstanbul surları önünde gömülmüştü. Kuşatmanın kaldırılmasından kısa bir süre sonra onun kabri, Hristiyan Rumlar tarafından bile kutsal olarak kabul edilmiş ve kuraklık

²⁶⁹ A. A. VASİLİEV, a.g.e. , s. 372.

²⁷⁰ Ünal KILIÇ, *Yezid b. Muaviye*, İstanbul, 2001, s. 46.

²⁷¹ P. K. HİTTİ, *İslam Tarihi I*, s. 319.

zamanlarında yağmur duasında bulunmak üzere Rumlar tarafından ziyaret edilir olmuştur²⁷².

İstanbul üzerine yöneltilen ikinci hücum ve kuşatma yedi sene savaşı (H. 54–60/M. 674–80) diye adlandırılan çatışmalar esnasında gerçekleşmiştir. Aslında İstanbul surları önünde iki filonun savaşmasından ibarettir²⁷³. Bu uzun süreli ağır kuşatma, düzenli olarak yaz aylarında başlayıp kışa kadar devam etti. Müslüman-Arapların kışlası, Kapıdağ Yarımadası üzerinde kurulmuştu. Buradan İstanbul’a hareket ediliyor ve kuşatma sürdürülüyordu. Fakat uzun zamandır Araplara gülen talih Bizanslıların yanına geçiyordu. “Grek ateşi” denilen yanıcı bir silahla Arapların saldırılarına kaşı koymağa başladılar. Bu Arapların daha önce karşılaşmadıkları bir silahtı ve bunun karşısında tamamen çaresizdiler. Bunun yanında Araplar arasında yayılan salgın hastalıklar İslam ordusuna ağır kayıplar verdiriyordu. İstanbul’un kararlı bir şekilde savunulması ve salgınlar sebebiyle bu kuşatmanın devamının olumlu bir sonuç vermeyeceği düşüncesini uyandırmıştır ki, sonunda Araplar çekilmeğe karar verdiler.

İstanbul, kurtuluşunu Yunanlı mühendis Kallinikos’un tam zamanında yaptığı bir icada borçluydu. Kallinikos, Arapların Suriye’deki yurdunu istila etmesinden sonra Bizans İmparatorluğuna kaçmıştı. Ateş uzun süreden beri savaşlarda kullanılıyordu. Karada okçular uçları çabuk alev alan bir karışım ile ıslatılmış bez parçalarıyla sarılı okları ateşe vererek fırlatıyorlardı. Daha önce Rodos’ta gerçekleşmiş bir deniz savaşında gemilerde bu silah kullanılmıştı. Kallinikos bunu tesadüf eseri bulan kişi olabilir ya da Grek ateşinin kullanımını mümkün kılacak mekanizmayı mükemmelleştiren kişi olabilir. Bu buluş sadece

²⁷² İbnü’l-Esir, a.g.e. , s. 466. ; Philip K. HİTTİ, *İslam Tarihi I*, s. 319.

²⁷³ P. K. HİTTİ, *İslam Tarihi I*, s. 320.

İstanbul'u kurtarmakla kalmamış aynı zamanda geleceğin Bizans donanmasının başlıca silahını da sağlamıştı²⁷⁴.

İslam donanması bu başarısız İstanbul kuşatmasının ardından geri dönmek için yelken açtı. Donanma dönüş yolunda fırtınaya yakalanarak büyük kayıplar verdi. Akdeniz sahillerindeki bu fırtınada gemilerin çoğu da Sylleum (Antalya'nın biraz doğusunda Senik civarında) kayalıklarına çarparak Cibyrrhaeotae donanması tarafından hücumu uğradı. Sadece birkaç bu saldırıdan Arap gemisi kurtularak geri dönebildi²⁷⁵.

Batılı tarih yazarları Arapların bu kuşatmağı kaldırmak zorunda kalışlarını sadece Bizans'ın kurtulması olarak değil, özellikle Hristiyan âleminin bütünüyle çökmesinin önlenmiş olması düşüncesiyle de önemli bulmaktadırlar²⁷⁶.

VI. VII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA KIBRIS'IN İSLAM-BİZANS ARASINADKİ DURUMU

1. Muaviye Dönemi

Aslında yukarıda anlattığımız gelişmelerin nerdeyse tamamı Muaviye'nin faaliyetleridir. Muaviye, Şam valisi olduğu andan itibaren İslam tarihinde büyük bir rol almış oluyordu. Özellikle bu yüzyılda Bizans ile olan ilişkilerde tek isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Konumuz itibariyle burada onun direkt veya dolaylı olarak Kıbrıs tarihi ile ilgili olan faaliyetleri üzerinde duracağız.

²⁷⁴Lionel CASSON, *Antikçağda Denizcilik ve Gemiler*, (Çev. Gürkan ERGİN), İstanbul, 2002, s. 107.

²⁷⁵Şahin UÇAR, "Müslümanların İstanbul'u Feth Etmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara", *Selçuk Dergisi*, Yıl. 2, Sayı1, Aralık-1986, s. 67.; Nihal Şahin UTKU, a.g.e. , s. 183.

²⁷⁶Işın DEMİRKENT, a.g.m. ,s. 234.

Muaviye, Suriye topraklarının fethinde Müslüman-Arap ordusunun içinde yer almış ve özellikle Suriye Filistin bölgesindeki savaşlarda bulunmuştur. Kendisi bu sebeple Suriye-Filistin topraklarını yakından tanıma fırsatını yakalamıştır. Daha sonra, Muaviye Şam valiliği görevine tayin edilmişti. Bu savaşlar esnasında Muaviye Bizans'ı her açıdan yakından tanımıştı. Bu tecrübeleri, Muaviye'nin Bizans'a karşı girişeceği harekâtlarda ona büyük avantajlar sağlayacaktı. Suriye-Filistin limanlarının Akdeniz için önemini ve yeni ele geçirilen bu toprakların güvenliği için önemini anlayan Muaviye, gözlerini Akdeniz'e dikti.

Suriye'nin fethinden kısa bir müddet sonra Akka'da Bizanslılar tarafından oluşturulmuş olan gemi tezgâhlarını ele geçirdi ve bu tesisleri ilk İslam deniz filosunu meydana getirmek için kullandı²⁷⁷. Muaviye, bu tersanelerden faydalanarak Kıbrıs seferini gerçekleştirmişti. Ayrıca bu bölgelerde yaşayan ve köklü bir denizcilik geleneğine sahip bulunan halktan da sonuna kadar akıllıca istifade etti. Çünkü ağırlıklı olarak Hicaz bölgesinin Araplarından oluşan bu topluluk denizler hakkında özellikle de Akdeniz hakkında bilgileri yoktu. Muaviye, Bizans ile olan mücadelesinde karada bir hayli başarılar elde etti. Fakat belirttiğimiz gibi Suriye sahillerinin Bizans donanma gücünün saldırılarına karşı açık bir tehlike içerisindeydi. Bununla beraber Kıbrıs Bizans donanmasının en yakın üssü olmak durumundaydı. Bu sebeplerden dolaydır ki, Muaviye ilk deniz seferinin bu Adaya düzenlenmesi için yoğun çabalar sarf etti. Öncelikle Hz. Ömer'e bu sefer için başvurarak izin istedi. Fakat olumlu bir cevap alamadı. Daha sonra yakın akrabası olan Hz. Osman'a aynı şekilde başvurdu ise de Halifenin ilk cevabı olumsuzdu. Tekrar bu isteğinde ısrarlı bir şekilde devam edince Hz.

²⁷⁷ P.K. HİTTİ, *İslam Tarihi I*, s. 307.

Osman Muaviye'ye bu sefer için izin verdi²⁷⁸. Muaviye, kısa sürede bu seferi gerçekleştirdi ve Müslümanlar bu ilk deniz seferinde başarıya ve zafere ulaştılar.

Muaviye ile birlikte Kıbrıs, yeniden huzursuz günlere geri dönüyordu. Çünkü Araplarla- Bizans arasında özellikle VII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir mücadele sahası durumuna düşecekti. Muaviye tarafından gerçekleştirilen bu ilk sefer sonunda Araplarla Kıbrıslılar arasında bir antlaşma imzalandı. Daha önce belirttiğimiz bu şartlar Müslüman-Arapların lehine olmakla beraber daha önce Kıbrıs için görülmemiş bir yönetim şekli ortaya çıkıyordu. Kıbrıs, sanki Bizans'a bağlı değilmiş gibi kendi iradesiyle Araplarla antlaşma yapıyordu. Bunun da ötesinde Adayı Arapların ele geçirmelerine rağmen Bizans'ın kendileri üzerindeki haklarını saf dışı etmiyorlardı. Kıbrıslılar, her iki tarafa karşı sorumlu bulunuyorlardı²⁷⁹. Bu oldukça ilginç bir durumdur. Böylesi bir durumun Roma idari toprak hukukunda olmasına rağmen, o ana kadar yeni İslam devletinde böylesi bir uygulama söz konusu değildir²⁸⁰. Muaviye, bu şekilde Ada'nın tek hükümdarı olmak niyetini taşııyordu²⁸¹. Onu bu düşünceye yönelmede mutlaka bazı etkenlerin rolü olmalıdır. Belki de Kıbrıslılara güven duymadı veya bu Adaya yerleşmek ve burayı İslam sınırlarına dâhil etmek için gerekli şartlara sahip bulunmuyorlardı.

649 yılında yapılan bu antlaşmaya Kıbrıslıların sadık kalmadıkları görülmektedir. Bunun üzerine Muaviye, ikinci Kıbrıs seferini düzenledi ve bu kez Araplar, Ada halkına karşı daha acımasızca davrandılar. Bu seferden korkuya kapılan Kıbrıslıların bir bölümü mağaralara sığınırılsa da Abu'al-Aver

²⁷⁸ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 218–219.

²⁷⁹ Ebu Ubeyd, a.g.e. , s.206.

²⁸⁰ . Mustafa DEMİRCİ, a.g.e., s.56–57.

²⁸¹ George HİLL, .ag.e. , s. 284-285.

komutasındaki Müslüman-Arap birlikleri bunları bulundukları yerlerden çıkarırlar ve karşı koyanları da ölümle cezalandırırlar²⁸². 649'da yapılan antlaşma şartları tekrar kabul edildi. Bu defa Muaviye, Ada hakkında farklı düşünceler içerisindedir. Muaviye, Ba'lbek halkından bir topluluğu Kıbrıs'a nakletti; onlar da orada şehirler kurdular. Muaviye, Kıbrıs'a hepsi divan defterine kayıtlı askerlerden oluşan on iki bin kişilik bir askeri garnizon gönderdi²⁸³. Buraya gönderilen halk ve askerler Muaviye'nin ölümüne kadar orada kaldılar. KYRRİS, 653 yılında düzenlenen ikinci seferin ardından imzalanan bu antlaşma için, Kıbrıslıların artık Bizans'ın onları korumaktan yoksun olduğu geçeceğini kavradıktan sonra bu antlaşmağı imzaladıklarını belirtiyor²⁸⁴. Aslında 649'daki antlaşma, belki de Kıbrıslıların bu Arap saldırısının geçici olacağı ve Bizans'ın kendilerini koruyabileceği düşüncesiyle imza edilmişti. Durumun ne kadar ciddi olduğunun farkına varamamışlardı. Bu olasılık da geçerli olabilir. Vergilerini aksatmaları ve daha da önemlisi İskenderiye'ye yönelik Bizans saldırısına destek vermeleri bunun kanıtı olarak da gösterilebilir.

Fakat 653 yılındaki antlaşmayla, Kıbrıslılar için durum çok farklı olmuştu. Çünkü bir yıl öncesinde İskenderiye üzerine yapılan saldırıda Bizans donanması başarılı olamamıştı. Buna ilave olarak da Araplar istedikleri vakit Kıbrıs'a çıkartma yapabiliyorlardı. Belki de Kıbrıslıların önemsemediği ilk antlaşma, bu defa onlar için kaçınılmaz bir gerçek olarak karşılarına çıkmıştı. Muaviye, Adayı bir Arap adası yapmak fikrini, 12.000 kişilik askeri garnizonu ve bir miktar Arap halkını buraya yerleştirmekle gösteriyordu. Fakat Muaviye'nin de daha önce büyük bir olasılıkla taşımış olduğu şüphelerinden yoksun olduğunu düşünmek hata olur. Çünkü hala Ada üzerinde tek başına egemenlik kurmağa çalışmıyordu.

²⁸² Abu'l-Farac, a.g.e. , s. 181.

²⁸³ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 219.

²⁸⁴ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 189.

649 antlaşması, Muaviye'nin ve sonraki halifelerin ve Bizans imparatorlarının üzerinde uzlaştıkları bir duruma sahiptir. Sonraki yapılan antlaşmaların neredeyse tamamı bu ilk antlaşmanın temel maddeleri üzerine oturtulmuştur.

Kıbrıs üzerindeki bu yaklaşım “ikili idare” veya “Naturel Condominium” (tarafsız ortak Sahiplik)²⁸⁵ olarak izah edilir. Kıbrıs, bu şekilde hem Bizans hem de İslam devleti tarafından kabul edildi. Öyle ki bu ikili ortak sahiplik, daha sonra Ermeni bölgesi ve İberiya (Gürcistan) için de kabul edildi. Tüm bu bölgelerin gelirlerinin eşit olarak paylaşımı da kabul edildi. Bu durum, Muaviye'nin İstanbul'un kuşatması için düzenlediği seferler sonucunda netlik kazandı. O sırada Suriye'de, Lübnan Dağı'na sığınan ve Bizans'ı destekleyen Merdailer, halifelikte büyük endişe yaratıyordu. Bu durum üzerine Muaviye, bedeli Bizans imparatorluğuna küçük bir haraç ödemek olan otuz yıllık bir barış anlaşması imzalamak zorunda kaldı. Justinian II. Tarafından zorla dayatılan şartlar; yıllık vergi olarak 365.000 altın, 365 köle ve 365 iyi cins at Araplar tarafından ödemekti²⁸⁶. Kıbrıs, Ermenistan ve İberiya (Gürcistan) gibi tartışmalı bölgeler Araplarla Bizanslıların Kondominiumu (İkili tarafsız ortak yönetim) altında gelirleri paylaşılacak topraklar olarak kabul edildi²⁸⁷. Buna ilave olarak Müslüman-Arapları sıkça rahatsız eden Merdailerin Lübnan'dan çekilmesi şart koşuldu. Aslında burada Kıbrıs ilk örnek olmakla beraber, bu bölgeler her iki süper gücün, kuvvetlerinin tam olarak yenilemediği yerlerdir. Bir nokta da buralarda iki devlet arasında tampon bölge oluşturmağa çalıştıkları düşünülebilir. Bu ikili ortak sahipliğin Kıbrıs için bazı olumlu sonuçları da vardı. Mesela, 653 seferinde tahrip olunan Konstantia (Salamis)'in yeniden inşası için Kıbrıslılara

²⁸⁵ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 189

²⁸⁶ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 191.

²⁸⁷ M. V. LEVÇENKO, a.g.e. , s. 116. ; Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 191.

finansman desteğini Bizans sağlamıştı²⁸⁸. Bunların yanı sıra Ada'ya Muaviye tarafından yerleştirilen Arap askerleri ve halkı'nın Kıbrıslılar ile ilişkileri nasıldı? Bu konuda KYRRİS, Ada'da Müslümanların yaşadığı bölgeler ile yerli halkı arasında herhangi bir sınırın bulunmadığını tam tersine bunlar arasında gündelik hayatın sıradan bir şekilde devam ettiğini belirtiyor²⁸⁹.

Kıbrıs'a yerleştirilen bu Arap topluluğu için bir şehrinin kurulduğu el-Belâzurî tarafından bildiriliyor²⁹⁰. Bu şehirden şu ana kadar bir kalıntı tespit olunmamıştır. Bunun bir nedeni ve belki de en büyük nedeni bu şehrin kısa zamanda terk edilmesidir. Bu terkin ardından Kıbrıslıların bu şehri tahrip etmeleridir. Fakat burada bir husus daha göze çarpmaktadır ki, ileriki bölümlerde göstereceğimiz gibi, Muaviye tarafından Ada'ya yerleştirilen topluluğun tamamı geri dönüş yapmamıştı. Bu geriye kalanlar Ada'da yaşamağa devam etmişlerdir. Costas KYRRİS, st. Constantine the Jew'in 723'te Ada'ya yaptığı gezide burada Arapların hala var olduğunu ve bunların Kıbrıslılarla bir arada yaşadığına şahit olduğunu belirtiyor²⁹¹. Muaviye'nin yerleştirmiş olduğu bu halkın geri çağrılmasında bahsedilen şehir tahribatının anlatıldığı kadar korkunç olmamamsı lazım geliyor. Fakat sonralarda durum farklı olmuş olabilir. Belki de bu Arap topluluğu Kıbrıslılar arasında asimile olmuşlardır. Bu Arap şehrinin kalıntılarının bulunamıyor olmasında erken dönem Müslüman-Arap mimari tarzının da etkisi de olabilir. Bilindiği gibi bu devirde ilk İslam şehirleri genellikle kolay temin edilen fakat sağlam ve kalıcı olmayan kerpiç veya benzeri basit malzemelerle inşa ediliyordu. Doğal olarak bu malzemelerle inşa edildiyse tespit olunması güç olabilir.

²⁸⁸ Costas P. KYRRİS, a.g.e., s. 189.

²⁸⁹ Costas P. KYRRİS, a.g.e., s. 189.

²⁹⁰ el-Belâzurî, a.g.e., s. 219.

²⁹¹ Costas P. KYRRİS, a.g.e., s. 189.

Bu dönemde Ada'nın ekonomik durumu fazlasıyla kötüdür. Bizans ve Arapların saldırıları arasında sıkışan Kıbrıslıların ekonomik açıdan bir darboğaza düşmeleri doğaldı. 649 ve 653'te gerçekleşen ve ikincisi birincisine göre daha ağır olan saldırılar karşısında nakitte olan mal varlıklarının kaybetmişlerdi. Kıbrıslıların yerel bakır madenine güvenmekten ve oralarda çalışmaktan başka çıkarları da kalmamıştı²⁹². Öyle görünüyor ki Kıbrıs, tarihi boyunca Ada'nın en büyük doğal zenginliği olan bakır madenini böylesine vahim bir anda hayatı için değerlendirmek şansına sahipti. Ada ismini aldığı bu maden sayesinde ekonomik faaliyetlerine devam edebilmiştir.

2. Yezid b. Muaviye Dönemi

Yezid'in saltanatta kaldığı dönem çok kısadır. Bu nedenle Yezid'in Kıbrıs ile ilgili faaliyetleri kısıtlı olmakla beraber çok önemli bir gelişmenin yaşandığı dönemdir. Bu, babası Muaviye tarafından Kıbrıs'a yerleştirilen Arapların geri çekilmesidir. Yezid'in bu kararı almasında tam olarak neyin etkin olduğu tartışma konusudur. Fakat tam olarak kesin sebebi bilinmemektedir.

Yezid, babası Muaviye b. Ebu Süfyan'ın tek veliahtı idi. Muaviye daha sağlığında iken kendi saltanatının devamı ve oğlunun saltanatını garanti altına almak için gerekeni yaptı. İslam tarihinin o dönem için tüm ileri gelenlerinin zorla veya başka şekillerde biatını temin etti. Muaviye'nin ölümünden sonra da Yezid, artık İslam halifeliğinden saltanata dönüşen bu makama oturdu. Yezid döneminde iç karışıklıklar nedeniyle organize fetih hareketlerine pek rastlanamaz. Ancak babası Muaviye'nin vasiyeti üzerine yeniden Kuzey Afrika valiliğine getirilen Ukbe b. Nafi kendi çabalarıyla, Kuzey Afrika'da Bâğiye, Erbe, Tahert, Sûs el-

²⁹² Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 190.

Aksâ gibi yerleşim merkezlerini Bizanslılar ve Berberilere karşı savaşıarak ele geçirmişti²⁹³.

Yezid'in Bizans'a karşı seferlere son verdiği görülmektedir. Daha iktidara geçer geçmez yaptığı konuşmada, Bizans'a karşı izleyeceği politikayı şu şekilde tarif ediyordu: “Muaviye, sizi deniz gazasına gönderdi. Ben Müslümanlardan herhangi birini deniz seferine sevk etmeyeceğim. Muaviye, sizi kışın Bizans diyarına gönderip (sevâtî) gaza ettirdi. Ben sizleri böyle bir sefere de göndermeyeceğim...”. Yezid'in bu konuşmada söylediklerine bağlı kalarak halifelik yaptığı sürece Bizans'la savaş yapmadığı söylenebilir. Yezid'in Bizans'a karşı düzenlenen seferleri durdurması, Bizans'ın cesaretlenmesine yol açmış olmalıdır. Daha önceki seferler neticesinde ele geçirilen topraklara iskân olunan Müslüman halkın güvenliği açısından da bu kararın olumsuz etkileri olduğu söylenebilir²⁹⁴.

Yezid'in bu sözleri söylemesindeki amacı tam olarak nedir, bilinmez ama buna içindeki huzursuzluğun ve onun hilafetinin onaylanmamasının da etkisi olsa gerektir. Bir de Yezid'in yetiştiği ortam da bu nokta gözden kaçırılmamalıdır. Yezid, babası tarafından çölde tam bir Arap gibi yetiştirilmesi için onu küçük yaşlardan itibaren akrabası olan bir çöl aşiretinin yanına verilmişti. Ayrıca babasının sahip olduğu servet nedeniyle gayet rahat bir hayat süregelmisti. Daha çok gençliğinde şiir, sanat, av ve zevk ve safa ile meşgul olmuştu. Askerlik konusunda da yeterli güç ve kabiliyete sahip değildi²⁹⁵. Tüm bunlara dikkatle bakıldığında dış politikadaki genel ve özel olarak Kıbrıs ile ilgili tutumu daha kolay anlaşılabilir.

²⁹³ İrfan AYCAN- İbrahim SARIÇAM, *Emeviler*, s. 35.

²⁹⁴ Ünal KILIÇ, a.g.e. ,s. 362.

²⁹⁵ Yezid'in yetişmesi ve karakteri ile ilgili olarak bkz. Ünal KILIÇ, a.g.e. , s. 33–66.

Yezid, Kıbrıs'a 653 yılında düzenlenen sefer ve ardından yapılan antlaşma sonunda Muaviye tarafından yerleştirilen 12.000 kişilik askeri garnizonu ve Ba'lbek'ten yerleştirilen halkı Ada'dan geri çekti. Rodos Adasında yerleşmiş bulunan askerler ve halk da aynı şekilde Yezid tarafından geri çekildiler²⁹⁶. el-Belâzurî'nin kaydettiğine göre Yezid bu adalardaki askerlerin ve Müslüman halkın geri çekilmesi için Bizans imparatorundan rüşvet almıştı²⁹⁷. Bu iddianın doğruluk payı tartışılabilir. Zira Yezid'in böylesi bir rüşvete ihtiyacı olabilir miydi? İslam devletinin başına geçmiş, Suriye gibi verimli ekonomik açıdan mükemmel bir yerde babasından kalan miras ona yeterli gelmiyor muydu? Bunun cevabı tam olarak bilinemez ama Kyrris, Yezid'in Kıbrıs'tan yaptığı bu geri çekilme işine ilginç bir açıklama yapıyor. Kyrris'e göre, Muaviye'nin 678 yılında Bizans ile yapmış olduğu anlaşmanın Araplar tarafından şart koşulan maddelerinden biri de Lübnan'da bulunan 12.000 Merdai'nin Bizans tarafından geri çekilmesiydi. Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid'in aynı miktara Kıbrıs'ta bulunan Arapları geri çekmesi bu önceki anlaşmayla irtibatlıdır. Kyrris, bu yaklaşımdan Araplar ve Bizans arasındaki dengenin gözetilmesinin sonucunun çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır²⁹⁸. Fakat Kyrris, burada bir noktayı gözden kaçırıyordu. Bu geri çekilme işlemi sadece Kıbrıs ile sınırlı kalmıyordu. Aynı şekilde Rodos Adasındaki Müslüman-Araplar da geri çekiliyordu. Bu iki adadan çekilen toplam kişi sayısı 678 anlaşmasındaki Merdailerin sayısından oldukça fazladır. Bu da önümüze, karşılıklı bir mütekabiliyetten uzak bir görünüm ortaya koyuyor. Bizce bu durum biraz da bu iki süper gücün karşılaşmış oldukları başka sorunlarla ilgilidir. Mesela Yezid için iç meseleler gündemi oluştururken, Bizans için ise batıdaki Avar, Bulgar ve diğer tehlikeler ile meşgul olmak söz

²⁹⁶ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 219-220.; Casim AVCI, *İslam-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003, s. 75.; George HİLL, .a.g.e. , s. 285.; Vecdi AKYÜZ, a.g.e. , s. 291.

²⁹⁷ el-Belâzurî, a.g.e. , s.219-220. ; George HİLL, .a.g.e. , s. 285.; Vecdi AKYÜZ, a.g.e. , s. 291.

²⁹⁸ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 191-192.

konusuydu. Bu nedenlerden ötürü çok kısa zaman içerisinde karşılıklı ödünler verilebiliyordu. Öyle görülüyor ki Yezid'in vermiş olduğu bu ödün, o ana kadar ki en büyük ve riskli olanıydı. Buralardan bu şekilde çıkmanın sonuçları Emeviler için ağır sonuçlar doğurabilirdi. Fakat korkulan o an için olmadı.

Kıbrıs'tan geri çekilmenin ardından Müslüman Arapların kurmuş oldukları şehir tahrip edilmiştir²⁹⁹. Bu şehrin nasıl bir görünüme sahip olduğuna dair bilgiler neredeyse hiç yok gibidir. Bu nedenle Arapların geri çekilmesi sonucunda bu şehirde yaşanan tahribatın boyutlarını tespit etmek olanaksızdır. Ancak kaynakların bildirdiğine göre burada bulunan camiler ilk etapta yıkılmıştır. Fakat şehrin tamamen ortadan kalkmadığını görüyoruz. Daha sonraki dönemlerde bu Ada'ya gidenler burada Arapların hala mevcut olduklarını ve iki halkın bir arda sınırlar olmaksızın yaşadıklarını kaydetmişlerdir³⁰⁰.

3. Abdulmelik b. Mervan Dönemi

Mervan b. Hakem oğlu Abdulmelik, babasının bıraktığı halifelik sandalyesini güçlkle elde edebildi(685)³⁰¹. Ancak halifeliğini yalnız Suriye ve Mısır eyaletleri tanıdı. Hicaz ve Irak, Abdullah b. Zübeyr'in idaresi altında bulunuyordu. Mısır'a kadar bütün Kuzey Afrika İslam devletinden neredeyse kopmuş, bu parçalanmadan faydalanmak isteyen Bizans, Suriye'ye karşı akınlara başlamıştı³⁰². Ayrıca iç isyanların tehlikeli boyutlara varması Abdulmelik'i fena sıkıştırmıştı. Irak'ta isyan eden Muhtar es-Sakafî ile mücadele etmesi gerektiğini de dikkate alan Halife Abdulmelik, İmparator IV. Konstantinos'a elçi göndererek

²⁹⁹ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 220.

³⁰⁰ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 189.

³⁰¹ İrfan AYCAN- İbrahim SARIÇAM, *Emeviler* ,s. 56.

³⁰² Hakkı Dursun YILDIZ, "Abdulmelik b. Mervan", *İ.A. , T.D.V. , c. 1,İstanbul, 1988, s. 266.*

Muaviye döneminde yapılan anlaşmanın yenilenmesini istedi. Anlaşmağa göre; Halife İmparator'a daha önceden ödediği vergi miktarını artırıyor ve yıllık 365.000 dinar, 365 savaş esri ve 365 iyi cins at ödemeği kabul ediyordu (65/685)³⁰³.

Yezid'in ardından çok kısa bir süre halifelik yapan II. Muaviye ve Mervan b. Hakem dönemlerinde Suriye'deki iç karışıklılardan yararlanan IV. Konstantinos Müslümanlarla yaptığı anlaşmağı bozmuş ve Bizans kuvvetleri Malatya'yı tahrip etmişti. Müslümanlar Maraş'ı dahi terk etmeğe zorlanmışlardı.

Abdumelik b. Mervan (65–86/685–705) Emevi tahtına çıktığında Toros ve Amanos dağlarında yaşayan Merdailer Emevi devleti için problem olmağa devam ediyorlardı³⁰⁴. Cerâcime (Merdailer) halkı el-Lukûm dağında, Karabaya (ez-Zâc) madeni yakınındaki, Beyyas ile Bûkâ arasındaki şehirde yaşıyordu. Bu halka Curcûme de denilmekteydi³⁰⁵. Merdailer, Amanos ve Toros dağlarının sarp bölgelerinde ve Antakya'nın bataklık kısımlarında oturmakta idiler. İslam'ın ilk yıllarında Bizanslılara karşı düzensiz kuvvetler temin ediyorlardı. Araplar Antakya'yı ele geçirdikleri zaman Merdialer ihtiyat kuvvetleri vermeği ve karakol birlikleri sıfatı ile Amanos geçitlerini gözetlemeği kabul ettiler. Suriye'ye giriş ve çıkış noktalarına hâkim küçük geçitlerdeki kalelerde Araplara ile birlikte askeri kuvvetler bulundurdular. Bunlar cizyeden vergisinden muaf tutulmuşlardı ve anlaşmalara göre savaş meydanında toplanan ganimetten pay almakta idiler. Merdailer, kelimenin en geniş manasıyla başıbozuk kuvvetler olup savaş ve akınlar sayesinde geçimlerini sağlıyorlardı. Yarı göçebe halinde yaşıyorlar

³⁰³ Casim AVCI, a.g.e. , s. 75.

³⁰⁴ Casim AVCI, a.g.e. , s. 75.

³⁰⁵ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 228. ; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 2, İstanbul, 1992, s. 374.

yıldırım gibi gelip yıldırım gibi gidiyorlardı. Kim para verir ise onun hesabına savaşıyorlardı³⁰⁶. Daha sonra Müslüman-Araplar için tam bir baş belası oldular. Mardailer bu suretle Bizans'ın teşvik ve tazyikleri ile sürekli olarak Müslümanlara karşı problem yaratıyorlardı. Bizans bunları tıpkı Müslümanların sınır bölgelerine yerleştirdiği Avasım ve Sugur kuvvetleri gibi kullanıyordu. Bizans'ın sınır bekçileri olduğu gibi aynı zamanda Müslümanlara karşı her zaman kullanmağa hazır bir siyasi yaptırım silahıydılar. Muaviye döneminde Bizans, bunları kullanmaktan geri durmamış ve Muaviye'yi barış istemek zorunda bırakmağı başarmıştı.

25 yıl sonra Mardailer yeniden ortaya çıktılar. Bu, İbnü'z- Zübeyr'e karşı sonsuz bir mücadeleye girmiş olan ve Emevilerden Amr el-Asdak'ın 69–70 (688–689)'te çıkardığı isyanın sıkıştırdığı Abdulmelik zamanına rastlıyordu³⁰⁷. Justinian II, tekrar Mardailer Müslümanlar üzerine kışkırtmağı başardı. Halife Abdulmelik, ulusal bir isyan halini alan ve halifenin tüm dikkatinin yoğunlaştığı bu isyan sırasında İmparator, bunları Lübnan'ın güneyine doğru saldırıya geçirtti. İki tehlike ile başa çıkmayacağını düşünen Abdulmelik, barışı yine satın almak zorunda kaldı (688)³⁰⁸. Bütün bu olumsuz şartlar karşısında Halife, Humeyd b. Hureys el-Kelbî ile Kureyb b. Ebrehe el-Himyerî'yi kıymetli hediyelerle birlikte İmparator'a barış elçisi olarak gönderip barış istemek zorunda kaldı³⁰⁹. İki İmparatorluk arasında yapılan antlaşmada şu şartlar üzerinde uzlaşıldı: İmparator Mardailerin taburlarını Lübnan'ın dışında tutup onların saldırılarını durduracaktı.

³⁰⁶ H. LAMMES, “Merdeiler”, M.E.B., *İ.A.*, c. 7, İstanbul, 1970, s. 757.; el-Belâzurî, a.g.e., s. 229.; A. A. VASILIEV, a.g.e., s. 273.

³⁰⁷ H. LAMMES, a.g.e., s. 758.

³⁰⁸ C. E. BOSWORTH, a.g.e., s. 7.

³⁰⁹ Casim AVCI, a.g.e., s. 75.; Teophanes, a.g.e., s. 61.

Abdulmelik, Bizanslılara her gün için 1000 dinar, bir at ve bir köle verecekti³¹⁰. Aynı zamanda Kıbrıs, Ermeni bölgesi ve İbariya'nın (Gürcistan) gelirlerini eşit olarak paylaşacaklardı. II. Justinian da, Magistrionos Pavlos'u Abdulmelik ile antlaşma şartlarını onaylatmak üzere Emevi ülkesine göndermişti. Bu anlaşmanın düzenlenmesi için Halifenin yanına gelen elçinin iyi ağırlandığını Teophanes'ten öğreniyoruz³¹¹. Bu da, iki süper güç arasındaki ilişkilerin düşmanca olmasına rağmen bürokratik ilişkilerde saygının ön planda tutulduğunu gösteriyor.

Burada Kıbrıs'ı ilgilendiren kısım antlaşma maddelerinde Kıbrıs, Ermeni bölgesi ve İbariya'nın (Gürcistan) gelirlerinin iki devlet arasında paylaşımıydı. Aslında 649'dan beri bu eşit paylaşım söz konusudur. 649 ve 653 antlaşmalarında Kıbrıs, iki devlete de eşit miktarda vergi vermeği kabul ediyordu. Bunun Kıbrıs üzerindeki mevcut durumda herhangi bir değişikliğe neden olacak bir antlaşma olmadığı açıktır. Akdeniz'deki var olan durum aynen korunmuş oluyordu.

Abdulmelik'i çok sıkıştıran çapulcu Merdailer'e gelince; bunların Lübnan'dan çekilmesini İmparator, Abdulmelik'e garanti ediyordu. II. Justinian, Merdaileri Anadolu'ya yerleştirme kararını aldı ve onları Antalya bölgesine yerleştirdi³¹². Bizans bu insanlardan denizci olarak yararlanmayı umuyordu ki, bunları daha sonraları güney Anadolu, Peloponnes, Kefelonya ve diğer bazı adalarda görmek mümkündür³¹³.

³¹⁰Teophanes, a.g.e. , s. 61. ; Abu'l-Farac, a.g.e. , s. 187. ; Casim AVCI, a.g.e. ,s. 75. ; George HILL, a.g.e. ,s. 286. ; Costas P. KYRRIS, a.g.e. ,s. 191. ; H. D. PURCELL, a.g.e. ,s. 110.

³¹¹Teophanes, a.g.e. , s. 61.

³¹²Ernst HONIGMANN, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret İŞILTAN), İstanbul, 1970, s. 38. ; H. LAMMES, "Merdeiler", İ.A. , s. 758.

³¹³Bkz. A. A. VASILIEV, a.g.e. , s. 273.

690'lı yıllara gelinince her iki taraf için de durum değişecekti ve belki de bu değişimden en fazla Kıbrıs etkilenecek ve bu gelişmeler sonucunda acı çekecekti. Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Arap İmparatorluğunun birliği, yeniden kurulmuş oldu. Halife Abdulmelik, Abdullah b. Zübeyr'in işini böylelikle bitirdikten sonra Bizans'a karşı aşağı yukarı on beş yıldır durmuş olan ve ilk sıralar haraç ödeyerek barış sağladığı savaşa yeniden başladı. Abdulmelik'in yaptığı para ve ekonomi düzenlemesi yine bu sıralarda olmuştu. Onun idaresi döneminde idare teşkilatının millileştirilmesi veya Araplaştırılması göze çarpar. Grekçeyi tamamıyla söküp atmağı başaramamış ise de, Abdulmelik hesap işlerinde ve resmi kayıtlarda kullanılan Grekçe yanına Arapça tabirler de yerleştirmeği başarmıştır³¹⁴.

Abdulmelik'in bir diğer önemli teşebbüsü ise ilk İslami parasının basılmasıdır. Araplar her ne kadar Abdulmelik'ten önce de gümüş ve bakır sikkeler basıyor iseler de bunu Bizans ve İran tipinde yapmaktaydılar³¹⁵. Yani bunların bir yüzünde Bizans imparatorları Heraklius ve Konstantinos'un resimleri vardı, diğer yüzünde ise Bizans sikkelerinde görülen dört basamaklı haç resmi bulunuyordu. Bu yeni paraların kenarlarında ise "Bismil-lâh Lâ İlâhe İllalâh Vahdedü Muhammedun Resulullâh" yazısı yer almaktaydı³¹⁶. Abdulmelik'in bu yeni girişimini yaşanan bazı olaylardan sonra olduğu rivayet edilir. Bu rivayetlere göre, Abdulmelik, Mısır'daki dokunan kumaş ve yapılan Papirüslerin üzerlerinde Hristiyan dini motiflerini görünce İslam ülkelerinde bunların kullanımını ayıplamış ve bunların bu şekilde üretilmelerini yasaklamıştı. Bunların yerine İslami motiflerin kullanılmasını emretmiş ve para basımını da bu şekilde

³¹⁴ H. LAMMES, "Suriye", M.E. B. , İ.A. ,c. 11, İstanbul, 1970, s. 53.

³¹⁵ Juluis WELLHAUSEN, *Arap Devleti ve Sukutu*, (Çev. Fikret İŞILTAN), Ankara, 1953, s. 103.

³¹⁶ Abdulhalik BAKIR, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, Ankara, 2002, s. 209.

gerçekleştirmişti³¹⁷. Bu sadece para basımı konusunda basit bir yaklaşım içeren rivayetler toplamıdır. Beşinci yüzyıldan yedinci yüzyıla kadar bütün Akdeniz’de yakın-Doğu’nun zengin kasabalarında, kuzey Afrika’nın pazarlarında, İtalya’nın limanlarında, Fransa ve İspanya’da manastır ve kalelerin civarında bir sikke, Bizans İmparatorluğunun Solidus’u, piyasadaki diğer paralar üzerinde üstünlüğe sahip olmuştu. Yedinci yüzyılın son on yılında bu birlik bozuldu. Bu ana kadar Araplar uzunca bir zamandır tarih sahnesindedirler. Akdeniz’in siyasi ve dinsel haritasını kısa sürede değiştirmişlerse de parasal haritasını henüz değiştirmemişlerdi³¹⁸.

Emevilerle başlayan Arap egemenliği artık bu devirden itibaren İslam devletinin de Arap İmparatorluğu haline gelmesine neden oldu. Abdülmelik, tüm kurumlarıyla Arap İmparatorluğunun özgünleşmesini hedefliyordu. Abdülmelik, divanları daha doğru bir anlatımla Haraç divanlarını Araplaştırma uygulamasını da başlatmıştı. Divanların Araplaştırılmasına paranın Araplaştırılması eşlik etti. Devletin mali yapısını pekiştirme ve iktisadi hayatını takviye etme yolunda önemli bir adımdı bu; çünkü bu girişim parlar üzerindeki yazıları Pehlevice ve Yunancadan çevirmenin ötesine geçiyordu³¹⁹. Bu nedenle halife Abdülmelik 693³²⁰ yılında kendi parasını Şam’da bastırmağa karar verdi. Ertesi yıl da Haccac, Halife’nin Şam’da bastırdığı paranın yanında o da, Kufe’de para bastırarak onu izlemiş oldu. Aynı düşünce etkisiyle o zamana kadar Suriye’de Yunanca, Irak’ta Farsça olarak tutulan resmi defterler, bunları tutan görevliler eskiden olduğu gibi

³¹⁷ Bkz. Bahriye ÜÇÖK, *İslam Tarihi, Emeviler-Abbassiler*, Ankara, 1968, s. 47–48.

³¹⁸ Carlo M. CİPOLLA, *Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*, (Çev. Ali KARACAN), İstanbul, 1993, s. 21.

³¹⁹ Abdulaziz DURİ, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, (Çev. Sabri ORMAN), İstanbul, 1991, s. 44.

³²⁰ Bu sikkenin kesim yılı olarak 692’de gösterilmektedir. Bkz. Teophanes, a.g.e. , s. 63.

yine Arap olmayan kişilerce yürütülmekle birlikte bundan sonra Arap dilinde yazılmağa başlandı³²¹.

Paraların Araplaştırılması olayının ekonomik önemi vardı. Abdülmelik. b. Mervan'ın yeni devlet sistemini uygulamaya koyması, devleti geçiş döneminden çıkarıp, yabancı etkilerden kurtardı. Askeri yönden Bizans nüfuzunun durdurulmasından sonra Araplar, altın sikke ile ilgili Bizans'ın egemenliğine karşı rekabet etmeğe başladılar³²². Aslında İslam dinarı, İslam-Arap devletinin ekonomik bağımlılığının bitişini ve Müslümanların uluslararası parasal üstünlüğünün başlangıcını ilan etmişti³²³.

İşte bu ekonomik gelişmelerin iki süper güç arasındaki olumsuz faturasının karşılığını daha önceki problemlerde olduğu gibi yine Kıbrıs ödeyecektir. Abdülmelik, Bizans'a ödemek zorunda olduğu vergiyi bu yeni bastırdığı yeni İslam dinarlarıyla yapmak isteyince Bizans İmparatoru şiddetle buna karşı çıktı. Ayrıca el-Belâzurî'nin, Abdülmelik'in tahta çıkar çıkmaz Kıbrıs adasının ödemekte olduğu vergiyi 1000 dinar arttırdığını belirtmesi ise şüphelidir. Bu şüpheyi uyandıran nokta ise Ada'nın vergisinin Emevi halifesinin tahta çıkar çıkmaz yapmasıdır. Öyle tahmin ediyoruz ki, bu 1000 dinarlık artırım 692 veya 693 yılında gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü tahta çıkar çıkmaz Bizans ile problem yaşamamak uğruna kendi adına küçültücü bir antlaşma yapmayı tercih etmişti. Bunun yanı sıra Abdülmelik'in iç sorunları hallettikten sonra Bizans'a karşı takip ettiği barış politikası yerini saldırgan bir tutuma bırakıyordu. Abdülmelik'in

³²¹ Neşet ÇAĞATAY, a.g.e. , s. 449.

³²² Faysal es-Sâmir, "Nahzatu't-Ticâreti'l-Arabiyyeffi'l-Usûri'l- Vüstâ el- İslâmiyye", (Çev. Abdulhalik BAKIR), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler I*, Ankara, 2004, s. 536. ; Aydın ÇELİK, Hicrî I. Yüzyılda Mısır, s. 124.

³²³ Faysal es-Sâmir, a.g.e. , s. 537.

Bizans karşısında en korkusuz olduğu bu dönemde Kıbrıs Adasının vergisini artırması uydundur.

Teophanes, Abdülmelik'in bu yeni İslam paralarıyla gönderdiği vergiyi Justinian'ın yeni tip baskıya sahip oldukları için kabul etmediğini belirtmektedir. Ayrıca, Justinian'ın aptalca bir şekilde barışı bozduğunu ileri sürüyor. Arapların gönderdiği paranın ağırlık ve kalite olarak kusurunun olmadığını ancak İmparatorun bu paralardan kaygılandığını belirtiyor³²⁴. Öyle ise ortada tamamıyla ekonomik kaygılar vardı. Yukarıda da açıkladığımız gibi bu yeni İslam paralarının tedavüle giriyor olması ve hele bun paranın Bizans tarafından kabul edilmesi Bizans parasının Akdeniz dünyasındaki mutlak üstünlüğü sona erdirirdi. Bundan dolayı dini motiflerden ziyade Arap dinarının kendisi korku yaratıyordu.

Bu yaşanan gerilimin ardından II. Justinian, Arapları Kıbrıs'ın vergisinden hariç tutmak gibi bir nedenle Ada halkını zorunlu olarak göç ettirdi. Ada'nın yerli halkının yanında hâlâ Ada'da yaşayan Araplar da bu zorunlu göçe dahil edildiler. Bu Araplar ilk defa tutsak olarak Kyzikos'a (Kapıdağ) götürüldüler. Bu detay, 680'de Arap garnizonun geri çekilmiş olmasına rağmen bir miktar Arap'ın geride Kıbrıs'ta kaldığını ispat eder³²⁵. Bu sırada Ada'da bulunan Araplar olasılıkla sivil veya sivilleşmiş (ex-militar) askerler veya ayrılmak için sebebi olmayanlar veya belki de halifenin ajanları idiler. Kıbrıslıları Kyzikos'a nakletmedeki amaç her durumda Abdülmelik'i Kıbrıs'ın paylaşılan vergisinden yoksun bırakarak 688 anlaşmasını böylece bozmaktı. Bununa birlikte bu hareketin arkasında ihtimalden, Bizans için askeri ve belirli oranda deniz gücü göz önüne alındı. Kıbrıslıların, Kyzikos'ta Karabisonoi'nin komutası altında denizci ve donanma uzmanı olarak

³²⁴ Teophanes, a.g.e. , s. 63. ;ayrıca bkz. George HİLL, a.g.e. , s. 287.

³²⁵ Bkz. Abu'l-Farac, a.g.e. , s. 188.

kullanılmaları düşünöldü³²⁶. Kyrris, aynı şekilde Abdulmelik'in de Kıbrıslılardan bir kısmını Suriye bölgesine göç ettirdiğini belirtiyor. Fakat bunun tersine, el-Belâzurî, bu zorunlu göçün el- Velid tarafından gerçekleştirildiğini kaydediyor. Olasılıkla karşılıklı yapılan bu işin aynı zamanda yapılmış olması ihtimali daha uygun bir düşünce olur. Burada Kyrris'in tespitine hak vermek yerinde olacaktır³²⁷. İmparator Kıbrıslılar için burada yeni bir şehir inşa ettirmişti. Bu şehrin adı Bizans İmparatorunun adına nispet olarak Justinianoplois olarak adlandırılıyordu. Kıbrıslıların patrikleri de buraya getirildi ve kendisi tüm bölgenin (Hellaspont= Çanakkale bölgesi) tek patriği olarak tanındı. Kıbrıslılar bu işte, iki süper gücün karşılıklı mütekabiliyet esası üzerine oynadıkları oyunlar sonucunda yurtlarından çıkarılmış oldular.

Fakat bu sürgün durumu uzun sürmedi. Yedi veya on yedi yıl sonra (698/9 veya 705'te) bu nakil işi Bizans için düş kırıklığı yarattı. İmparatorluğun genel vaziyetiyle alakalı olsa gerek, yeni İmparator Tiberios III. Apsimaros tarafından veya II. Justinian'ın ikinci saltanatında bu sürgün edilen Kıbrıslılar yurtlarına geri döndüröldüler. Bizans, Justinianopolis'tekileri geri gönderirken Araplar da Suriye'ye Kıbrıs'tan buraya yerleştirilenleri Kıbrıs'a geri gönderdiler³²⁸. Fakat Teophanes'in kaydettiğine göre Kyzkos'tan geri dönüş için yola çıkan Kıbrıslıların birçoğu, bu geri dönüş yolculuğu sırasında bir kısmı hastalıktan bir kısmı da boğularak öldüler³²⁹.

Adanın piskoposu ve ada halkı tekrar geri dönünce, başpiskopos tekrar Konstantia ve Kıbrıs başpiskoposu unvanını aldı. Fakat piskopos ve onun

³²⁶ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 196.

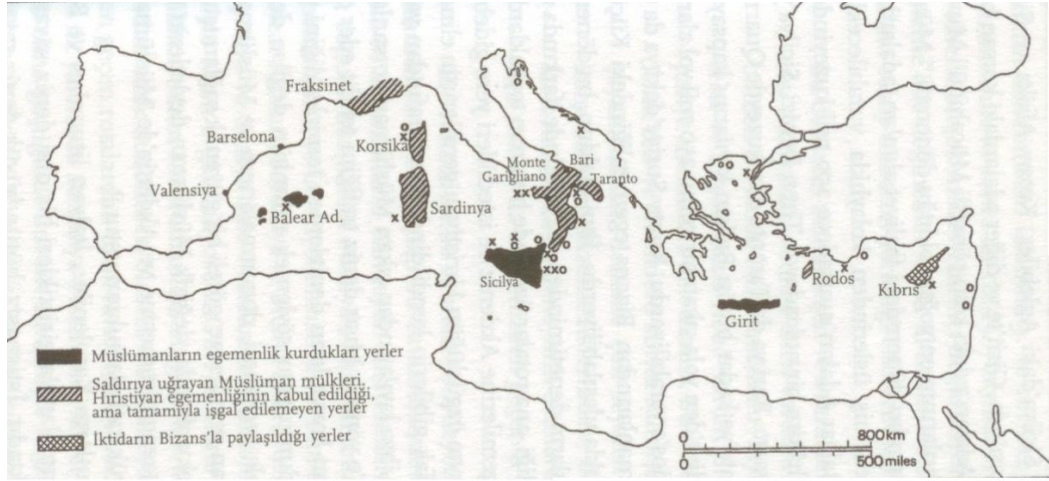
³²⁷ el-Belâzurî, a.g.e. , s. 221. ; Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 196.

³²⁸ Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 198. ; H. D. PURCELL, a.g.e. ,s. 111.; Philip NEWMAN, a.g.e. , s. 81. ; George HİLL, a.g.e. , s. 289.

³²⁹ Teophanes, a.g.e. , s. 63.

yardımcıları belgelerini tüm Kıbrıs ve “Nova Justiniana” (Justinianopolis) adına imzalamağa devam ettiler. Bu şekilde bir zamanlar yaşadıkları bu zorunlu göçü anmak maksadıyla bunu uygulamayağa devam etmişlerdi³³⁰. Bundan sonra Kıbrıs, Araplarla Bizans arasındaki bu konumunu sürdürdü. Bu Bizans’ın Kıbrıs üzerinde onuncu yüzyılda tekrar tek başına egemenlik kurmasına kadar sürüp gitti.

Harita 2. Akdeniz’de İslam-Bizans Mücadelesi ve Ortak Yönetilen Yerler



John PRYOR, Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş, s.111.

³³⁰ George HILL, a.g.e., s. 290.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS'IN SOSYAL, KÜLTÜREL ve EKONOMİK DURUMU

I. SOSYAL ve KÜLTÜREL DURUMU

1.Kıbrıs'ın Etnik Yapısı ve Nüfusu

Ada'nın ilk sakinleri hakkında Kıbrıs ile ilgili araştırma yapanların büyük çoğunluğu, Ada'nın ilk yerli halkının Anadolu'dan geldiklerini kabul eder. Bu konu hakkında, Dr. Achille Emilionides Histoire de Chypre (Kıbrıs Tarihi, Paris, 1963) adlı kitabında şöyle demektedir: “Kıbrıs'ın ilk sakinleri Milattan önce IV. Bin yıllarında, muhtemelen Anadolu kıyılarından gelip Ada'ya yerleşmişlerdir. Bunlar adet ve eşyalarını da beraberinde getirmişlerdir. Gelenlerin hepsi değilse de çoğunluğu kafatası ölçüleri bakımından, yuvarlak kafalı (Brachycephole) idi”, böyle bir tespitin Yunanlı bir yazara ait oluşu ayrı bir değer taşımaktadır³³¹. Bunların Kıbrıs'a en yakın kara parçası olan Anadolu'dan neden göç ettikleri belirsizliğini korurken kesin olarak söylenecek nokta ise; Kıbrıs'a tesadüfen değil, Kıbrıs Adasını tanıyarak toplu bir göçün gerçekleştirilmesidir. Bu insanların Anadolu'yu terk etmesine çok önemli bir olay neden olmuş olmalıdır.

Yapılan kazılardaki elde edilen kalıntılara göre; Kıbrıs'ta ilk insan izlerine Neolitik devirde rastlanmıştır. Reymond Feana'a göre de bu ilk yerleşimciler Kıbrıs'a Anadolu'dan geçmişlerdir³³². Çünkü Antakya'nın güneyinde çıkarılan Neolitik devir seramikleriyle Kıbrıs neolitik seramikleri arasında büyük benzerlikler tespit olunmuştur³³³. Ayrıca aynı bölgede bulunan obsidyenden

³³¹ Cemal Arif ALAGÖZ, a.g.e. , s. 20.

³³² M. Tevfik TARKAN, a.g.e. , s. 43.

³³³ M. Tevfik TARKAN, a.g.e. , s. 43.

yapılmış olan aletlerin Anadolu'dan geldiği tespit edilmiştir. Kıbrıs'a ilk ayak basanlar ve yerleşip ilk çağ medeniyetlerini kuranların Anadolulu olduklarına şüphe yoktur. Yunanlıların yayılmacı siyaset izlemelerinden ve ticari kolonizasyon hareketlerinden çok önceleri Kıbrıs'ta yoğun bir yerli nüfus ve yerleşmeler mevcuttu. Kıbrıs hiçbir zaman bir Yunan veya Grek adası olmamıştır. Irki olarak hiçbir alakaları olmadığı halde Ada'da Yunan-Rum kültürünün tesiri Bizans döneminde Ortodoks Hristiyanlığının baskısı ile görülmüştür. Hristiyanlığın yayılma devrinde hâkim rol oynayan Yunan medeniyetinin tesiri altında kaldıkları için kimliklerini unutmaya ve kendilerini Rum-Hristiyan olarak görmeğe başladılar. Bu bunalım, uzun yıllar boyunca Ada halkının Bizans'ın baskıcı Ortodoks İmparatorlarına karşı tavır almalarıyla devam etti. Ancak Yoğun Bizans -Ortodoks baskısı sözünü ettiğimiz etkiyi gerçekleştirdi.

O halde görünen odur ki; Kıbrıs Adası'nda kendilerini Rum sanan halk topluluğunun aslında etnolojik açıdan Greklerle veya Rumlarla bir köken ortaklığı veya bağı yoktur. Tarihin tuttuğu ışık bizlere bunu göstermektedir. Karamanlı Hristiyan Türkler gibi; evvelce kabul ettiği Hristiyanlığın etkisi altında kalan fakat ırksal kökenini, dil ve ananeleriyle koruyan Hristiyan sandığımız Hristiyan Türkler³³⁴.

Bundan başka, daha önce Ada'da Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları görülmektedir. Ada'da Roma dönemde önemli oranda Yahudi nüfusu söz konusuydu. Bunun nedeni ise Filistin ve Kudüs'teki Yahudilerin ayaklanmaları ve oralardan sürülüp Mısır ve Kıbrıs'a yerleşmeleridir. Yahudiler Kıbrıs'ta da bu isyankârlıklarını sürdürdüler ve 115'te Artemion adlı liderleriyle ayaklandılar. İki yıl süreyle taşkınlıklarını o denli yürüttüler ki Salamis'in büyük bir bölümünü

³³⁴ Naci KÖKDEMİR, *Kıbrıs*, s. 21.

harabe haline getirdiler. Bu dönemde çoğu Hristiyan olan 350 bin kişinin öldürüldüğü söylenmektedir³³⁵. Yahudiler kısmen Ada'ya egemen de oldular. Bu isyan, Doğu Akdeniz'in büyük bölümünde özellikle Mısır'da ve Kyrene'de de (Bingazi) oldu³³⁶. Roma imparatoru Tiriyanus (Trijanus), 117'de Lucius komutasında bir ordu gönderip isyanı bastırdığı gibi senatodan çıkardığı buyrukla Yahudileri Ada'dan sürgün etti. 1571'de Türklerin Ada'yı fethetmesine kadar Ada'ya Yahudi sokulmadı.

600'lü yıllarda Bizans İmparatorluğunun nüfusu aşağı yukarı tespit edilebilmiştir. Bu dönemde Bizans imparatorluğunun nüfusu 17 milyona yaklaşmıştı: Suriye ve Filistin 1,9 milyon (zayıf bir ihtimalle), Mısır 3 milyon, Anadolu 5 milyon, Bizans hâkimiyetindeki balkanlar 2 milyon, Kıbrıs 100.000 ve Kuzey Afrika'daki ve İtalya'nın Bizans kontrolünde kalan bölgelerde nüfus eşit orandadır³³⁷. Bizans için bu tespit edilen rakamlar, tamamıyla olmasa dahi gerçeğe çok yakın olabilirler. Kıbrıs'ın 100.000 kişilik bir nüfusunun olması biraz abartılı gibi görünüyor. 100.000 rakamı bir ada için o döneme göre oldukça kalabalık bir nüfusun olduğuna işaret eder. Kıbrıslıların Arap akınlarına karşı olan mücadeleleri göz önüne alındığında bu rakamın abartılı olduğu kanısı uyanabilir. Bizce Gerçek nüfusu 100.000'nin altında olsa gerektir. Çünkü bu devrilerden daha önce Kıbrıs, gerçekten çok etkili olan doğal afetlerin sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştı. Roma devrinde Kıbrıs'ın çeşitli bölgeleri birkaç defa şiddetli depremlerle sarsıldı. Bunların en önemlileri 76, 77, 332, 334 ve 345 yıllarında gerçekleşti. Bu depremler hayli can ve mal kaybına sebep oldular. Özellikle IV. asırda gerçekleşen depremler, Salamis'i tamamen harap etti ve Şehrin büyük bir kısmı deniz altında kaldı. Konstantin II., şehri yeniden inşa ettirmek zorunda kaldı

³³⁵ Kaynaklarda verilen bu rakam abartılmıştır. .

³³⁶ B. Hakkı HAKERİ, a.g.e. , s. 84.

³³⁷ Walter KAEGİ, a.g.e. , s. 53.

(350). Bu defa Salamis'e İmparatorun adına izafeten Konstantia adı verildi. Aynı depremler, Baf'ta da geniş ölçüde yıkıma sebep oldu. Yıkım o kadar büyük ve halk bu bölgeye yerleşmekte o kadar isteksizdi ki, şehir uzun müddet yeniden inşa edilmedi. Bu durum, Salamis'in yeni adıyla Konstantia'nın yeniden önem kazanmasına sebep oldu³³⁸.

Depremlerin yanı sıra, IV. Asrın ilk yarısında Ada'da 36 yıl devam eden kuraklık ve kıtlık baş gösterdi. Halk, kabileler halinde başka memleketlere göç etmeğe başladı. İmparator, Kıbrıs halkına uzun müddet parasız yiyecek dağıttı. Buna rağmen göçlerin ardı arkası kesilmedi. Neticede Kıbrıs, nüfus bakımından çok zor bir duruma düştü³³⁹. Bunların yanı sıra 542/43 yıllarında ortaya çıkan korkunç bir veba salgını tüm Yakın-Doğuyu etkilemişti. Kıbrıs gibi Yakın-Doğu'nun Akdeniz'deki ilk durağının bu korkunç salgından payını aldığı sanılmaktadır. Tüm bu doğal afetler ve salgın hastalıkların Kıbrıs nüfusu üzerinde önemli derecede tahribat yaptığı kesindir. Fakat Ada nüfusu hakkında Sayın Kaegi'nin yaptığı bu tespit dışında ne öncesi ne de sonrası için bir değerlendirmeğe tesadüf etmedik.

Ancak şunu da hemen hatırlayalım ki, Muaviye tarafından Ada'ya 12.000 kişilik bir Arap garnizonu ve Ba'lbek'ten getirilip yerleştirilen sivil Arap halkı da bir müddet Ada'da kalmışlardı. Daha önce belirttiğimiz gibi bu Arap askerleri ve sivil yerleşimciler Muaviye'nin oğlu Yezid tarafından Ada'dan geri çekilmişlerdi. Fakat daha sonra tespit edildiği gibi Araplardan hatırı sayılır miktarda Ada'da kalanlar olmuştu³⁴⁰. Bunların da Kıbrıs nüfusu ve etnik yapısı üzerinde kesinlikle etkileri olmuş olmalıdır.

³³⁸ Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, s. 56.

³³⁹ Vergi BEDEVİ, a.g.e. , s. 56.

³⁴⁰ Bkz. Costas P. KYRRİS, a.g.e. , s. 189.

2. Bizans Döneminde Kıbrıs'ın Dini Yapısı ve Kıbrıs Dili

Tarih öncesi devirlerde ve Roma egemenliğinin büyük bir kısmını da içine alan dönemde Kıbrıs Adasının inanç kültü Anadolu ile paralellik göstermişti. Bu etkilerin Ana tanrıça kültü olarak belirtisi sonraki devirlere kadar gelebilmişti. Tarihsel dönemde Paphos (Baf)'ta en büyük Aphrodite tapınaklarından biri vardı. Bu tapım Kıbrıs'a Kuzey Suriye'den gelmişti³⁴¹. Anadolu kaynaklı bu inanç kültü Kıbrıs'ta Hristiyanlığın yayılmasına kadar devam etti.

Kıbrıs, Roma egemenliğindeyken Roma sınırları içerisinde yeni bir din doğuyordu. Bu Hristiyanlık diniydi ki, Kıbrıs bu din için ilk yayılma yerlerinden biri olacaktı. Hz. İsa'nın ardından havarileri bu yeni dini yaymak için dağıldılar. Yeni devrin ilk yarım yüzyılında Kıbrıs misyonerlik faaliyetleri için gözde bir yer oldu. Burası Hz. İsa'nın havarileri tarafından misyon çalışmaları için adeta işgal edildi. Havarileri Kıbrıs'a yönelten Ada'ya ilişkin tavsiyelerden söz edilir³⁴². Hz. İsa'nın 12 havarisinden yani en yakın inanç ve eylem arkadaşlarından biri olan ve Hristiyanlık tarihinin ulularından sayılan Barnabas, Kıbrıs Ada'sının en önemli merkezi olan Salamis'te dünyaya gelmişti³⁴³. Yahudi Levi kabilesinden olan Barnabas, Ada'nın Hristiyanlaşması için çalışan önde gelen şahsiyetlerdendir. Gerçek ismi Josef (ya da Joses) olan Barnabas, Augustus zamanında Kıbrıs'ta doğdu. Zengin bir kişi olan Joses (Barnabas) Hristiyanlığı kabul ettikten sonra mal varlığının çoğunu havarilerin kurmuş oldukları vakfa bağışladı. Özendirici konuşma tarzından ve güler yüzlülüğünden ötürü kendisine öğüt verici, iyiliğe özendirici anlamına gelen "Barnabas" lakabı verildi³⁴⁴. Kudüs, Antakya ve Küçük

³⁴¹ George THOMSON, a.g.e. , s. 267.

³⁴² Gordon HOME, a.g.e. , s. 34.

³⁴³ Haşmet M. GÜRKAN, *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*, Lefkoşa, 1996, s. 12.

³⁴⁴ B. Hakkı HAKERİ, a.g.e. , s. 82.

Asya'nın güneyini dolaştı. Antakya'da arkadaşı Poul ile beraber kaldı. Orada eski dinlerini bırakıp Hz. İsa'nın dinine girenlere tarihte ilk kez Hristiyanlar dendi³⁴⁵. MS. 45 ile 47 arasında Barnabas ve Poul Kıbrıs'a geldiler. Ada'daki ilk misyonerlik hedefleri Barnabas'ın doğmuş olduğu Salamis şehri oldu. Büyük bir ticaret merkezi olan Salamis'te sinagoglarda John Mark'la birlikte vaaz verdiler³⁴⁶. Daha sonra Baf'a geçtiler, burası Roma egemenliğinden beri Ada'nın yönetim merkeziydi. MS. 45'te Kıbrıs Prokonsülü olan Segius Paulus, Barnabas ve Poul'ü sarayına çağırdı. Doğunun inançlarıyla oldukça ilgili olan Sergius, Barnabas ve Poul'ü Ada'nın ünlü büyücüleri olan Elymas ve Bar-Jesus ile tartışmağa soktu. Tartışma sonunda Prokonsül hayrete düşmüştü. Bunun üzerine Sergius, Hristiyanlığı kabul etti. Böylece Kıbrıs bir Hristiyan tarafından yönetilecek ilk yer oldu³⁴⁷. Devamında Ada'da bir kilise kuruldu. Bu arada Barnabas ve Poul Antakya'ya geri döndüler. Barnabas ile Poul arasında anlattıkları bakımından farklar belirdi. Barnabas'ın anlattıklarıyla İncil bir kitap haline getirildi. Kısa bir süre sonra Poul de Roma yurttaşı olarak Poulus adını aldı. Barnabas, Evangelist olan John Mark ile Kıbrıs'a geri döndü. İkili Kıbrıs'ı dolaşarak misyonerlik faaliyetlerine başladılar. Ancak bazı yerlerde tepki aldılar. Bu arada Sergius'un huzurunda tartıştıkları Bar-Jesus, Barnabas'a derin bir kin duymaktadır. Bu büyücü, Barnabas'ın aleyhine kışkırtmalar ve kulisler yapıyordu. Barnabas ve Mark Salamis'e öğretilerini anlatmak üzere vardılar ve onların varışlarından iki gün sonra Bar-jesus da oraya geldi. Bar-Jesus buradaki Yahudileri Bunlara karşı kışkırttı. Büyük bir kalabalık Barnabas'ı kuşattı. Barnabas'ın boynuna bir ip geçirip onu gecenin karanlığında şehir duvarlarının dışında yaktılar³⁴⁸. Barnabas'ın kemikleriyle küllerini denize savurmağı

³⁴⁵ B. Hakkı HAKERİ, a.g.e. , s. 82.

³⁴⁶ Gordon HOME, a.g.e. , s. 34.

³⁴⁷ Gordon HOME, a.g.e. ,s. 36.

³⁴⁸ Gordon HOME, a.g.e. , s. 37.

planlıyorlardı. Fakat aynı gece Mark ve müritleri Barnabas'ın kemiklerini ve küllerini gizlice alıp onları Salamis'in batısında yer alan bir ağacın altına gömdüler. MÖ. 477'de Konstantia ³⁴⁹ Piskoposu tarafından bu mağara ve Barnabas'ın kalıntılarıyla onun incilini buldu. Bunun üzerine Barnabas, aziz mertebesine yükseltti. Hristiyanlık Barnabas ve arkadaşları sayesinde Kıbrıs'a girdi. Bizans idaresinde iken de Ada'da Hristiyanlık oldukça yayıldı.

Başpiskopos Anthemios ceset kalıntılarıyla incili İstanbul'a götürüp İmparator Zeno'ya sunar. İmparator, Hristiyanlık âleminde büyük ilgi ve heyecan uyandıran bu buluş üzerine Kıbrıs kilisesinin bağımsızlığını kabul edip onun başpiskoposlarına da Bizans imparatorları gibi kırmızı mürekkeple imza atma, imparator asası taşımak ve de kilise törenlerinde mor renkli cübbe giymek gibi zamanına göre önemli ayrıcalıklar bahşeder³⁵⁰.

Kıbrıs'ta Ortodoks kilisesi, Bizans devrinin ilk yıllarında, Salamis başpiskoposu Epifanius I. tarafından kuruldu. Ancak bu kilisenin kuruluşu, Ada'da yaşayan Hristiyanlar arasındaki menşe ve inanç ayrılıklarını doğurdu. İhtilafları daha da şiddetlendirdi. O kadar ki, imparator Teodosius, Ortodoks kilisesinin üstünlüğünü sağlayabilmek için duruma müdahale etmek zorunda kaldı ve başpiskoposa itaat etmeyenleri sürgüne göndereceğini bildirdi. Bu konuda bir de emirname çıkardı. Bu suretle Ortodoks kilisesinin üstünlüğü sağlandı³⁵¹.

432 yılında, Salamis başpiskoposu ölünce Antakya patriği duruma müdahale ederek yeni başpiskoposun seçiminde Efes'teki konsülde oyunun alınmasını şart olduğunu bildirdi. Kıbrıslılar buna itiraz ederek eski usule göre

³⁴⁹ Salamis'e o dönemde verilen isimdir.

³⁵⁰ Haşmet M. GÜRKAN, a.g.e. , s. 12.

³⁵¹ Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, s. 60.

seçim yaptılar. Seçim sonunda başpiskoposluğa getirilen Region, Efes'e giderek toplanan meclis huzurunda Kıbrıs kilisesinin bağımsızlığını savundu. Efes konseyi, neticede Kıbrıs kilisesinin bağımsızlığını tanıdı. İmparator Zeno zamanında (474–491) Antakya patriği Peter Kıbrıs kilisesine yeniden müdahale ederek, kilisenin Antakya patriğine bağlanması gerektiğini ileri sürdü. Kıbrıs kilisesi buna da itiraz etti. Uzun tartışmalardan sonra, Başpiskopos Antemios'un İstanbul'a giderek İmparator ile görüşmesi ve İmparator'a Kıbrıs kilisesi'nin bağımsızlığını kabul ettirmesi ile bu sorun da Kıbrıs kilisesi lehine kapandı³⁵².

Hristiyan dini özellikle VI. Yüzyıldan itibaren Doğu'daki yeni inanç akımlarıyla çok renkli bir kimliğe büründü. Müslümanların idaresi altında geç VI. Yüzyılda oluşan yeni Hristiyan kültür tarzı, Yakındoğu'nun Hristiyan halkı arasında iyice yerleşti. Bu sayede Hristiyanlık içerisindeki inanç akımları modern zamanlara kadar gelebildiler³⁵³.

Dil konusuna gelince yine karşımıza baskı sonucu Kıbrıs'ın kaybettiği bir değer çıkıyor. Daha önce belirttiğimiz gibi Kıbrıs'ın kültürü üzerinde Bizans'ın iki önemli tesiri olmuştur. Bunlardan biri, yukarıda anlattığımız gibi dini alandaydı. Diğeri ise dil konusudur ki, belki de birincisinden kültürel anlamda daha fazla kayba yol açmıştır. VI. Asırda Bizans İmparatorluğu resmi dil olarak Yunancayı kabul etti. Bizans'ta başlangıçta resmi dil Latinceydi, fakat daha sonra Yunanca kullanılmaya başlandı³⁵⁴. Bunun neticesinde Kıbrıs'ta Yunanca, zamanla konuşma ve yazı dili haline geldi. Büyük bir ekseriyeti Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Mısır kökenli olan Kıbrıs halkı, Yunancayı konuşa konuşa anadillerini

³⁵² Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, s. 60.

³⁵³ Peter BROWN, *Geç Antikçağ'da Roma ve Bizans*, (Çev. Turhan KAÇAR), İstanbul, 2000, s. 116.

³⁵⁴ G. L. SEİDLER, a.g.e. , s. 18.

unutarak kendilerini Yunanlı saymağa başladılar³⁵⁵. Kıbrıslıların kendilerine ait ve doğu kaynaklı bir dilleri vardı ki, bu dil, Kıbrıs Roma hâkimiyetinde iken dahi hala konuşuluyordu. Suriye ve Anadolu sahillerine yakın olan adaların tamamına doğulular tarafından yerleşildiğinden bu adaların anadilleri ve adetleri doğuya aittiler³⁵⁶.

3.Kıbrıs'ta Sanat ve Düşünce Hayatı

Uzakdoğu'dan tutun da o zaman için bilinen en batıya kadar tüm Akdeniz'e yönelen her yolun mutlak uğrak noktası Kıbrıs olmuştur. Bu nedenle farklı kültürlerin birbirilerine etki ettikleri bu kültür Adasında sanatın ve entelektüel düşüncenin durağan olacağını düşünmek Kıbrıs adına haksızlık olur. Kıbrıs'ın VI. ve VII. Yüzyıllardaki sanat ve düşünce alanında sahip olduğu değerler hakkında fazla bir bilgiye tesadüf etmedik. Bundaki en önemli sebep özellikle Bizans ve Müslüman Araplar arasındaki mücadelelerde zarar görmüş olmasıdır.

Kıbrıs coğrafi konumu itibariyle medeniyetlerin beşikliğini yapmış olan Anadolu, Suriye-Filistin ve Arap yarımadası ile Mısır'ın çevrelediği Akdeniz havzasında eşsiz bir yere sahiptir. Bu konumundan dolayı ya bir takım felsefi ekol ve akımların kaynaklığını yapmış ya da yeni doğan dinlerin ve felsefi akımların fazla bir zaman geçmeden ulaştığı bir yer olma ayrıcalığına sahip olmuştur. Doğunun kültürünün, Akdeniz üzerinden Batıya geçişinin odak noktasını da Kıbrıs'ın oluşturduğu ifade edilebilir. Eskiçağ'da Anadolu kültürünün etkisinde olan Kıbrıs'ta diğer önemli etkiyi de Fenikeliler gerçekleştirmişlerdir. Fenike

³⁵⁵ Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, s. 60.

³⁵⁶ Ziver Bey, *Kıbrıs Tarihi*, (Yayına hazırlayan: Harid FEDAI) , Ankara, 1999, s. 40.

etkisi hem günlük kullanılan eşyalarda, heykel ve mimari üslupta hem de eski Kıbrıs inanç kültürünün oluşumunda çok etkili olmuştur. Yunan mitolojisinde güzellik tanrıçası olan Kıbrıslı Aphrodite aslında Fenike aşk tanrıçası Astorde'den dönüştürülmüştür. Yine mitolojideki “ Aphrodite ile Adonis” söylencesi Kıbrıs'taki İdolion (Doli) adlı köyde geçmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın yedi bölgesinden birisinin adı olan Solon (MÖ. 640–558) Kıbrıs'ta yaşamış ünlü kişilerdendir. Eskiçağın etkin felsefi akımlarından, gayesi hissizlik olan gerekirci ve panteist bir materyalizmi benimseyen Stoasizm'in babası Filozof Zenon'un doğduğu ve hayatının bir bölümünü geçirdiği ülke de Kıbrıs'tır³⁵⁷.

Bu şahıs, felsefe tarihi kitaplarında genellikle “ Kitiumlu Zenon” olarak tanınır. MÖ. 335'te doğmuştur. Fenikeli bir tüccarın oğludur. Felsefede Stoacılık denen bir fikir akımının kurucusu olarak bilinen Zenon, Atina'ya gittiği zaman orada var olan felsefe ekollerinden Kinik'lilerin ekolünü kendi düşüncelerine çok yakın buldu. Sokrates'i de örnek şahsiyet olarak kabul ediyordu. Atina'ya gidişinden on beş yıl sonra Stoa Pikili adı verilen okulu kurdu (Mö. 300). Felsefe tarihlerinde Stoacılık³⁵⁸ en az Yunan kültürü etkisinde olan felsefe akımı olarak bilinir. Zira kurucusu olan Zenon Fenikeli, sonrakiler de Romalıdır. Meşhur taraftarlarından biri de Roma'nın meşhur İmparatoru Marcus Aurelius'tur. Bir İmparator olarak Marcus Aurelius kanunsal eşitlik ve hürriyetlerin dağıtımını “Düşünceler” (Meditations) adlı eserinde savunarak kadınlarla esirlerin

³⁵⁷ Talip ATALAY, a.g.e., s. 31.; Tuncar TUĞCU, Batı Felsefesi Tarihi, Ankara, 2000,s.175.

³⁵⁸ Stoa ahlakı, adeta doğulu sayılabilecek dinsel bir ahlaktır. “tahammül ve sakınma” ilkeleri üzerine kurulan bu ahlak, dünyevi olmaktan ziyade, yüksek bir takım idealleri benimsetmeğe çalışır. Bu ideal tavsiyeler arasında özellikle şunlar yer almaktadır: “ Düşmanınızı seviniz”, “esirlerle kendiniz farklı tutmayınız”, “ acıyı doğuran zevkten kaçınınız”, “En büyük saadet dünyevi arzulara gem vurabildiğimiz an başlar” bkz. Vergi BEDEVİ, a.g.e. , s. 53. ; ayrıca bkz. Tunvar TUĞCU, a.g.e. ,s. 175.

durumlarının bir dereceye kadar düzeltilmesini sağlamıştır³⁵⁹. Zenon MÖ. 263'te Atina'da ölmüş, bir rivayete göre de intihar etmiştir³⁶⁰.

Kıbrıs'ta heykeltıraşlık önemli bir sanat alanını oluşturunuyordu. Miladi 444 senelerinde yaşamış olan İstipaks adlı kişi bu dönemin ünlü heykeltıraş sanatçılarındandı³⁶¹. Ayrıca Kıbrıs Adasına ait olan antikçağa ve ortaçağa ait birçok eser dünya müzelerini süslemektedir. Bunun yanı sıra özellikle Bizans'ın Kıbrıs üzerinde uygulamış olduğu yoğun baskı neticesinden olsa gerek Kıbrıs erken ortaçağda düşünsel anlamda canlı bir durumda değildi. Aynı şekilde sanatta da bir durağanlık söz konusudur. Bu erken dönemde Kıbrıs'ta sadece Bizans imparatorlarının imar faaliyetlerinin izleri vardır.

II. KIBRIS'TA EKONOMİK HAYAT

Batı dillerinde Akdeniz, Latince “Orta ülke” anlamına gelen Mediterraneus'tan gelir. Akdeniz, özellikle Batı için Doğu ile doğrudan ilişki kurmanın zorunlu uğrak noktası, hatta merkezi olduğu için bu sıfatın kullanılması şaşırtıcı değildir. Akdeniz çok uzun bir dönem farklı uygarlıkların ortak mekânı olmuştur. Platon'un “batalığın çevresinde toplanmış kurbağalar gibi biz de Akdeniz çevresinde toplanmışsınız” sözü Akdeniz ve onun üzerinde medeniyet kurmuş milletler için ne kadar anlamlı olduğunu gösterir. Batının Akdeniz'e bağımlılığının temelinde kendi başına bir uygarlık yaratıcısı olmaması vardır. Doğu uygarlıkları, çoğu kez gerçek çözüm sahibi ve dolayısıyla gerçek zenginliklerin üreticisi olmuştur. Öbür toplumlar ise Doğu Uygarlıklarının ürettiği

³⁵⁹ Vergi BEDEVİ, a.g.e. , s. 52.

³⁶⁰ Vergi BEDEVİ, a.g.e. , s. 53.; bazı kaynaklara göre ölüm tarihi MÖ. 254'tür. Bkz. Tuncar TUĞCU, a.g.e. ,s. 175.

³⁶¹ Ziver Bey, a.g.e. , s. 32.

zenginliklerden pay alabildikleri ölçüde sorunlarını çözebilmiş ve aşabilmişlerdir. Uygarlık alanı olarak Doğu ile ilişki kurmaya izin veren Akdeniz çevresinin gösterilmesi bu nedenlere bağlıdır³⁶².

İşte böylesine bir ortamda, yani muhteşem Akdeniz’de, ilkçağlardan itibaren gerek seyahatler için gerekse ticari yolculuklar için takip edilen deniz yolları vardı. Deniz yolları üzerine serpilmiş, anakarada ya da bir dizi önemli deniz üssüyle savaş gemileri ya da korsanların ihtiyaçlarını karşılayan, ticaret gemilerine antrepo olanağı sağlayan ticaret limanları vardı. Bu limanlara denizin ortasında sahip olan en önemli adalardan ve limanlardan bazıları; Balear Adaları, Almeria ile Malaga, Korsika Adası’nda Bonifacio, Sardinya Adası’nda Caglairi, Sicilya, Malta ve İon deniz adaları, Mora Yarımadası’nda Koron ile Modon, Ege Deniz’inde Naksos, Midilli, Tenedos (Bozcaada), Girit, Rodos, Antalya ve diğer Kilikya limanlarıyla Kıbrıs’tı. Deniz yollarına egemen olduklarından bu gibi ada ve limanlar ve onların elde tutulması Ortaçağ boyunca deniz gücünün ve deniz ulaşımını denetlemenin kilit noktası olmuştur³⁶³.

Roma imparatorluğunun gösterişli günlerinde Akdeniz, bir Roma gölü idi. Bunun suları üzerinde hiçbir düşman donanması kendisini gösteremezdi ve böyle bir girişime kimsenin cesaret edememesinden dolayı büyük bir donanma bulundurmağa da ihtiyaç yoktu³⁶⁴. Roma, tüketim ve lüksün kenti olarak, gerekli ya da gereksiz olmasına bakmasızın sınırsız dış alım yapardı. Sicilya’dan, İspanya’dan, Libya’dan ve Mısır’dan zahire satın alırdı. Galya’dan sucuk, fıçı ve kukuleteli palto, Flander’den kaz ve bez, Doğu’dan kereste, baharat, maden ve

³⁶² *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Yayına Hazırlayan: Ertan EĞRİBEL-Ufuk ÖZCAN, İstanbul, 2005, s. 225.

³⁶³ John H. PRYOR, *a.g.e.* , s. 25. ; Aydın ÇELİK, *Fatimiler Döneminde Kahire Şehri* (Basılmamış Doktora Tezi), F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2001, s. 281.

³⁶⁴ Steven RUNCİMAN, *a.g.e.* , s. 156.

değerli taş, Afrika'dan önemli miktarlarda şarap, kuru yemiş ve yağ alırdı³⁶⁵. Roma gibi büyük bir imparatorluğun Kıbrıs'ın nefis şaraplarından uzak durmuş olabileceği düşünülemez. Ayrıca Suriye ve Mısır ile olan ticari ilişkilerinde Kıbrıs limanlarından faydalanmıştır. Fakat Roma'nın büyük bir hatası Akdeniz için pahalı bir faturaya neden oldu. Bu, özellikle Akdeniz'in batısında Vandalların donanma gücü oluşturmaları ve korsanlık faaliyetlerine girişmeleri karşısında Roma'nın yetersiz kalmasıdır. Bununla birlikte Germen istilası Batı Roma için tam bir felaket olmuştu. Ancak imparatorluğun doğu tarafı buna karşı koyabilecek bir donamaya sahip olduğu için Vandalların faaliyetleri Akdeniz Doğusu için aynı korkuyu yaratmıyordu ama Batıya mal vermek de artık eskisi gibi kolay değildi. Çepeçevre Akdeniz kıyılarında hala doğudan baharat, ecza, ipek, bazen kiliseler için yağ, keşişler için papirüs gelen birkaç liman vardı. Roma çağının dış alımlarıyla bir karşılaştırmaya kalkarsak, şimdi gelen malların miktarı tek kelimeyle gülünçtü. Germen istilalarını izleyen iki ya da üç yüzyıl içinde ticaret bir bakıma ölümle pençeleşme halindedir³⁶⁶.

Kıbrıs her zaman için ticari önemini Akdeniz'de korumağı başarmıştır. Roma devri ve ondan önceki devirlerde de bu böyle olmuştu. Kıbrıs Adası ilkçağ için özellikle bakır medeni ticaretinde oldukça önemli bir merkez olmuştu. Bunun yanı sıra çanak çömlek işleri de hatırı sayılır derecede ilerlemişti. Bu Kıbrıs'ın bu ürünleri oldukça rağbet görüyordu. Ege adalarında ve özellikle Truva'da bulunan çanak çömlek kalıntıları bu Kıbrıs ürünlerinin ticarete önemli bir yer işgal ettiğini ispatlamaktadır. Kıbrıs'ın ticari faaliyetleri maden devri ile beraber oldukça artmıştı. Maden devrinde Kıbrıs'la Anadolu arasında seramik ve madeni eşya bakımından etkilenmeler ve benzerlikler mevcuttur. Batı Anadolu, Konya, Isparta,

³⁶⁵ Rene SEDİLLOT, *Dünya Ticaret Tarihi*, (Çev. Esat Nermi ERENDAR), İstanbul, 1983, s. 112.

³⁶⁶ Rene SEDİLLOT, a.g.e. , s. 137.

burdur bölgesi seramiğinin etkisi özellikle Philia, Kyria ve civarında iyice görülmektedir. Maden devrinde Kıbrıs'ın başta Anadolu olmak üzere diğer komşuları ile de ticari ilişkileri çok artmıştı. Kıbrıs'tan Anadolu'ya büyük miktarlarda levhalar halinde bakır ihraç edilmekteydi. Bakır madeni bakımından zengin olan Kıbrıs'ta bakır madenin işlenmesi ve levhalar halinde dış ülkelere ihracı, Ada ekonomisinde büyük bir gelişmeğe sebep olmuş ve Kıbrıslıların hayatında yeni bir devrin başlamasına yol açmıştır³⁶⁷. Ada'nın bu artan ferahı onun dış ticari ilişkilerine yeni bir boyut katmıştı. Ada dış alıma bu dönemde oldukça fazla yönelmiş bulunuyordu. Ege'den ve Doğu'dan ithal edilen maddeler veya prestij kazandıran eşyalar yerel zengin kesime Ada'da diğer zengin kesim arasında politik bir üstünlük kazandırdığı için ticaret büyük bir önem kazanmıştır. Ada'da önemli ticaret merkezlerinin çoğu 12 hektar veya daha büyük bir alanda ve özellikle deniz kenarında kurulmuştur. Kıyı şeridi kentleri ise limanları sayesinde üretimden öte dağıtım merkezleri oluşlardır³⁶⁸.

Fenikelilerin Kıbrıs tarihinde önemli rolleri vardır. Bu rol siyasi, kültürel ve ticari bakımlardandır. Bunlar, Akdeniz'in doğusunda bilhassa Lübnan kıyılarındaki dar şerit halinde uzanan ovalar üzerinde, birbirinden tamamen ayrı ve bağımsız şehirler kurmuşlardı. Bu şehirlerin halkını toprak, verimsiz olduğu için besleyemeyen bir durumda idi. Onun için Fenikeliler, erkenden denizcilik hayatına atılarak ticaretle meşgul olmak zorunda kaldılar. Akdeniz'in doğu ve batısındaki işgal ettikleri yerlerde birtakım ticaret kolonileri meydana getirdiler. Fenike kıyılarına en yakın olan Kıbrıs'ın güney sahillerine MÖ. 1000 tarihlerinde çıkarak ilk Fenike kolonisi olan Kitiyum şehrini kurdular. Fenike kralı I. Hiram (MÖ. 969-935) Kıbrıs, İspanya ile Fenike arasındaki ticaretin gelişmesine önem

³⁶⁷ Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, s. 5.

³⁶⁸ Ceren CANUYAR ÜNAL; "Bronzçağ'da Deniz Ticareti ve Kıbrıs", *Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu*, (Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagusa, Kasım 1991), Ankara, 1994, s. 187.

verdi³⁶⁹. Fenikeliler döneminde bronz işçiliği ile uğraşan sanatkârlar bu endüstri dalında kendilerine özgü yetenek kazanmışlardı. Fenikeli sanatkârlar, pater denilen bronzdan kupalar üretiyorlardı. Bu paterlerin en önemlileri Kıbrıs'ta bulunmuş ve Larnaka pateri adıyla ün salmıştır³⁷⁰. Fenikelilerin Kıbrıs'ta bıraktığı sanayiden biri de gemi inşası olduğu için Salamis ve Kition tersanelerinde büyük ticaret ve savaş gemileri üretilirdi. Ayrıca yelken bezi, direk ipleri gibi levazım da Kıbrıslıların ürettiği ürünler arasında yer alırdı³⁷¹. Erken- Ortaçağın başlarına kadar Kıbrıs'ın ticari ilişkilerinin seyrinde bir değişiklik olmadığı düşünülebilir.

İslamiyet Hz. Muhammed'in önderliğinde hızlı ve etkili bir biçimde Arabistan'da yayıldı. Daha sonra ilk dört halife döneminde İslam fetihleri inanılmaz bir hızla gelişti ve Suriye, Mısır, Doğu Anadolu, Kuzey Afrika ve hatta Akdeniz adaları İslam egemenliğine ya da nüfuzuna girdi. Ortaçağların başlarında o devrin dünyasının en önemli bölgesini teşkil eden Akdeniz memleketleri ile diğerleri arasındaki ticari ilişkiler çok zayıflamıştı³⁷². İslam âlemi ile Hristiyan Avrupa arasındaki ticaret, daha önce yukarıda anlattığımız gelişmeğe rağmen ilk önce keskin bir durgunlukla karşılaşmıştı. Bunun sebebi iki taraf arasında vasıtasız ticaret ilişkilerinin bulunmamasıydı. Mevcut olan ticaret, Yahudi tacirlerin elinde idi. Yahudiler bu sıralarda sırf ticaretle meşgul oluyorlar ve iki medeniyet sahasında serbestçe hareket edebiliyorlardı³⁷³. Fetih seferleri durunca Araplar bir yandan bilim ve kültürü geliştirirken öte yandan ticaretlerini de adam akıllı büyüttüler. Suriyeliler ile temasları onlara para işlemlerini öğretmişti. Araplar için ticaret yapacağı en doğal müşteri elbette Avrupa olurdu. Fakat

³⁶⁹ Cengiz GÖKOĞLU, a.g.e. , s. 24.

³⁷⁰ Abdulhalik BAKIR, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik Ve Maden Sanayi*, s. 44.

³⁷¹ Ziver Bey, a.g.e. , s. 37.

³⁷² Gerhard, KÖHNEN, *Dünya Ticaret Tarih*, (Çev. Tunay AKOĞLU) İstanbul, 1965, s. 71.

³⁷³ J. H. KRAMERS, *İslam Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret*, (Çev. Ömer RIZA), İstanbul, 1934, s. 36. ; ayrıca bkz. Gerhard, KÖHNEN, a.g.e. , s. 71.

Avrupa, “imansızlar” diye tanımladığı Doğu dünyasıyla teması yasaklayarak ve cezalandırarak kendi seçmiş olduğu içine kapanma haliyle medeni dünya ile son bağlarını da koparmıştı. Ancak yine de bu yasakların çekiciliğine kendisini kaptıran insanlar hep var olmuştu; öyle ki en azından doğunun çok aranan ticaret mallarından bir kısmı resmi olmayan şekilde Avrupa’ya aktı, hem de korkunç derecede yüksek fiyatlarla alıcı buldu. Kıbrıs, Rodos, Sicilya, Sardunya, Korsika ve Balear adaları Arapların ticaret merkezleri olmuştu. Buralarda mallar aktarılıp sevk edilmesi olanağı bulunan her yere gönderiliyordu. Roma’nın iç denizi şimdi Müslümanların eline geçmişti³⁷⁴. Onun içindir ki, bu durmadan büyüyen, yayılan ve yaklaşan kuvvet özellikle Bizans’ı endişeye düşürüyordu. Aynı zamanda Kuzey Afrika’nın elden çıkması; Kıbrıs’ın ve Rodos’un Arapların eline geçmesi Bizans’ın yalnız politik nüfuzunu kırmakla kalmamış onun savunma ve ekonomik menfaatlerini kökünden sarsmış ve zarara uğratmış oluyordu³⁷⁵. Her ne kadar Bizans’ın bu duruma düşmesinde İslam fetihlerinden öte sıkı bir şekilde kontrol edilen Bizans mali sistemi ve Yakındoğu ve Kuzey Afrika’daki bazı Bizans limalarının kaybedilmesinin etkisi üzerinde durulmuş ve ağır vergi ile denetim altına alınan kırların özel teşebbüsü imkânsız kılacak kadar Bizanslıların denizcilik faaliyetlerini tıkadığından bahsedilmiş ise de, sonuç Müslümanların lehine olmuştur. Bizans bölgesindeki yabancı gemilerin faaliyetlerini de büyük oranda kısmış olan söz konusu gelişmeler, VI. Yüzyılın sonu ile VII. Yüzyılın ilk yarısında uzun mesafeli deniz yolculuklarında çok aktif olan Bizans tüccar gemilerini olumsuz etkilemiştir. Bizans denizciliği daha ziyade imparatorluğun çeşitli bölgelerini birbirine bağlayan kısa mesafeli bölgeler arasında faaliyet göstermiştir³⁷⁶.

³⁷⁴ Rene SEDİLLOT, a.g.e. , s. 139.

³⁷⁵ Cavid ORAL, *Akdeniz Meselesi*, Adana, 1943, s. 35.

³⁷⁶ Nihal ŞAHİN UTKU, a.g.e. , s. 191.

Arapların Akdeniz'e egemen olmalarının, batılı yazarlar tarafından sürekli olarak olumsuz sonuçlar doğurduğu yönünde eleştirilere maruz kaldığı görülür. Oysa bu egemenlik, Akdeniz için onlar tarafından iddia edildiği gibi bir kâbus olmamıştır. Yukarıda birçok yerde bunun aksini belirttik. VII. Yüzyılın ikinci yarısı için bir karmaşadan söz edilebilir ama bunun ticarete kısa bir süre için zarar verdiğini kabul etmek gerekir. Kaldı ki, Müslüman-Araplar ticaret konusuna oldukça önem vereceklerdir. Bu karmaşık dönemin hemen ardından Akdeniz ticareti eskisinden daha da canlı bir görünüm sahiptir. Henri PIRENNE, ne derse desin, İslamiyet'in yayılması Akdeniz ve o dönem için bilinen dünyada büyük bir değişikliğe yol açmamıştır. PIRENNE nasıl düşünürse düşünsün İslamiyet, onun düşündüklerinin aksine her tülü geminin Akdeniz'de seyretmesini engellememiştir³⁷⁷. Arap yönetimi altında bile Suriye ve Mısır 7. Yüzyıl boyunca dünyanın geri kalan kısmıyla yakın ilişki içinde kaldı. İtalya'dan Hristiyan hacılar Kudüs'e rahatça seyahat edebildiler, İskenderiye'den getirilen papirüsleri papalar mahkemelerinde hala kullanılıyorlardı³⁷⁸.

Nasıl ki Romalılar genişlemek için Yunanlıların deniz kaynaklarını ve denizciliğe yatkınlarını kullandıysa, Araplar da Mısır'da ve Suriye'de ellerinde hazır bir denizci ırk buldular. Ticaret gemilerinden ve savaş kadırgalarından oluşan bir filonun yanı sıra tersaneler, Bizanslılardan ve Romalılardan miras alınan bir deniz yönetim sistemi edindiler. Kısa zaman içinde yenilmez bir Arap deniz gücü, Bizans'ın donanma üstünlüğüne meydan okudu. Ele geçirilen Kıbrıs ve Rodos adalarını Ege ticaretini taciz etmek için ileri bir üs olarak kullanan Araplar, Akdeniz'in büyük bir kısmına da egemen oldular³⁷⁹.

³⁷⁷ Michel Mollotdu JOURDİN, a.g.e. , s. 50., Pirenne'nin bu tezi için bkz. Henri PIRENNE, *Ortaçağ Kentleri*, (Çev. Şadan KARADENİZ), İstanbul, 2000, s. 25-46.

³⁷⁸ Peter BROWN, a.g.e. , s.123.

³⁷⁹ Ernle BRADFORD, a.g.e. , s. 242.

Kıbrıs ilkçağdan Roma egemenliğinin sonuna kadar Akdeniz ticaretinde önemli bir yer almıştır. Hatta beşinci yüzyılda ve artarak altıncı yüzyılda ve yedinci yüzyılın ilk yarısında Ada, zenginlik ve barış içinde olmuş gözükmeştir. En azından komşularına göre durumu böyleydi. Tarım ürünlerinden şarap ve kurutulmuş incir ihraç ediliyordu. Ayrıca yerel bir mücevhercilik sektörü gelişmişti³⁸⁰.

Bizans'ın ipek böceğini Çin'den nasıl gizlice getirttiğinin meşhur hikâyesi herkes tarafından iyi bilinmektedir. Bizans döneminde Suriye bölgesinde ipek böcekçiliği oldukça gelişme göstermişti. Sonra İslam fetihleri sonucunda ipek böceği yetirticiliği tüm Akdeniz ülkelerine yayıldı. Daha sonra ipek endüstrisi güney Suriye, özellikle de Lübnan Dağı, Kıbrıs, Tunus'un güneyi, güneydoğu İspanya ve Sicilya'da büyük gelişme gösterdi³⁸¹. Bu kumaşların süslemeleri yeşil zemin üzerinde portakal renginde yapılmışlardır. Aynı zamanda bunlar, stil olarak Mısır'ın İhmim şehrinde bulunan kumaşlara benzemektedirler. Bunlar arasında süslemeler, İslam dönemi stilinde olup Sasani motifleri içermektedirler. Bu tarzda ki kumaşların çoğu ipekten üretiliyordu. Bu dönemdeki kumaşlar üzerindeki süslemeler ise, ilk Hristiyan çağında Suriye'de imal edilen bazı Kıbrıs süs eşyalarını andırmaktadır³⁸². Bu bize Kıbrıs'ın etrafındaki anakaralarla yoğun ticaret ilişkilerini gösterir.

Kıbrıs Adasında dokuma endüstrisi de çok eski devrilerden beri faaliyet göstermekteydi. Akdeniz dünyasının birçok noktasında kullanılan dokuma

³⁸⁰ H. D. PURCELL; a.g.e. , s. 109.

³⁸¹ Abdulhalik BAKIR, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara, 2005, s. 59.

³⁸² Abdulhalik BAKIR, a.g.e. , s. 135.

tekniklerinden dikey dokuma tekniği burada da uygulanmış gelmiştir. Ayrıca Müslüman-Arap dünyasında hasır dokumlar önemli bir yer tutuyordu. Bu hasırların boyanmasında yine Kıbrıs'ta oldukça gelişmiş olduğu anlaşılan boyacılık sektörünün ürettiği boyaların tercih edildiği görülmektedir. Kıbrıs'ta üretilen boyalar bu hasırlara zarar vermiyor ve uzun ömürlü olmalarını sağlıyordu³⁸³.

Müslümanlar, Hz. Peygamber ve ilk dört halife döneminde Yemen, Umman, Bahreyn, Irak, İran, Suriye, Mısır ve Kıbrıs'ı, Emeviler döneminde Maveraünnehir, Kuzey Afrika ve İspanya'yı feth ederek bu ülke ve bölgelerdeki bütün maden yataklarını da ele geçirmiş oldular. Aslında onlar, ilk dönemlerde bu madenlerden sadece vergi alıyorlardı. Ocaklarda çalışan işçilerin büyük bir kısmı yine eskisi gibi yerli haklatan meydana geliyordu. Fakat zamanla siyasi, sosyal ve ekonomik şartların değişmesiyle birlikte maden işçiliğinde ve işleminde daha aktif roller üstlenmeğe başladılar³⁸⁴. Belki de Yezid b. Muaviye'nin Kıbrıs'ta babası tarafından yerleştirilmiş olan Müslüman-Arapları geri çektikten sonraki dönemde Ada'da tespit edilen Araplar bu gibi işlerle meşgul olmuşlardı. Kıbrıs'ın meşhur bakır madeninden başka ortaçağ endüstrisi için değerli olan yeraltı kaynakları vardı. Ortaçağda nam salan Kıbrıs Adasındaki kaliteli Zâc taşı, Magusa şehrinde bir çukurdan çıkarılmaktaydı. Aslında bu çukurun hemen yanında bir su kuyusu vardı. Sular buradan adı geçen çukura akıyordu ve birkaç gün kaldıktan sonra bu çukurdan çok kaliteli Zâc taşı elde ediliyordu³⁸⁵. Bu taş, Ortaçağda birçok eşyanın üretiminde ham madde olarak yer alıyordu. Örneğin, maziyla karıştırılarak ondan çok güzel kurşun kalem elde ediliyordu. Fakat bu maden en

³⁸³ Bkz. Abdulhalik BAKIR, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda*, s. 305.

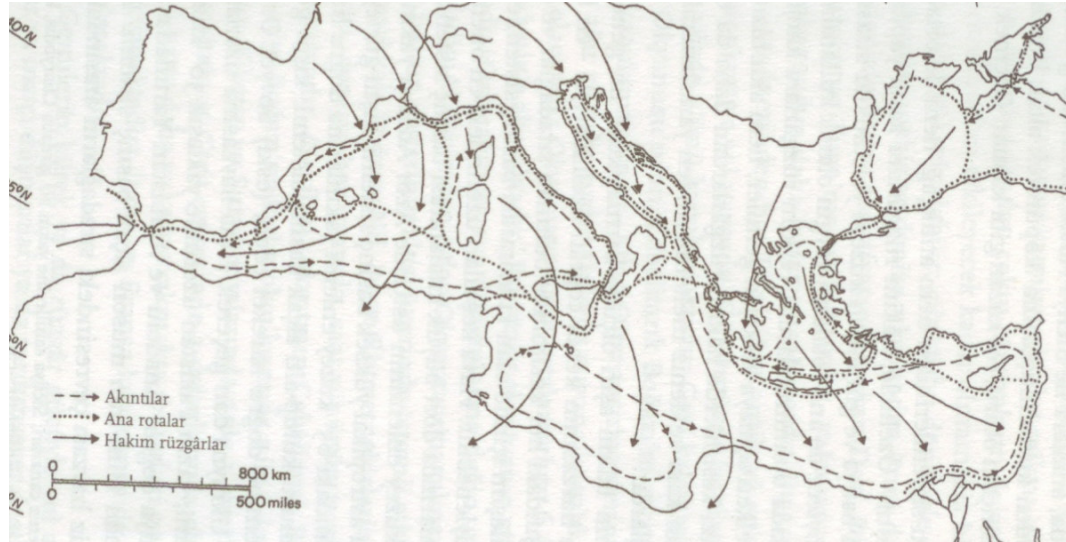
³⁸⁴ Abdulhalik BAKIR, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, s. 144.

³⁸⁵ Abdulhalik BAKIR, a.g.e. , s. 144.

çok da ilaç endüstrisinde kullanılıyordu. Bu maden taşı daha çok akan kanı durdurmada, devamlı bir şekilde akan ve kesilmeyen kanı düzenlemede, çam fıstığı ağacının odunu ile birlikte yakılarak çıkan dumanla böcek ve sivrisinekleri öldürmede, yine bu taşın bir çeşidinin burun deliklerine sürülmesiyle uykusuz kalmada, akciğerleri ferahlatmada, siyatik hastalığını ve hissiz kalan organların iyileştirilmesinde kullanılıyordu³⁸⁶.

Ortaçağ boyunca Kıbrıs asla ticari önemini yitirmemiştir. Ancak şunu söylemek doğru olacaktır ki, o da ilk İslam akınlarının geliştiği dönemde Ada gerçekten zor bir süreç yaşamıştır. Aynı şekilde Akdeniz dünyasının değişen siyasi ve kültürel haritasının kısa sürede yerine oturmasından sonra tüm Akdeniz ve özellikle de Doğu Akdeniz ile birlikte Kıbrıs da ekonomik durumunu düzeltmiştir.

Harita 3. Ortaçağ Boyunca Akdeniz’de takip edilen ana rotalar, hakim akıntılar ve rüzgar yönleri



John PRYOR, Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş, s.32.

³⁸⁶ Abdulhalik BAKIR, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, s. 198.

III. KIBRIS'TA SANAT ve MİMARİ ESERLERİ

1. Salamis Sitesi

Magusa'nın 5 mil kuzeyinde, Engomi sitesi yanındaki Kumsal üzerinde yer alan Salamis sitesi, Roma devrine aittir. Kıbrıs'ta bulunan antik şehirlerin en büyük ve en sağlamı olan Salamis'in merkezinde, Gimnozium, Roma hamamları ve yükseltilerek yapılmış anifi tiyatro çevresinde, tapınaklarla saraylar bulunmaktadır. Gimnizium'u çevreleyen sütunlar korent baskılı, bazı kemer altlarında ise nefis mozaik bölümleri görülür. Şehri çevreleyen sur dışında 7–8 tane kral mezar anıtı bulunmuştur. Bazılarında kralla birlikte, gömülen hayvanların fosilleri görülmektedir³⁸⁷. Salamis, eski Kıbrıs'ın başta gelen kentiydi. İyi bir limana ve geniş bir hinterlanda sahip olması yüzünden Salamis çok geçmeden tahıl, şarap, yağ ve tuz gibi Kıbrıs ürünlerinin civar ülkelere ihraç edildiği işlek bir liman kenti ve ticaret merkezi haline dönüşmüştü. Salamis birkaç kez depremle yıkılıp yerle bir olmuş, her defasında da yeniden kurulmuştur. Kentin ilk yıkılışından sonra Romalılara Salamis'i yeniden inşa etmişlerdi. Bu Roma kenti de Milattan sonra 334 ve 345 yıllarında gerçekleşen iki büyük depremde tekrar yıkılmış ve bu arada kentin büyük bir bölümü denize gömülmüştür. Roma İmparatoru II. Konstantinus, kenti yeniden inşa ederek adını kendi adını vererek “Konstantia” adını koymuştur. Bizans döneminde (395–1191) kent Ada'nın idari ve dini merkezi haline gelecektir. Üç kez yeniden kurulan Salamis, sonunda Arap istilalarının ilk devresinde istilacılar tarafından önce yağmalanacak sonra da yakılıp yıkılacaktı (M.S. 648). İzleri, kumla örtülü isten

³⁸⁷ Necati B. ÖZKAN, “Kıbrıs'ta Mimari Esreleri”, *Türkiyemiz*, c. IV, s. 16, İstanbul, 1975, s. 20.

kararmış sütun parçalarıyla taş yığınlarından bugün bile belli olan bu yangınla Salamis şehrinin gösterişinin yerine sadece harabeleri kalmıştır³⁸⁸.

2. Roma Devrinden Kalan Önemli Eserler

Roma devrinin en önemli eserleri, Salamis ile Baf'ta bulunmuştur. Ancak bu eserlerin sadece temelleri ve yıkılmış sütunları kalmıştır. Bunlar içinde en önemlileri olan Salamis'teki Forum meydanıdır. İç kısmı 750 ayak uzunlukta ve 180 ayak genişlikte olan bu meydanın etrafı büyük binalar, tapınak ve dükkânlarla çevrilmişti. Meydanın binalarla kapladığı arazi en az 10 dönümdür. Grinth stilinde yapılan sütunların yüksekliği 27 ayağı bulmaktadır. Mükemmel mozaiklerle süslenen meydanın aşağı yukarı Mö. I. asırda inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 1. Salamis Harabeleri, Kıbrıs.

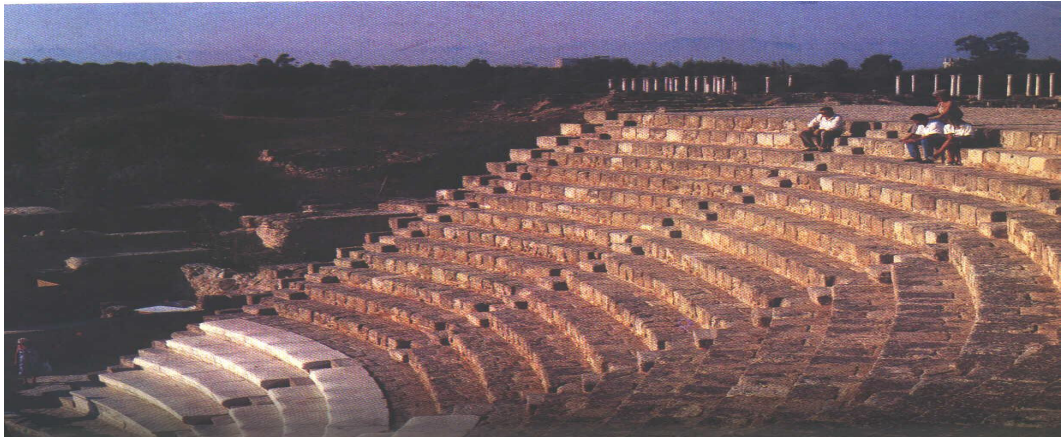


Peter- Jürgen Albrecht, North Cyprus, A Travel Book, s.158.

³⁸⁸ Haşmet M. GÜRKAN, a.g.e. , s. 11.

Lapitos civarında, Soli’de, Salamis’te, Kurium ve Baf’ta Romalılar devrine ait olan çeşitli tiyatrolar yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Chrysopolitissa kilisesinde ve Baf’ta ve diğer birkaç bölgesinde Roma devrine ait mozaikler de bulunmuştur. Roma devrinden kalan önemli eserler arasında, Roma İmapartoru Septimus Severus’un, Lefkoşa’nın 9 mil kuzeydoğusundaki Değirmenlik’te 1928 yılında ele geçen ve halen Kıbrıs müzesinde bulunan 2,08 m boyundaki bronz heykelini de saymak gerekir³⁸⁹. Romalılar Ada’da imar faaliyetlerine oldukça önem verdiler. Ada’da ilk kez yollar kırık taşlarla düzenlendi. Dereler ve akarsular üzerine köprüler inşa edildi. Başlıca kentlere su kemerleriyle dağlardan sular³⁹⁰ getirildi. Karpasia, Salamis, Arsinec, Leucella, Kurium, Pafos ve soli’deki limanlarda gemi tezgâhlarının yapıldığı yazılmaktadır. Ada’nın birçok yerinde bugün bile Romalılar döneminde yapılmış olan su sarnıçları görülebilmektedir. Ada’nın ticari hayatı, canlılığını artarak devam ettirdi. Bu dönemde sanat oldukça ileri bir düzeye ulaştı.

Resim 2. Salamis’te Roma Dönemine ait antik tiyatro kalıntıları.



Peter- Jürgen Albrecht, North Cyprus, A Travel Book, s.158.

³⁸⁹ Vergi BEDEVİ, *Kıbrıs Tarihi*, s. 57.

³⁹⁰ B. Hakkı HAKERİ, a.g.e. , s. 84.

3. Vuni Sarayı

Kıbrıs'ın Pers egemenliği altında bulunduğu devirden kalan en önemli eser Lefkoşa'nın 40 mil, Soli'nin de 4 mil batsında, denizden 250 metre yükseklikte bir tepe üzerinde inşa edilen ve irili ufaklı 137 odadan oluşan ünlü Vuni Sarayıdır. Sarayın, Kıbrıs'ın yerli krallarından birine ait olduğu sanılmaktadır³⁹¹.

1928–29 yıllarında bir İsveç arkeoloji heyetinin yaptığı kazılardan anlaşıldığına göre, inşaat dört devrede tamamlanmıştır. Birinci devrede, büyük bir giriş kısmı, sütunlar, eveler, hükümdarın ikamet ettiği esas binalar vesaire lüzumlu binalar inşa edilmiş; ikinci devrede bir takım değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Üçüncü devrede ise, esas planda büyük bir değişiklik yapılarak sarayın giriş kısmı ile odaların çoğunun şekilleri değiştirilmiş. Sıcak-soğuk su teşkilatına sahip hamamlar, lağımlar, yeni tapınaklar, sütunlar, ambarlar, yollar inşa edilmiştir. Dördüncü devrede yapılmağa başlanan bir takım ilaveler ve değişiklikler henüz tamamlanmadan saray yıkıma uğramıştır. Tahrip olayının Evagoras'ın isyanı esnasında MÖ. 380'lerde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Vuni Sarayı harabeleri arasında Kıbrıs şehirlerine ait paralar, heykeller, seramik, bronzdan eşyalar, altın ve gümüşten bol miktarda ziynet eşyası bulunmuştur. Bu eserlerin çoğu Kıbrıs'taki müzelerde sergilenmektedir³⁹².

4. Engomi (Alaşıya) Sitesi

Magusa'nın 5 mil kuzeybatısında yapılan kazılar sonucunda çıkarılan bir antik şehirdir. 4000 yıl önceki Bronz devrinde ait olan bu şehirden çıkarılan küçük

³⁹¹ Vergi BEDEVİ, a.g.e. , s. 46.

³⁹² Vergi BEDEVİ, a.g.e., s. 46.

bronz heykeller ve eşyalar Kıbrıs Müzesinde bulunuyordu. Arkeolojik şehir ise, iki tapınak, bronz devri konutları ve şehir surundan oluşmaktadır³⁹³.

5. Hz. Ömer Tekkesi ve Türbesi

Hz. Ömer Tekkesi ve Türbesi ise, Girne'nin 5mil doğusunda deniz kıyısındadır. Burada, Müslüman-Arapların Kıbrıs'a düzenledikleri seferlerden birisinde şehit düşen ordu komutanı Ömer ve yedi arkadaşının türbeleri bulunmaktadır³⁹⁴.

6. Hala Sultan Tekkesi ve Ümmü Haram binti Milhan (Hala Sultan)

Kıbrıs'a düzenlenen ilk sefere eşi Ubâde b. Es-Samit ile birlikte katılmış olan bu kadın, Müslüman-Arap ordusunun karaya ilk çıktığı yerde (Larnaka) bindiği hayvandan düşerek şehit olmuştur. Ve bugün için Larnaka'da "Hala Sultan Tekkesi" olarak bilinen yere gömüldüğü rivayet edilmektedir. Ümmü Haram'ın bu seferde şehit olması Müslümanlar için ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kadın, yalnızca bu deniz seferinin ilk şehidi olma sıfatını taşımaktan başka Peygamber'in onun hakkında gördüğü rüyaya dayanarak söylediklerinin, şehit olmasıyla gerçekleşmesi bakımından da önem taşımaktadır³⁹⁵.

Hala Sultan olarak tanınan bu büyük insan, kadın sahabelerden Ümmü Haram binti Milhan künyesiyle tanınıp tam ismi hakkında kesin bilgi bulunmamakla beraber, bazı kaynaklarda er-Rümeysa veya el- Gumeysa olduğu ifade edilmiştir. Babası, Milhan bin Halid; annesi, Mulkiye binti Malik;

³⁹³ Necati B. ÖZKAN, a.g.e., s. 14.

³⁹⁴ Necati B. ÖZKAN, a.g.e. , s. 14.

³⁹⁵ Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, C. I, İstanbul, 1976, s. 439.

Mensubiyeti, Hazreç kabilesinin Neccar koluna mensuptur³⁹⁶. 561 yılında Medine’de doğmuştur. Enes b. Malik’in de teyzesidir. Cahiliye döneminde Amr b. Kays ile evlenmiş, Müslüman olduktan sonra kocası Müslüman olmayınca, ondan ayrılmıştır. Ondan Kays ve Abdullah adında iki oğlu olmuştur. Daha sonra yine Ensar’ın ileri gelenlerinden ve sahabenin büyüklerinden Ubade b. Samit ile evlenmiştir. Ondan da Muhammed adında bir oğlu daha olmuştur³⁹⁷.

Hz. Peygamber, Medine’de bu kadın sahabenin evini sık ziyaret ederdi. O da Peygamber’i ağırlamaktan ve ikram da bulunmaktan büyük şeref duyardı. Hz. Muhammed’in bu kadar yakın olduğu bu kadın sahabe’nin Peygamber’in halası olması durumu veya çok yakın bir akrabası olduğu sanılmıştır. Birincisi, Hz. peygamber’in süt teyzesidir. İkincisi ise, Ümmü Haram’ın Hazreç kabilesine mensup Neccar oğullarından olması dolayısıyla Hz. peygamber’in (s.a.s) baba tarafından uzaktan da olsa akrabalarındandır³⁹⁸.

Bu kadın, kocası ile birlikte Muaviye’nin komutasında Kıbrıs’a yapılan çıkartma sırasında katır tarafından yere atılıp ezilerek ölmüş ve Kıbrıs’a defin edilmiştir. Tuhaf olan şudur ki İslam tarihi açısından da hayli önemli bir yer tutan Hz. Peygamber’in bu kadınla ilgili olarak görmüş olduğu söylenen rüya vardır. Bu rüya genel olarak şu şekilde anlatılmaktadır; “ Hz. Peygamber (s.a) bu kadının evinde öğlen uykusuna yatmış iken rüyasında ümmetinden bir topluluğun hükümdarlar gibi deniz’in ortasına gaza için gittiklerini görmüş ve rüyasını Ümmü Haram’a anlatınca o da Hz. Peygamber’den (s.a) kendisinin de bu deniz gazasına giden topluluk arasında bulunması için dua etmesini talep etmiş. Peygamber (s.a) de ona bu şekilde dua etmişti. Sonra tekrar uyumuş, aynı rüyayı

³⁹⁶ Ali ÇELİK, a.g.e, s. 43.

³⁹⁷ Ali ÇELİK, a.g.e, s. 44.

³⁹⁸ Ali ÇELİK, a.g.e, s. 44.

görmüş. Kadın yine şöyle demişti: “ya Resulullah, beni de bu deniz gazasına giden topluluk arasına katması için Allah’a dua et” Resulullah da ona “hayır, sen ilk guruba dâhilsin” demişti³⁹⁹. Ümmü Haram, Kıbrıs’a düzenlenen ilk sefere katılmıştı ve ilk karaya çıkışta bindiği hayvandan düşerek Kıbrıs seferinin bilinen ilk şehidi olmuştur⁴⁰⁰.

Bu kadın sahabenin Kıbrıs seferinde şehit olması, Müslümanlar için Hz. Peygamber’in görmüş olduğu rüyanın gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Bu rüyanın gerçekleşmiş olması Peygamber’in resullük alametlerinden biri olarak kabul edildi. Bu da Hz. Peygamber’in bir hadisini ve mucizesini doğrular⁴⁰¹. Peygamber’in bu işareti dolayısıyla da Ümmü Haram Müslümanların gözündeki çok değerli bir yer kazanmış oldu. Bu nedenle gömüldüğü yer türbe haline getirildi ve Müslümanlar için değerli ve kutsal bir mekân olarak kabul edildi. Bugün Larnaka’da Hala Sultan tekkesi olarak bilinen bu yere Müslümanlar tarafından saygı duyulmakta ve ziyaret edilmektedir.

Resim 3. , Hala Sultan Tekkesi, Larnaka.



³⁹⁹ İbn Kesir, *el-Biadye ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi*, (Çev. Mehmet KESKİN), c. 8, İstanbul, 1991, s. 142.

⁴⁰⁰ el-Belâzurî, a.g.e. , s 220.

⁴⁰¹ İbnü'l-Esir, a.g.e. , c. 3, s. 103.

SONUÇ

Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs, sahip olduğu stratejik ve Jeopolitik konumu sebebiyle sürekli olarak çeşitli milletler tarafından saldırılara uğramış ve egemenlik altına alınmağa çalışılmıştır. Tarihin her döneminde Kıbrıs, adeta Doğu Akdeniz için egemenliğin sembolü olarak görülmüştür. İlkçağlardan bugüne kadar bu durum Kıbrıs için değişmeden süregelmiştir.

Ancak Kıbrıs, tarihi boyunca en fazla Anadolu'ya egemen olan devletler veya güçlerin egemenliği altında kalmıştır. Bunda coğrafi faktörlerin etkisi büyüktür. Giriş bölümünde de ifade ettiğimiz gibi Kıbrıs, Anadolu coğrafyasının bir devamı olarak Doğu Akdeniz içerisinde Ada olarak yükselen bir kara parçasıdır. Bununla birlikte Kıbrıs Adası'nın ilk ve hakim yerleşimcilerinin Anadolu kökenli oldukları tartışmasız olarak tespit olunmuştur. Neolitik devirden itibaren Ada'da görülmeğe başlayan halkın, buraya Anadolu'dan toplu olarak göç ettikleri anlaşılmıştır. Kıbrıs, başta Anadolu olmak üzere Suriye ve Filistin bölgesinden de göç almıştı. Fakat Ada'nın egemen halkı ve kültürü Anadolu kökenliydi.

Fakat Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesinden sonra Kıbrıs coğrafi konumu nedeniyle Bizans (Doğu Roma)'nın egemenlik sahası içinde yer almıştır. Bu, Kıbrıs ve Kıbrıs halkı için acı dolu yılların başlangıcı olacaktı. Nitekim Ortodoks- Hristiyanlığın, Bizans'ın devlet politikasına girmesiyle bu devletin sınırı içerisinde yer alan tüm bölgelere uygulandığı gibi Kıbrıs da yoğun bir Ortodoks-Hristiyanlık ve Rum baskısıyla karşı karşıya kaldı. Ada halkının tüm karşı koymalarına rağmen Bizans, hakim olan kültür ve siyasetini Kıbrıslılara uzun bir süreçten sonra kabul ettirmeği başardı. Zamanla Rumlukla etnik olarak

hiçbir bağlantısı olmayan Ada halkı kendini Rum sanmağa başladı. Kıbrıs'ın kendine ait olan ve yüzyıllardan beri konuşulmuş olan Anadolu dillerinden biri olan Kıbrıs dili bu devirden sonra unutuldu. Bundan sonra Kıbrıslılar eski öz dillerini unutarak Rumca konuşmağa başladılar. Bu, Kıbrıslılar ve Kıbrıs tarihi için önemli bir dönüm noktasını oluşturdu.

Bizans egemenliği Kıbrıs üzerinde devam ediyorken Orta-Doğu'da yeni bir din ortaya çıkıyordu ki, bu İlahi bir din olan İslamiyet idi. İlk olarak Arabistan Yarımadası'nı içine alan İslamiyet, kısa bir süre sonra Bizans'ı tehdit etmeğe başladı. İslam orduları, bir biri ardına Bizans aleyhine başarılar kazanıyor ve sonunda da Akdeniz'le buluşacakları Suriye-Filistin bölgesini sınırları içerisine dahil ediyorlardı. Bu bölgelerin Müslüman-Arapların eline geçmesi Kıbrıs tarihi için yeni bir sayfanın açılması anlamına geliyordu. Bu yaşanacak yeni dönem için Kıbrıs adına acı ve kederden başka bir şey ifade etmediği kısa süre sonra anlaşıldı. Çünkü bu dönemin iki süper gücü olarak beliren Bizans ve Arap-İslam Devleti arasında askeri ve siyasi çekişme alanı haline gelen Ada, bu mücadeleden en zararlı çıkanlar arasında başta yer alıyordu. Bu mücadele sırasında Kıbrıs'ın kimin egemenliği altında olduğunu söylemek güçtür. Bugüne kadar Kıbrıs tarihi ile ilgili yazılan eserlerin çoğunda özellikle Doğu tarihçilerinin çoğu, 649'da Ada'nın Müslüman- Arapların eline Fetihle geçtiğini vurgulamışlardır. Batılı yazarların çoğu da Ada'nın Bizans egemenliğinden çıkmadığını ileri süregelmişlerdir. Fakat her iki görüş veya tespitin de doğruluğu tartışılır bir görünümde. Çünkü 649'da gerçekleşen ilk Müslüman-Arap saldırısının ardından yapılan antlaşma şartları dikkatle incelendiğinde Kıbrıslıların, her iki tarafın da kendileri üzerinde egemenlik sürmelerini kabul ettikleri görülür. Bu antlaşmada Kıbrıslılar, Bizans ve Arap-İslam devletine aynı miktarda yıllık vergi vermeği kabul ediyorlardı. 649 antlaşmasında ilk defa sözü edilen bu durum, daha sonraki dönemler boyunca ta

ki Bizans'ın Kıbrıs üzerinde tek başına (951) egemenliğini tekrar sağlayıncaya kadar devam ettirilmiştir. Üstelik bu durum her iki devlet tarafından da kabul edilmişti. Bu yönetim tarzını Costas P. KYRRİS, “ Naturel Condomium” olarak tanımlarken biz, tarafsız ortaklık veya ikili ortak yönetim olarak tanımlayabiliriz. Kıbrıs'ta uygulanan bu yönetim tarzı, eski Roma hukukuna dayanan bir idari tarzıdır. Fakat Arap-İslam devleti için bu anlaşılabilir bir durumdu. İslam idare sisteminde Daha önce böyle bir idare tarzı veya hukuku tespit olunamamıştır. Bu da şunu göstermektedir ki, Kıbrıs Müslüman- Araplar tarafından tamamen egemenlikleri altına alınamamıştır. Diğer bir deyişle, Araplar tek başlarına Ada'ya sahip olamamışlardır. Bu idare tarzı, VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iki devlet arasındaki mücadele sahalarından olan İberiya (Gürcistan) ve Ermeni bölgesi için de uygulandı. Emevi Halifesi Abdulmelik ile II. Justinian arasında yapılan antlaşma ile bu üç yerin (Kıbrıs, İberiya (Gürcistan) ve Ermeni Bölgesi) gelirleri yıllık olarak eşit miktarda paylaşıldı ve Kıbrıs üzerinde uygulanan ikili ortak yönetimin, bu bölgelere de uygulanması noktasında anlaşmağa varıldı.

Kıbrıs, bu devir boyunca ne yazık ki bir mücadele alanından başka bir şey olarak görülmedi. Araplar için Doğu Akdeniz'de kuracakları egemenliğin önemli bir adımıydı. Bunun yanında, Muaviye'nin Bizans'ı tarih sahnesinden silmeye yönelik hedeflerinde kullanılmak üzere bir askeri üs oldu. Fakat Ada'nın eşsiz konumu, onun yaralarının çabuk iyileşmesine yardımcı oldu. Bunun yanında Bizans ve Arap-İslam Devleti arasında bir dengenin oluşması sonucunda Kıbrıs toparlanmayı başardı. Arapların kültür ve ticarete önem vermeleriyle birlikte kültürel ve ticari anlamda tüm Akdeniz gibi Kıbrıs da bu alanlarda gelişme gösterdi. Böylece Kıbrıs, Akdeniz için vazgeçilmez ticari uğrak yeri olmaya devam etti. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi Doğu Akdeniz için her zaman hakimiyet sembolü olarak görülmeğe devam etti.

BİBLİYOGRAFYA

- ABU'L-FARAC, Gerogory, *Abu'l-Farac Tarihi*, (İngilizceden Çeviren: Ömer Rıza DOĞRUL), c.I, Ankara, 1999.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.I, İstanbul, 1976.
- Ahmed eş-Şâmi, “Alakatu't- Ticariye Beyne Düveli'l-halic ve Buldani's- Şarki'l-Aksâ ve Eseru Zalike Fi Ba'dil-Cevanibi'l-Hadariyye fi'l-'Usui'l-Vusta”, (Çev. Aydın ÇELİK), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.134, s.101–124.
- AKŞİT, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul, 1970.
- AKYÜZ, Vedi, *Hilafetin Saltanata Dönüşmesi*, İstanbul, 1991.
- ALAGÖZ, Cemal Arif, “ Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1971, s. 13–29.
- ALGÜL, Hüseyin, *İslam Tarihi*, c. 2, İstanbul, 1991.
- ALASYA, H. Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara, 1977.
- ALASYA, H. Fikret, *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa, 1981.
- AYCAN, İrfan, *Saltanat Giden yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, Ankara, 1990.
- AYCAN, İrfan-SARIÇAM, İbrahim, *Emeviler*, Ankara, 1999.
- AYCAN, İrfan-SÖYLEMEZ, Mahfuz-ALTINAY, Ramazan-ERKOÇOĞLU, Fatih- PARLAK, Nizamettin, *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Ankara, 2003.
- AVCI, Casim, *İslam-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003.
- BAKIR, Abdulhalik, *Hız. Ali ve Dönemi*, Ankara, 2004.
- BAKIR, Abdulhalik, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, Ankara, 2002.
- BAKIR, Abdulhalik, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara, 2005.

- BEDEVİ, Vergi, *Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu, Trz.
- BEDEVİ, Vergi, *Kıbrıs'ın Tarih Boyunca Anadolu ile İlgisi*, Lefkoşa, 1962.
- BEYOĞLU, Ali, *Kıbrıs Coğrafyası*, Lefkoşa, 1969.
- BOSWORT, C. E. , *The Arabs, Byzantium and İran*, Hampshire, 1996.
- BOZKURT, Nebi, “Bahriye”, *İ. A. , T. D. V. , c. 4*, İstanbul, 1991, s. 495–501.
- BRADFORD, Ernle, *Akdeniz: Bir Denizin Portresi*, (Çev. Ahmet FETHİ), İstanbul, 2004.
- BROWN, Peter, *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, (Çev. Turhan KAÇAR), İstanbul, 2000.
- ÇAĞATAY, Neşet, *İslam Dönemine dek Arap Tarihi*, Ankara, 1989.
- CANBEY, Özcan, *Emeviler Döneminde İslam Donanması*(Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1986.
- CASSON, Lionel, *Antikçağda Denizcilik ve Gemiler*, (Çev. Gürkan ERGİN), İstanbul, 2002.
- CİPOLLÀ, Carlo M., *Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*, (Çev. Ali KARACAN), İstanbul, 1993.
- ÇELİK, Ali, *Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan Tekkesi*, İzmir, 2005.
- ÇELİK, Aydın, *Hicri I. Yüzyılda Mısır* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1997.
- ÇELİK, Aydın, *Fatimiler Döneminde Kahire Şehri* (Basılmamış Doktora Tezi), F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2001.
- ÇELİK, Mehmet, *Süryani Tarihi*, c. I, Ankara, 1996.
- COBHAM, Claude Delaval, *Excerptia Cypria*, (Çev. Ata ATUN), Magusa, 2001.
- DANIŞMAN, Zuhiri, *Büyük İslam Tarihi*, c. 4, Trz.
- DEMİRCİ, Mustafa, *İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul, 2003.
- DEMİRKENT, Işın, “Kıbrıs”, *İ. A. , T. D. V. , c. 25*, Ankara, 1999, 370–374.

- DİEHL, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Cevdet R. YULARKIRAN), İstanbul, 1939.
- DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜKİSLAM TARİHİ, c. 2, İstanbul, 1992.
- DURİ, Abdulaziz, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, (Çev. Sabri ORMAN), İstanbul, 1991.
- Ebu Ubeyd b. Kasım b. Selam, *Kitabu'l-Emvâl*, (Çev. Cemalettin SAYLIK), İstanbul, 1981.
- el- BELAZURİ, Ahmet b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Fütûhu'l- Büldân*, (Çev. Mustafa FAYDA), Ankara, 2002.
- ERDEMİR, Hatice P. , “Roma Devleti İdaresinde Kıbrıs (MÖ. 81- MS. 25) *Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2001, s. 199-208.
- ERZEN, Afif, “İlkçağ Tarihinde Kıbrıs”, *Belleten*, XL, 157, Ankara, 1976, s.93–115.
- Faysal es-Sâmir, “Nahzatu't-Ticâreti'l-Arabiyyefi'l-Usûri'l- Vüstâ el- İslâmiyye”, (Çev. Abdulhalik BAKIR), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler I*, Ankara, 2004.
- GÖKOĞLU, Cengiz, *Kıbrıs Tarihinin Anahatları*, İzmir, 1964.
- GRANAT, Michael, *Roma'dan Bizans'a*, (Çev. Zühre İLKGELEN) İstanbul, 2000.
- GÜRKAN, Haşmet M., *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*, Lefkoşa, 1996.
- GÜRSOY, Cevat, “Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1971, s. 41–48.
- HAKERİ, Bener Hakkı, *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara, 1993.
- Halife b. Hayyat, *Halife b. Hayyat Tarihi*, (Çev. Abdulhalik BAKIR), Ankara, 2001.
- Hâmevî, Yakut b.Abdillah el-, *Muacemmu'l-Buldân*, c. 4, Beyrut, 1995.

- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih TUĞ), İstanbul, 1980.
- Hasanu'z- Zaman, M., *İlk İslam Devletlerinde Ekonomik Strüktür*, (Çev. Sinan ERSOY), İstanbul, 1987.
- HERODOTUS, *Herodot Tarihi*, (Türkçesi: Müntekim ÖKMEN), İstanbul, 1991.
- HEYD, W. , *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya KARAL), Ankara, 2000.
- HİLL, George, *A History of Cyprus*, Volume I, London, 1943.
- HİTTİ, Philip K. , *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi I*, (Çev. Salih TUĞ), İstanbul, 1995.
- HİTTİ, Philip K. , *Arap Tarihinin Mimarları*, (Çev. Ali ZENGİN), İstanbul, 1995.
- HOME, Gordon, *Cyprus Then and Now*, London, 1969.
- HONİGMANN, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret İŞILTAN), İstanbul, 1970.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil Fi't-Tarih, İslam Tarihi*, c.3, (Çev. Ahmet AĞIRAKÇA), 1991.
- İBN HALDUN, *Mukaddime I*, (Çev. Zakir Kadirî UGAN), İstanbul, 1968.
- İBN KESİR, *el-Biadye ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi*, (Çev. Mehmet KESKİN), c.8, İstanbul, 1994.
- KAEGİ, Walter E. , *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, (Çev. Mehmet ÖZAY), İstanbul, 2000.
- KHAN, Majid Ali, *The Truhtfull Caliphs*, Iradah-ı Adabiyât-ı Delli, Delhi, İndia.
- KILIÇ, Ünal, *Yezid b. Muaviye*, İstanbul, 2001.
- KINAL, Firüzan, "İlkçağlarda Kıbrıs", *Belleten*, XVIII, 111, Ankara, 1964, s. 383–417.
- KÖHNEN, Grehard, *Dünya Ekonomi Tarihi*, (Çev. Tunay AKOĞLU), İstanbul, 1965.

KÖKDEMİR, Naci, *Kıbrıs*, Ankara, 1956.

KRAMERS, J. H. , *İslam Tarih ve Medeniyetinde Coğrafya ve Ticaret*, (Çev. Ömer RIZA), İstanbul, 1964.

KYRRİS, Costas P. , *History of Cyprus*, Nicosia, 1985.

JOURDİN, Michel Moluttudu, *Avrupa ve Deniz*, (çev. A. Muhittin KARGIN), İstanbul, 1993.

LAMMES, H. , “Merdeiler”, *İ. A. , M. E. B.*, c. 7, İstanbul, 1970, s. 757-759.

LAMMES, H. , “Muaviye”, *İ. A.*, M. E. B., c. 8, İstanbul, 1971, s. 439-444.

LAMMES, H. , “ Suriye”, *İ. A. , M. E. B. , c. 11*, İstanbul, 1970, s. 51–66.

LEMERLE, Paul, *Bizans Tarihi*, (Çev. Galip ÜSTÜN), İstanbul, 1994.

LUKE, Harry, *Cyprus*, Edinburgh, 1965.

LEVÇENKO, M. V. , *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çev. Maide SELEN), İstanbul, 1999.

MANSEL, A. Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 1988.

MANTRAN, Robert, *İslam'ın Yayılış Tarihi*, (Çev. İsmet KAYAOĞLU), Ankara, 1981.

Muhammed Dayfallah el-BATAYİNE, “Arap Kökenli Hristiyanlar ve İlk İslam fetihleri ile Olan İlişkileri”, (Çev. Abdulhalik BAKIR), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler I*, Ankara, 2004.

NEWMAN, Philip, *A Short History of Cyprus*, London, 1953.

OMAN, C. W. C. , *Ok Balta ve Mancınık*, (Çev. İsmail yavuz ALOGAN), İstanbul, 2002.

ORAL, Cavid, *Akdeniz Meselesi*, Adana, 1943.

OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İŞILTAN), Ankara, 1999.

ÖZKAN, Necati, “Kıbrıs'ta Mimarlık Eserleri”, *Türkiyemiz*, c. IV, S. 16, İstanbul, 1975, s. 14–22.

- ÖZSAİT, Mehmet, “Anadolu’da Helenistik Dönem”, *A. U. A.* , c.2, İstanbul, 1982, s. 334–379.
- ÖZSAİT, Mehmet, “ Anadolu’da Roma Hakimiyeti”, *A. U. A.* , c. 2, İstanbul, 1982, s. 380–416.
- PİRENNE, Henri, *Ortaçağ Kentleri*, (Çev. Şadan KARADENİZ), İstanbul, 2000.
- PROKOPIUS, *Bizans’ın Gizli Tarihi*, (Çev. Orhan DURU), İstanbul, 2001.
- PURCELL, H. D. , *Cyprus*, London, 1969.
- PRYOR, John, *Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, (Çev. Füsün TAYANÇ-Tunç TAYANÇ), İstanbul, 2004.
- RUNCİMAN, Steven, “Deniz Kuvvetinin Ortaçağ Tarihindeki Rolü”, *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1948.
- SEDİLLOT, Rene, *Dünya Ticaret Tarihi*, (Çev. Esat Mermi ERENDAR), İstanbul, 1983.
- SEİDLER, G. L. , *Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*, (Çev. Mete TUNÇAY), İstanbul, 1999.
- STRABON, *Coğrafya*, XIV. , Bölüm I, II, III, (Tercüme Eden: Adnan PEKMAN), İstanbul, 1981.
- TARKAN, M. Tefik, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Ankara, 1975.
- TARİHTE DOĞU – BATI ÇATIŞMASI, Yayına Hazırlayanlar: Ertan EĞRİBEL-Ufuk ÖZCAN, İstanbul, 2005.
- THE CAMBRIDGE MEDİEVAL HİSTORY, Volume IV., Edited by J: M. HUSSEY, Cambridge, 1966.
- THEOPHANES, *The Chronicle of Theophanes*, by Harry TURTLEDOVE, Philadelphia, 1982.
- THOMPSON, George, *Tarih Öncesi Ege II*, (Çev. Celal ÜSTER), İstanbul, 1991.
- TOPAL, Abdulkadir, *Hicri Birinci Yüzyılda Suriye* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2002.

TUĞCU, Tuncar, *Batı Felsefesi Tarihi*, Ankara, 2000.

UÇAR, Şahin, “Müslümanların İstanbul’u Feth Etmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara”, *Selçuk Dergisi*, Yıl: 2, S. 1, 1986, s. 65-84.

UTKU, Nihal Şahin, *Kızıldeniz’de Denizcilik, Ticaret ve Yerleşim (VII.- XI. Yüzyıllar)* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

ÜÇÖK, Bahriye, *İslam Tarihi, Emeviler-Abbasiler*, Ankara, 1968.

ÜNAL, Ceren Canuyar, “Bronzçağda Deniz Ticareti ve Kıbrıs”, *Uluslar arası Kıbrıs Sempozyumu*, Yakınoğu Üniversitesi, Ankara, 1994, s. 186–210.

VASİLİEV, A. A. , *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Arif Müfid MANSEL), Ankara, 1943.

WELLHAUSEN, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, (Çev. Fikret İŞILTAN), Ankara, 1963.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abdûlmelik b. Mervan” *İ. A. , T. D. V. , c. 1*, İstanbul, 1988, s. 266–270.

ZİVER BEY, *Kıbrıs Tarihi*, (Yayına Hazırlayan: Harid FEDAİ), Ankara, 1999.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul Bahçelievler Şiyavuşpaşa İlköğretim okulunda tamamladı. Lise öğrenimini ise yine İstanbul'da Bahçelievler Kocasinan Lisesi'nde tamamladı. 2000 yılında Elazığ Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girdi. 2004 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Adlında Tezli yüksek Lisansa başladı. Seyhun ŞAHİN İngilizce bilmektedir.